

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان	آینده پیش‌رو: کلان‌روندهای منتخب برای ارزیابی توسعه منطقه‌ای ایران
کد شناسه	۹۹-۱۱-۱۰۲۳۵
گروه پژوهشی	آینده‌نگری و فناوری‌های نو
پدیدآورنده	الهام وفائی
ناظر علمی	مجتبی خالصی
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
تاریخ انتشار	پاییز ۱۳۹۹
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نیست.	
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.	
آدرس: تهران - خیابان استاد نجات‌اللهی - خیابان سپند - پلاک ۱۶	
https://www.dfrc.ir/ Email: info@dfrc.ir	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
أ	خلاصه مدیریتی.....
۱	مقدمه.....
۳	۱- کلیات پژوهش.....
۳	۱-۱- بیان مسئله.....
۴	۱-۲- اهداف.....
۴	۱-۳- پرسش‌ها.....
۴	۱-۴- متدولوژی پژوهش.....
۴	۱-۵- نتایج مورد انتظار.....
۵	۲- توسعه منطقه‌ای.....
۹	۳- بررسی کلان‌روندهای شاخص‌های منتخب توسعه منطقه‌ای.....
۱۲	۳-۱- وضعیت توسعه منطقه‌ای ایران در جهان.....
۱۳	۳-۱-۱- مؤسسه پرایس واتر هاوس کوپرز (PWS).....
۱۵	۳-۱-۲- مؤسسه اکونومیست (Economist).....
۱۶	۳-۱-۳- مؤسسه خدمات مالی و بانکداری بریتانیایی HSBC.....
۱۸	۳-۱-۴- بانک جهانی (WB).....
۲۰	۳-۱-۵- مرکز آینده‌پژوهی بین‌المللی پاردي در دانشگاه دنور آمریکا.....
۲۸	۳-۲- وضعیت توسعه مناطق ایران.....
۲۸	۳-۲-۱- جمعیت کل.....
۳۱	۳-۲-۲- توزیع سنی جمعیت.....
۳۵	۳-۲-۳- میزان شهرنشینی.....
۳۶	۳-۲-۴- نرخ بیکاری.....
۳۸	۳-۲-۵- آینده‌نگری جمعیت.....
۴۰	۳-۲-۶- همگرایی رفاه اجتماعی درون منطقه‌ای و نابرابری منطقه‌ای.....
۴۱	۳-۲-۷- تحرک استان‌ها در سلسله مراتب استانی.....
۴۴	۴- شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید در حوزه توسعه منطقه‌ای.....

۴۶.....۵- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

۴۹.....منابع

۵۱.....پیوست

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱: کلان‌روندهای جهانی	۱۰
جدول ۲: پیش‌بینی GDP (بر اساس نرخ ارز بازار) کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۴، ۲۰۳۰ و ۲۰۵۰	۱۳
جدول ۳: نرخ رشد شاخص‌های منتخب کشورهای E7، G7 و ۱۳ اقتصاد در حال توسعه برتر طی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۵۰	۱۴
جدول ۴: اندازه اقتصاد کشورهای مختلف در سال ۲۰۵۰ (بر اساس اندازه GDP)	۱۷
جدول ۵: فروض مربوط به شبیه‌سازی رشد بلندمدت، ارقام برای سال ۱۴۰۹	۱۸
جدول ۶: پیش‌بینی شاخص‌های جمعیتی کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰	۲۱
جدول ۷: پیش‌بینی شاخص‌های سلامت کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰	۲۲
جدول ۸: پیش‌بینی شاخص‌های آموزش کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰	۲۲
جدول ۹: پیش‌بینی شاخص‌های اجتماعی/ انسانی کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰	۲۳
جدول ۱۰: پیش‌بینی شاخص‌های اقتصادی کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰	۲۳
جدول ۱۱: پیش‌بینی شاخص‌های انرژی کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰	۲۴
جدول ۱۲: پیش‌بینی شاخص‌های زیست-محیطی کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰	۲۴
جدول ۱۳:	۲۴
جدول ۱۴: پیش‌بینی شاخص‌های دولت داخلی کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰	۲۵
جدول ۱۵: جمعیت کل استان‌های کشور در پنج دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)	۲۹
جدول ۱۶: جمعیت کمتر از ۱۵ ساله در استان‌های کشور در پنج دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)	۳۱
جدول ۱۷: جمعیت بالقوه در استان‌های کشور در ۵ دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)	۳۲
جدول ۱۸: جمعیت بالای ۶۵ ساله در استان‌های کشور در ۵ دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)	۳۳
جدول ۱۹: میزان شهرنشینی در استان‌های کشور در ۵ دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)	۳۵
جدول ۲۰: نرخ بیکاری در استان‌های کشور در ۵ دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)	۳۷
جدول ۲۱: پیش‌بینی جمعیت استان‌های کشور در سال‌های منتخب پیش‌بینی	۳۹
جدول ۲۲: تحرک استان‌ها در سلسله‌مراتب استانی	۴۱

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۱۶.....	نمودار ۱: افزایش جمعیت نیروی کار بین سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۵۰.....
۱۷.....	نمودار ۲: رشد درآمد سرانه در کشورهای مختلف طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۵۰.....
۱۹.....	نمودار ۳: شبیه‌سازی مربوط به GDP واقعی سرانه تحت سناریوی اطلاق عملکرد کشورهای مشابه و سناریوی خیز.....
۱۹.....	نمودار ۴: برآورد جمعیت بالای ۶۵ سال نسبت به جمعیت ۱۵ تا ۶۴ ساله.....
۳۰.....	نمودار ۵: جمعیت کل به تفکیک استان‌های پرجمعیت کشور (۱۳۵۵-۱۳۹۵).....

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۹	شکل ۱: معیارهای توسعه منطقه‌ای
۱۲	شکل ۲: سهم GDP کشورهای OECD و غیرعضو OECD در سال‌های ۲۰۱۰، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰
۱۵	شکل ۳: پیش‌بینی GDP کشورها توسط مؤسسه PWC
۴۰	شکل ۴: آینده شهرهای میلیونی ایران
۴۲	شکل ۵: پراکنش فضایی سطوح توسعه منطقه‌ای در ایران سال ۱۳۹۰-۱۳۴۵
۴۳	شکل ۶: نابرابری در مناطق مختلف کشور

خلاصه مدیریتی

توسعه منطقه‌ای دلالت بر ایجاد تغییرات مثبت در توزیع فضایی پدیده‌های اقتصادی و اجتماعی دارد که با رفاه اجتماعی عمومی همراه است و باید از دو بُعد درون منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مد نظر قرار گیرد. در ارتباط با توسعه منطقه‌ای، دو نظریه عمده رشد متوازن و نامتوازن مطرح است: (۱) رشد متوازن مبتنی بر رشد هم‌زمان همه مناطق و (۲) رشد نامتوازن مبتنی بر رشد مناطق با قدرت جاذبه و منابع بالاتر است. همچنین برخی دیگر از مهم‌ترین نظریات در این حوزه مانند تئوری مرکز-پیرامون، چارچوب‌های فضایی، نظریه‌های همگرایی و واگرایی منطقه‌ای، توسعه فضایی پایدار و رقابت‌پذیری منطقه‌ای نیز مطرح شده‌اند. در این راستا، یکی از چالش‌های اساسی برای توسعه مناطق، نابرابری‌های منطقه‌ای است که ناشی از عدم استفاده صحیح از پتانسیل‌های منطقه‌ای یا برتری نسبی قابلیت‌ها و توانایی‌های منطقه‌ای است. در این زمینه، رویکردهای نظری مختلفی مانند نهائون، نهادگرایان، انتشاریون، رادیکال و تفکیک نابرابر پل کولومی مطرح است.

برای تبیین توسعه منطقه‌ای باید ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، زیست-محیطی، علم و فناوری، سیاسی و سازمان فضایی در نظر گرفته شود. بر اساس نتایج حاصل، شکاف‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در حال افزایش بوده، به طوری که توزیع عادلانه امکانات و ایجاد برابری به مفهوم ایجاد فرصت‌های برابر برای مناطق مختلف جهان امکان‌پذیر نبوده و لذا در حالت کلی از ابعاد مختلف، مناطق مختلف جهان در آینده در وضعیت تعادل و توازن منطقه‌ای قرار نمی‌گیرند. بالطبع ایران نیز از این امر مستثنا نیست و گزارش‌های مختلف جهانی بیانگر این موضوع هستند. در این راستا، به نتایج گزارش‌های زیر می‌توان اشاره داشت:

- بر اساس مطالعات مؤسسه پرایس واتر هاوس کوپرز (PWS)، در سال ۲۰۵۰، GDP ایران در رتبه سی‌ام در بین کشورهای منتخب و چهارم منطقه بعد از کشورهای ترکیه، عربستان سعودی و مصر قرار خواهد گرفت.

- بر اساس مطالعات مؤسسه اکونومیست (Economist)، در سال ۲۰۵۰، از بین ده کشور مورد مطالعه، ایران در رتبه ۴ هم‌ردیف مصر و کنیا از بُعد جمعیتی قرار خواهد گرفت.

- بر اساس مطالعات مؤسسه خدمات مالی و بانکداری بریتانیایی HSBC در سال ۲۰۵۰، اقتصاد ایران در رتبه ۲۵ جهان قرار دارد که جایگاه ایران نسبت به سال ۲۰۱۰، ۹ رتبه ارتقا خواهد یافت. همچنین تا سال ۲۰۵۰، رشد درآمد سرانه ایران نسبت به کشورهای منطقه آسیایی مثل ترکیه، مصر و مالزی پایین‌تر است.

- بر اساس مطالعات بانک جهانی (WB)، وضعیت ایران از بعد جمعیت بالای ۶۵ سال، در حال افزایش بوده؛ به طوری که از سال ۲۰۴۳ روند افزایش با سرعت بیشتری همراه خواهد شد و به سمت کشورهای با درآمد بالاتر همگرا شده و از متوسط جهان نیز پیشی خواهد گرفت.

- بر اساس آمار و اطلاعات مرکز آینده‌پژوهی بین‌المللی پارسی آمریکا، روند برخی شاخص‌های ایران در بین کشورهای خاورمیانه به شرح زیر است:

- روند شاخص‌های جمعیتی ایران مانند جمعیت سالخورده، امید به زندگی، نرخ مشارکت نیروی کار طی زمان به طور نسبی مناسب نیست.

- روند برخی شاخص‌های سلامت مانند اضافه‌وزن و نرخ سیگار کشیدن طی زمان مناسب نیست؛ ولی شاخص جمعیت دارای سوء‌تغذیه طی زمان روند کاهشی پیدا کرده و وضعیت بهتری خواهد داشت.

- روند شاخص‌های آموزش مانند نرخ ثبت نام ناخالص و خالص و نرخ باسوادی طی زمان مناسب بوده و در سال ۲۰۶۰ به ۱۰۰٪ خواهد رسید.

- از بعد شاخص‌های اجتماعی- انسانی مانند فقر، به طور نسبی ایران وضعیت مناسبی در بین کشورها ندارد.

- از لحاظ شاخص‌های اقتصادی مانند ضریب جینی و جهانی شدن در رتبه‌های بالاتر کشورهای خاورمیانه قرار خواهد گرفت و تغییری در رتبه شاخص GDP در سال ۲۰۶۰ نخواهد داشت.

- از لحاظ تولید نفت (شاخص انرژی) در سال ۲۰۱۹، در رتبه ۵ و در سال ۲۰۶۰ در رتبه ۶ قرار خواهد گرفت و روند تولید انرژی ایران کاهشی خواهد بود.

- از لحاظ انتشار سالانه کربن (شاخص زیست- محیطی) در رتبه ۱ قرار دارد و این هشدار جدی برای ایرانیان است.

- از لحاظ شاخص قدرت (شاخص سیاسی) در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۳۰ در رتبه ۳ بعد از عربستان و ترکیه و در سال ۲۰۶۰ در رتبه ۵ بعد از ترکیه، عربستان، عراق و مصر قرار خواهد گرفت.

همچنین در تحلیل توسعه درون منطقه‌ای:

تجزیه و تحلیل آمار و اطلاعات سرشماری مناطق داخلی ایران در بازه زمانی ۱۳۹۵-۱۳۵۵ نشان‌دهنده این است که:

- به طور متوسط بیشترین جمعیت طی دوره زمانی مورد بررسی، مربوط به استان‌های تهران، خراسان رضوی، اصفهان، فارس، خوزستان و آذربایجان شرقی بوده است. کمترین جمعیت مربوط به استان‌های ایلام، سمنان، کهگیلویه و بویراحمد، خراسان جنوبی و خراسان شمالی است. همچنین به طور متوسط جمعیت روند افزایشی داشته است.

- به جز در موارد اندک، نسبت جنسیتی همواره بالاتر از ۱۰۰ بوده است؛ یعنی مردان نسبت به زنان دارای جمعیت بیشتری هستند.

- با وجود اینکه بعد از انقلاب، سیاست‌های افزایش جمعیت رواج یافت، اما به طور متوسط طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵ سیاست‌های کنترل جمعیت اجرا شده است. البته اخیراً تشویق به فرزندآوری در کشور، باعث افزایش جمعیت زیر ۱۵ سال شده است. مسئله مهم‌تر این است که افزایش زاد و ولد در دوره بعد از انقلاب اسلامی باعث شده که امروزه متولدین سال‌های مذکور در بازه جمعیت فعال قرار گیرند. این امر هم می‌تواند دارای مزایا و هم دارای معایبی برای کشور باشد. در صورت برنامه‌ریزی مناسب و بهره‌مندی مناسب از نیروی انسانی فعال، این امر می‌تواند باعث رشد و توسعه کشور شود؛ زیرا نیروی انسانی به‌عنوان مهم‌ترین عامل توسعه تلقی می‌شود. در صورت نبود برنامه‌ریزی مناسب برای به‌کارگیری و استفاده مناسب از نیروی انسانی بالقوه باعث ایجاد مشکلات جدیدی برای کشور در سطح کلان مانند بیکاری و ... شده که متعاقب آن باعث ایجاد چالش‌های اساسی در کشور می‌گردد. همچنین جمعیت کشور بعد از چندین سال (حدود ۳۰-۴۰ سال دیگر) به سمت پیری خواهد رفت و همین نیروی انسانی بالقوه در بازه جمعیت بالای ۶۵ ساله قرار می‌گیرند.

- طی دوره زمانی مورد بررسی، روند شهرنشینی افزایش یافته است. افزایش شهرنشینی هرچند مزایایی دارد، ولی می‌تواند دارای معایب اساسی نیز باشد. تبدیل نقاط روستایی به شهری بدون لحاظ امکانات شهری، هزینه‌های زیادی

را به افراد تحمیل کرده است و در نتیجه با توجه به اینکه امکانات شهری در نقاط شهری جدید ایجاد شده برای افراد به وجود نیامده است، افراد برای دستیابی به رفاه بهتر به شهرهای بزرگ با امکانات بهتر و خدمات رفاهی بیشتر مهاجرت می کنند که اثر منفی تبدیل نقاط روستایی به شهری در کشور بیشتر ملموس است.

- افزایش زاد و ولد و تجمع جمعیت در دوران بعد از انقلاب در بازه سنی ۱۵-۶۴ ساله باعث افزایش بیکاری در حال حاضر شده است.

بر اساس آینده نگاری مرکز آمار ایران:

- جمعیت کشور در سال ۱۴۳۰ در کمترین سطح به ۹۵/۳ میلیون نفر و در بیشترین سطح به حدود ۱۱۲/۵ میلیون نفر می رسد.
- جمعیت کشور به روند افزایشی خود حداقل تا ۳۵ سال آینده ادامه داده و انتظار می رود در سال ۱۴۳۰ شمسی، جمعیت ایران به حدود ۱۰۳ برابر جمعیت سرشماری شده در سال ۱۳۹۵ برسد.

با توجه به اینکه توسعه منطقه ای در رفاه همگانی باید نمایان شود، بررسی همگرایی رفاه اجتماعی درون منطقه ای ایران نشان می دهد:

- استان های کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد و مازندران به سمت متوسط رفاه استان ها همگرا شده و استان های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل، بوشهر، خراسان رضوی، خراسان شمالی، سمنان، سیستان و بلوچستان، قم، گلستان، لرستان و هرمزگان از متوسط رفاه، واگرا می شوند. همچنین، اکثر استان های ایران دارای رفاه پایین تری نسبت به میانگین جامعه هستند، لذا توسعه متوازن رفاه مناطق صورت نگرفته است.

- اثرات فضایی رفاه اجتماعی بین استان های مختلف در همگرایی رفاه اجتماعی استان ها مؤثر نیست. در حقیقت استانی هایی که اثرات فضایی رفاه اجتماعی در آن ها مشهود است، همگرا نیستند. این حاکی از آن است که بده بستان کارا بین آن مناطق صورت نپذیرفته است و بیانگر نابرابری های منطقه ای و عدم توازن منطقه ای بین مناطق مختلف کشور است.

بر اساس مطالعات تحرک استان ها در سلسله مراتب استانی:

- طی زمان به طور نسبی، مناطقی که وضعیت مناسبی از لحاظ توسعه یافتگی داشته اند وضعیت خود را حفظ کرده و وضعیت برخی مناطق از همان ابتدا بدتر بوده و طی زمان، سیاست های مناسبی برای بهبود این مناطق صورت نگرفته است؛ به طوری که از لحاظ توسعه یافتگی، تغییر محسوسی بین مناطق طی ۵۰ سال مورد بررسی وجود ندارد و این نشان دهنده عدم تعادل و توازن منطقه ای است.

- توسعه مناطق و استان های کشور، تقریباً تمایل به مرکز دارد و اکثر استان های توسعه یافته در مرکز شهر قرار دارند. تهران همواره توسعه یافته ترین استان کشور محسوب شده است. همچنین توسعه یافتگی در استان های هم جوار مرکز به علت نزدیکی به مرکز بیشتر از استان های مرزی و حاشیه ای است. استان های جنوبی ایران همواره جزء استان های توسعه نیافته به حساب آمده اند. استان های با توسعه متوسط در نوار مرزی جنوب، جنوب غرب و شمال غرب کشور تمرکز یافته اند.

- عدم تعادل و نابرابری در مناطق مختلف کشور غربی - شمالی و شرقی - جنوبی بین عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی و ... دیده می شود. همچنین، نیمه غربی - شمالی کشور درصد بیشتری از عوامل را به خود اختصاص داده است. این در حالی است که در نیمه شرقی - جنوبی درصد این عوامل نسبت به نیمه بالایی از درصد کمتری برخوردارند. به این ترتیب، تراکم اکثر عوامل جمعیت، اشتغال، دانشجو، باسوادی و ... در مناطق نیمه غربی - شمالی کشور تجمع دارند که نشانه نابرابری و عدم تعادل در بین مناطق را به وضوح نشان می دهد.

با بررسی پیش‌بینی روند شاخص‌ها که توسط مراکز پژوهشی و نیز مطالعات مختلف صورت پذیرفته است و اینکه به طور نسبی تقریباً بهبودی در رتبه و جایگاه ایران در جهان و نیز بین استان‌های ایران صورت نگرفته است، لذا در حالت کلی می‌توان بیان کرد:

- در بعد مقایسه فرامنطقه‌ای، تعادل و توازن در شاخص‌های منتخب توسعه منطقه‌ای در جهان مشاهده نمی‌شود.
- در بعد مناطق داخلی ایران، بین استان‌های مختلف از لحاظ وضعیت جغرافیایی، جمعیتی و ... نیز عدم تعادل مشاهده می‌شود.
در نهایت بر اساس روش سوات،^۱ نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید توسعه منطقه‌ای کشور بیان شده و راهبردهای کلی زیر به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان پیشنهاد گردیده است:

- راهبردهای استفاده از نقاط قوت برای جلوگیری از تهدیدات عبارتند از:
 - حمایت از اقتصاد دانش‌بنیان؛
 - استفاده از انباشت سرمایه انسانی برای ارتقاء تکنولوژی در کشور و مقابله با تهدیدهای سریع جهانی شدن؛
 - افزایش ارتباطات بین‌المللی و منطقه‌ای؛
 - شکل‌دهی اقتصاد رقابتی؛
 - فضای دسترسی باز به حقوق مالکیت؛
 - تسهیل قوانین تجارت و اصلاح قانون برای جلوگیری از قانون‌گریزی؛
 - بهبود محیط کسب و کار؛
 - حمایت از سیاست الگوهای صحیح مصرف؛
 - شناسایی و ایجاد بسترهای لازم برای جلوگیری از تبعیضات جنسیتی.
 - راهبردهای استفاده از فرصت‌ها برای جبران نقاط ضعف عبارتند از:
 - ایجاد امنیت اقتصادی؛
 - گسترش خصوصی‌سازی و بازارهای رقابتی؛
 - افزایش سرمایه‌گذاری در جهت ایجاد رشد مستمر اقتصادی و افزایش درآمد ملی؛
 - تأکید بر تولید کالاها و خدمات باکیفیت قابل رقابت در منطقه با استفاده از مزیت وفور انرژی؛
 - استفاده از سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی برای بومی‌سازی الگوهای توسعه منطقه‌ای؛
 - ایجاد ثبات اقتصادی و سیاسی در منطقه.
 - راهبردهای تبدیل فرصت‌ها به نقاط قوت عبارتند از:
 - افزایش همکاری با اتحادیه اروپا؛
 - افزایش تعاملات بین‌المللی با کشورهای منطقه برای بازاریابی تولیدات ایرانی؛

- گسترش خصوصی‌سازی و بازارهای رقابتی؛
- استقرار نظام نوآوری با استفاده از انباشت سرمایه انسانی و زیرساخت‌های فیزیکی و اقتصادی مناسب به منظور ارتقاء بهره‌وری؛
- توسعه گردشگری.
- راهبردهای به حداقل رساندن زیان‌های ناشی از تهدیدات و نقاط ضعف عبارتند از:
 - اتخاذ استراتژی عدالت‌گرا؛
 - بهبود توزیع مجدد درآمد و ثروت؛
 - بهبود نظام مدیریت و حکمرانی؛
 - مناسب‌سازی نظام آموزشی متناسب با نیازهای کشور؛
 - برخورداری بهینه از منابع و تضمین پایداری‌های محیطی؛
 - ایجاد جایگاه قانونی و اجرایی مناسب برای آمایش سرزمین در کشور؛
 - اعمال مدیریت سیاسی و اقتصادی بر اساس شایسته‌سالاری.

مقدمه

قبل از دهه ۱۹۷۰، توسعه منطقه‌ای در کشورهای در حال توسعه بر پایه برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و رشد اقتصادی منطقه استوار بوده است. ناکامی‌های استراتژی‌های مطرح شده در این حوزه در ایجاد تعادل منطقه‌ای باعث ایجاد نگرش سیستمی به توسعه مناطق گردیده است.

در این زمینه، نابرابری‌های منطقه‌ای چالشی اساسی برای توسعه مناطق بوده و این نابرابری‌ها تهدید جدی برای ایجاد توسعه متوازن مناطق است. نابرابری‌های منطقه‌ای به دلیل عدم استفاده صحیح از پتانسیل‌ها و توانایی‌های منطقه‌ای و نیز قابلیت‌ها و توانایی‌های وجود منابع در برخی از مناطق نسبت به سایر مناطق است که توان رقابتی این مناطق را افزایش می‌دهد. اگر نابرابری‌های منطقه‌ای بر اثر تخصصی شدن فعالیت‌ها و در نتیجه تمایز این مناطق باشد، مفید است؛ اما اگر نابرابری‌ها به علت نبود عدالت اجتماعی و وجود تبعیض در بین مناطق باشد، به‌عنوان پدیده‌ای منفی تلقی می‌شود.

از این‌رو، آمایش سرزمین و نیل به توازن منطقه‌ای، حذف عدم تعادل‌ها و کاهش شکاف درآمدی میان مناطق کشور، یکی از موضوعات مهم و مورد نظر برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران کشور طی دهه‌های اخیر بوده است. موضوع آمایش سرزمین از سال ۱۳۷۹ و هم‌زمان با تدوین قانون برنامه پنج‌ساله سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به‌صورت ملموس وارد فضای برنامه‌ریزی کشور شد؛ اگرچه در نهایت اثری از آن در قانون تصویب شده مذکور وجود نداشت. پس از آن در برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴-۱۳۸۸)، موضوع آمایش سرزمین با عنوان فصل آمایش سرزمین و توازن منطقه‌ای به تصویب رسید و بعدها در برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵-۱۳۹۰) مجدداً با تغییر نامی، با عنوان فصل توسعه منطقه‌ای در متن قانون گنجانده شده است که در برنامه ششم این فرایند ادامه داشته است. بر این اساس مشاهده می‌شود، اگرچه یکی از دغدغه‌های قانون‌گذاران، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران طی برنامه‌های توسعه پنج‌ساله کشور، موضوع کاهش عدم تعادل‌های منطقه‌ای بوده است، ولی اقدامات صورت گرفته کافی نیست.

بنابراین، کاهش دوگانگی منطقه‌ای به‌عنوان یکی از اهداف عمده برنامه‌ریزی توسعه باید مورد توجه جدی قرار گیرد. البته لازم به ذکر است که در رابطه با توسعه مناطق، دو مفهوم اساسی توسعه بین مناطق یک کشور و توسعه منطقه‌ای در سطح جهانی قابل تفکیک بوده و هر دو از مسائل اساسی نظام تصمیم‌گیری محسوب می‌شود. از این‌رو، با توجه به اینکه اتخاذ سیاست‌های صحیح توسعه منطقه‌ای، نقش اساسی در تقویت فعالیت‌های توسعه‌ای مناطق و کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای در سطح داخلی و جهانی دارد؛ بهره‌برداری از امکانات و توانمندی‌های هر منطقه با توجه به ویژگی‌های آن برای کمک به توسعه‌یافتگی مناطق به‌صورت بهینه و کارا باید در اولویت تصمیم‌گیری‌های سیاستی قرار گیرد. لذا بررسی جایگاه مورد نظر سند چشم‌انداز توسعه برای ایران در منطقه و جهان و بررسی روند آن طی سال‌های مختلف برای

ارزیابی وضعیت ایران و آگاهی از نقاط قوت و ضعف ابعاد کلان جامعه، جهت رشد و توسعه بهتر و بیشتر کشور حائز اهمیت است. در ادامه، بر اساس مسائل و هدف مطرح شده، سازماندهی گزارش حاضر به این شرح است: بعد از مقدمه، ابتدا کلیات پژوهش ارائه شده است. سپس به بررسی نظریه‌ها، دیدگاه‌ها و رویکردهای مختلف توسعه منطقه‌ای و نابرابری‌های منطقه‌ای پرداخته شده است. در بخش بعدی، کلان‌روندهای شاخص‌های منتخب توسعه منطقه‌ای مورد بررسی قرار گرفته است که در آن وضعیت توسعه منطقه‌ای ایران در جهان بر اساس مطالعات مؤسسات مختلف جهانی و نیز وضعیت توسعه استان‌های ایران از بعد جمعیتی، شهرنشینی، بیکاری و آینده‌نگری جمعیت و همگرایی رفاه اجتماعی درون منطقه‌ای و تحرک استان‌ها در سلسله‌مراتب استانی بر اساس آمار و اطلاعات موجود و مطالعات مختلف صورت گرفته است. در بخش بعدی، نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌های توسعه منطقه‌ای و درنهایت جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ارائه شده است.

۱- کلیات پژوهش

در این قسمت به بیان مسئله، اهداف، پرسش‌ها، تعاریف و مفاهیم، روش‌شناسی پژوهش و نتایج مورد انتظار در این گزارش اشاره شده است.

۱-۱- بیان مسئله

هدف توسعه منطقه‌ای فراهم آوردن بهترین شرایط و امکانات برای توسعه همه‌جانبه مناطق، به حداقل رساندن و درنهایت از میان برداشتن تفاوت‌های کیفیت زندگی بین منطقه‌ای و درون منطقه‌ای بوده و در سایه این دو هدف، بهترین بهره‌گیری ممکن از مواهب طبیعی و استعداد‌های انسانی در یک منطقه میسر می‌شود. در حقیقت، توسعه منطقه‌ای یک مفهوم کل‌نگر است که بر مجموعه‌ای از فعالیت‌های پیشرو و پایدار متمرکز بوده و با مشارکت دولت، تمامی نهادها، ارگان‌ها و باهدف افزایش سلامت، کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی با لحاظ حفظ سهم و نیازهای نسل‌های آتی صورت می‌پذیرد. بُعد کلی‌نگری توسعه منطقه‌ای بر تمامی ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و محیطی اشاره دارد. از بُعد پیشروخواهی، توسعه منطقه‌ای بر کاهش و حذف محرومیت‌ها، نابرابری‌ها و فقر در مناطق مختلف متمرکز است و از لحاظ پایداری، بر سلامتی و افزایش رفاه اجتماعی افراد جامعه اشاره دارد.^۱

از این‌رو باید بیان داشت که هدف غایی توسعه منطقه‌ای، ایجاد رفاه اجتماعی برای افراد جامعه است؛ بنابراین با توجه به مسائل مطرح شده، لزوم توجه به تمامی ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و ... حائز اهمیت است.

مسئله این پژوهش آن است که آیا با بررسی وضعیت کلان‌روندهای مختلف، بهبودی در جایگاه ایران در جهان و نیز در داخل کشور صورت خواهد گرفت؟ همچنین با شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید می‌توان راهبردهای استفاده از نقاط قوت برای جلوگیری از تهدیدات؛ استفاده از فرصت‌ها برای جبران نقاط ضعف را برای بهبود توسعه منطقه‌ای ارائه داد.

به عبارت دیگر، در این گزارش تلاش شده است تا با تمرکز بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های منتخب در حوزه‌های مختلف توسعه، به بررسی وضعیت و جایگاه توسعه منطقه ایران در جهان نیز وضعیت مناطق داخلی ایران پرداخته شود. لازم به ذکر است که در انتخاب مؤلفه‌ها و بررسی کلان‌روندها، بر آمار و اطلاعات مراکز پژوهشی و رسمی داخلی و خارجی و پیش‌بینی‌های صورت گرفته توسط آن‌ها و نیز مطالعات مختلف متمرکز شده است.

1. Pike et al. (2004)

۱-۲- اهداف

- شناسایی نظریه‌های مختلف در حوزه توسعه منطقه‌ای؛
- ارزیابی وضعیت توسعه منطقه‌ای ایران در جهان بر اساس شاخص‌های منتخب؛
- ارزیابی و بررسی کلان‌روندهای درون منطقه‌ای ایران بر اساس شاخص‌های منتخب؛
- شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدهای توسعه منطقه‌ای؛
- تحلیل و جمع‌بندی وضعیت توسعه درون و برون منطقه‌ای ایران و ارائه توصیه‌های سیاستی برای سیاستگذاران و برنامه‌ریزان این حوزه.

۱-۳- پرسش‌ها

- نظریه‌های حوزه توسعه منطقه‌ای کدامند؟
- در بعد فرامنطقه‌ای، تعادل و توازن در شاخص‌های منتخب توسعه منطقه‌ای در جهان وجود دارد؟
- در بعد مناطق داخلی ایران، از لحاظ وضعیت جغرافیایی، جمعیتی و ... تعادل منطقه‌ای وجود دارد؟
- نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدهای توسعه منطقه‌ای چیست؟
- چه توصیه‌های سیاستی برای سیاستگذاران و برنامه‌ریزان می‌توان ارائه داد؟

۱-۴- متدولوژی پژوهش

در این پژوهش برای بررسی کلان‌روندها، از آمار و اطلاعات رسمی مراکز پژوهشی، بین‌المللی و داخلی استفاده شده و از روش‌های تحلیلی- توصیفی و سوات^۱ برای بررسی وضعیت درون و برون منطقه‌ای و نیز شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای این حوزه استفاده شده است.

۱-۵- نتایج مورد انتظار

- ارائه نظریات مختلف در زمینه توسعه منطقه‌ای؛
- ارائه تصویر کلان در مورد وضعیت ایران در جهان؛
- ارائه تصویر کلی در مورد وضعیت توسعه در مناطق مختلف داخلی ایران بر اساس شاخص‌های منتخب؛
- ارائه راهکارهای سیاستی برای تبدیل نقاط ضعف به قوت و تهدیدها به فرصت‌ها در حوزه توسعه منطقه‌ای.

۲- توسعه منطقه‌ای

توسعه منطقه‌ای بیانگر تغییرات مثبت در توزیع فضایی پدیده‌های اقتصادی و اجتماعی است که با رفاه اجتماعی عمومی همراه است. در رابطه با توسعه مناطق دو مفهوم اساسی قابل تفکیک است که در این گزارش توازن و تعادل منطقه‌ای از هر دو بعد مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرد: توسعه درون منطقه‌ای که توسعه بین مناطق مختلف درون یک کشور یا ایالت مانند توسعه بین استان‌های یک کشور صورت می‌پذیرد و نیز توسعه فرامنطقه‌ای که توسعه کشور با مناطق مختلف جهان را مد نظر قرار می‌دهد. در این راستا، دو نظریه عمده، نظریه رشد متوازن^۱ و نظریه رشد نامتوازن^۲ مطرح شده است:

- نظریه رشد نامتوازن

این نظریه، بر پایه دو اثر عمده اثرات قطبی^۳ و اثرات سرریز^۴ استوار است و این نظریه بیان می‌کند که رشد همه‌جانبه اتفاق نمی‌افتد، بلکه رشد در نقاط و مناطق توسعه‌ای اتفاق می‌افتد که از قدرت جاذبه بالایی برخوردار باشد (اثر قطبی) و همچنین توسعه از این نقاط به کانال‌هایی انتشار می‌یابد که کل اقتصاد را تحت تأثیر قرار دهند (اثر سرریز)^۵. همچنین بر اساس این نظریه، باید رشد صنایع در شهرهای بزرگ در اولویت باشد. مشکل اساسی نظریه این است که باعث افزایش نابرابری منطقه‌ای و عقب‌ماندگی مناطق محروم‌تر می‌شود.

- نظریه رشد متوازن

این نظریه نیز بر این اساس استوار است که رشد تمام مناطق مستلزم پیشرفت در سایر مناطق خواهد بود و سیاستگذاری‌ها باید به گونه‌ای باشند که رشد تمامی مناطق را در برگیرند. امروزه اقتصاددانان نظریه رشد متوازن، در مناطق مختلف ضرورت برنامه‌ریزی منطقه‌ای صحیح را برای رسیدن به توسعه متوازن مطرح می‌کنند و معتقدند که توسعه متعادل ناحیه‌ای برای آن است که بهترین شرایط و امکانات را برای توسعه همه نواحی فراهم آورده، همچنین تفاوت‌های کیفیت زندگی بین ناحیه‌ای و درون ناحیه‌ای را به حداقل رسانده و نهایتاً از بین ببرد.^۶ علاوه بر نظریات فوق، به برخی دیگر از نظریات در حوزه توسعه منطقه‌ای می‌توان به موارد زیر اشاره داشت:

1. Balanced Growth Theory
2. Unbalanced Growth Theory
3. Polarization Effects
4. Spread Effects

۵. کلاتنری (۱۳۸۰)

۶. مولایی (۱۳۸۶)

تئوری مرکز - پیرامون^۱

از دیدگاه نظریه مرکز- پیرامون فریدمن، هر نظام جغرافیایی- جمعیتی شامل دو زیرنظام فضایی است: یکی مرکز که قلب پیشتاز و پویای نظام است و دیگری پیرامون که می‌توان آن را بقیه نظام به حساب آورد و در حالت وابستگی یا سلطه‌پذیری نسبت به مرکز قرار دارد. رابطه مرکز-پیرامون را اصولاً می‌توان رابطه‌ای استعماری دانست که به علت انتقال عوامل اصلی تولید از پیرامون به مرکز، یک ساختار قطبی شده منطقه‌ای نابرابر در طول زمان شکل می‌گیرد.^۲

چارچوب‌های فضایی

هریسون و تادرز از یک دیدگاه آمایشی به فرایند توسعه می‌نگرند و تأکید بسیار بر ضرورت توجه به ملاحظات فضایی در سیاست‌های توسعه منطقه‌ای دارند. در نظریه آنها، هدایت آگاهانه و آرایش بهینه کاربری‌های اراضی در فضای سرزمین، گره زدن فعالیت‌های اقتصادی با عامل مکان و فضا و ساختار فضایی، توجه به ضرورت دخالت دولت برای هدایت سرمایه‌گذاری‌ها در جهت تخصیص عقلایی منابع به منظور کاهش نابرابری‌های فضایی و دستیابی به یک توسعه منسجم و یکپارچه مدنظر قرار گرفته است.^۳

نظریه‌های همگرایی و واگرایی - منطقه‌ای

نظریه‌های همگرایی و واگرایی بالدین و کانووا،^۴ به بازار آزاد و دخالت دولت در خصوص توسعه منطقه‌ای اشاره دارد. نظریه همگرایی نشان می‌دهد که برابری در بهره‌وری عوامل و سطوح درآمد صرف‌نظر از شرایط اولیه به دست خواهد آمد. این نظریه یک دیدگاه افراطی از فرضیه‌های بازار آزاد را تأیید می‌کند که دولت نباید هیچ اقدامی انجام دهد، بلکه نیروهای بازار تا زمانی که مانعی برای انتشار و اتخاذ فناوری نداشته باشند، منجر به همگرایی خواهند شد. از سوی دیگر، نظریه همگرایی ضعیف مستلزم ساختارهای بازار رقابتی برای ارسال علائم درست جهت تخصیص عوامل تولیدی است. بر اساس فرضیه‌های همگرایی ضعیف که بالدین و کانووا مطرح کردند، تفاوت در تکنولوژی به‌تنهایی تفاوت در بهره‌وری عوامل را بیان نمی‌کند، بلکه نبود علائم قیمت رقابتی از جمله علائمی که با مشوق‌های منطقه‌ای و یارانه‌ها، موانع تجاری، تفاوت‌های قابلیت نهادی و غیره مشاهده شده ممکن است تفاوت بهره‌وری عوامل و تفاوت درآمدهای منطقه‌ای را بیان کند.

فرضیه واگرایی تأکید بیشتری بر وابستگی به (موضوع شرایط اولیه) بازدهی صعودی نسبت به مقیاس و منافع خارجی سرمایه‌گذاری به‌عنوان منابع متفاوت در بهره‌وری عوامل و رشد دارد. تحقق بازدهی صعودی نسبت به مقیاس یا صرفه‌جویی‌های ناشی از تجمع در یکی از مناطق و نه در سایر مناطق بر واگرایی منطقه‌ای تأکید می‌کند. در واقع، آزادی تجاری ممکن است بیشترین عوامل را به مناطق توسعه‌یافته سوق

1. Core-Periphery

۲. پاپلی یزدی و رجبی سناجردی (۱۳۹۲)

۳. شیخی و شاهمیوندی (۱۳۹۱) به نقل از (Harrison & Todes, 2001)

4. Boldrin & Canova

دهد و یک تقسیم هسته- حاشیه شکل گیرد. ابتدا مناطق حاشیه‌ای و سپس مناطق هسته‌ای با واگرایی مواجه می‌شوند.^۱

توسعه فضایی پایدار

توسعه پایدار و برنامه‌ریزی فضایی به دلیل داشتن هدف مشترک، نوعی تلاقی فلسفی برای مفهوم برنامه‌ریزی به‌عنوان عمل سازماندهی زندگی آینده جوامع با مقررات و طراحی از روابط اجتماعی- اقتصادی در آینده و دقت در استفاده از فضای فیزیکی به‌منظور رسیدن انسان به رفاه بدون تخریب محیط محسوب می‌شوند. هدف از برنامه‌ریزی فضایی شناخت طرح‌های توسعه فضایی در مراحل مختلف برنامه‌ریزی، طراحی و مدیریت استوار بر سه اصل اجرا، پایش و ارزیابی و مبتنی بر اصول پایداری، یکپارچگی و جامعیت است. برنامه‌ریزی فضایی بر روی برنامه‌ریزی فیزیکی در بخش‌های مختلف تمرکز دارد.^۲

رقابت‌پذیری منطقه‌ای

رقابت‌پذیری منطقه‌ای به توانایی از منطقه اطلاق می‌شود که از طریق دستیابی به استانداردهای فزاینده و بالای زندگی و همچنین پیگیری راهکارهای افزایش کیفیت و بازاریابی مکان، جذب و نگهداشت کارآفرینان، مهاجران خلاق و نوآور و همچنین مصرف‌کنندگان باکیفیت را ممکن می‌سازد و چسبندگی و جاذبه مکان را افزایش می‌دهد. هم‌زمان نیز از طریق بهبود ویژگی رقابتی محیط کسب‌وکار و تدارک ترتیبات فضایی خاص برحسب تفاوت‌های فعالیتی، میزان جذابیت منطقه برای سرمایه‌گذاران و سرمایه‌پذیری افزایش داده و جذب و نگهداشت واحدهای فعالیتی رقابتی را ممکن می‌سازد.^۳

در این راستا، یکی از چالش‌های اساسی برای توسعه مناطق، نابرابری‌های منطقه‌ای بوده که این نابرابری‌ها تهدید جدی برای ایجاد توسعه متوازن مناطق است.^۴ در مورد نابرابری‌های منطقه‌ای، دو دیدگاه مختلف وجود دارد:

دیدگاه اول: بر اساس این دیدگاه، نابرابری‌های منطقه‌ای به دلیل عدم استفاده صحیح از پتانسیل‌ها و توانایی‌های منطقه‌ای است.

دیدگاه دوم: بر اساس این دیدگاه، نابرابری‌های منطقه‌ای به علت قابلیت‌ها و توانایی‌های وجود منابع در برخی از مناطق نسبت به مناطق دیگر است که توان رقابتی این مناطق را افزایش می‌دهد.^۵

اگر نابرابری‌های منطقه‌ای بر اثر تخصصی شدن فعالیت‌ها و در نتیجه تمایز این مناطق از سایر مناطق باشد، مفید است،^۶ ولی اگر نابرابری‌ها به علت نبود عدالت اجتماعی و وجود تبعیض در بین مناطق باشد؛ پدیده‌ای منفی

۱. دائی و همکاران (۱۳۸۸)

۲. پرچکانی (۱۳۹۵)

۳. شریف‌زادگان و ندایی طوسی (۱۳۹۴)

4. Shankar & Shah (2007)

5. Kutscherauer (2010)

6. Kim (2008)

است.^۱ همچنین، بر اساس نظریه U معکوس ویلیامسون، بعد از گذراندن مراحل از توسعه، اختلافات بین مناطق کاهش می‌یابد و بر اساس این نظریه، رشد اقتصادی ابتدا باعث واگرایی مناطق و سپس باعث همگرایی مناطق می‌شود.^۲

پنج رویکرد نظری نیز در رابطه با نابرابری منطقه‌ای (فضایی) وجود دارد:

رویکرد نهائیون:^۳ این رویکرد مبتنی بر اصول نئوکلاسیک تعادل اقتصادی است و بر اهمیت تخصیص منابع از طریق بازار تأکید دارد که با توسعه اقتصادی و بازارهای مختلف، نابرابری منطقه‌ای نیز کاهش می‌یابد.

رویکرد نهادگرایان:^۴ نهادگرایان نابرابری فضایی را ناشی از عملکرد بازار سرمایه‌داری می‌دانند؛ برخلاف رویکرد نهائیون، نگاه خوش‌بینانه‌ای به نقش بازار در کاهش نابرابری فضایی ندارد و به همین جهت مداخله دولت را جهت نیل به توازن منطقه‌ای ضروری می‌داند.

رویکرد انتشاریون:^۵ طرفداران این رویکرد، به انتشار فضایی رشد اعتقاد دارند که می‌تواند خالق نوآوری‌ها در اقتصاد فضا باشد.

رویکرد رادیکال: این رویکرد شامل سه دیدگاه رهیافت مارکسیستی، وابستگی و مبادله نابرابر است. رهیافت مارکسیستی، به دنبال کشف قوانین حاکم بر اشکال فضایی است. در دیدگاه وابستگی، نابرابری منطقه‌ای در کشورهای پیرامونی در ارتباط با استعمار درونی مطرح می‌شود و مزایای اقتصادی- اجتماعی با نابرابری‌های منطقه‌ای فرهنگی منطبق است. در دیدگاه مبادله نابرابر، توسعه ناموزون فضایی (منطقه‌ای) را ناشی از تقسیم فضایی یا منطقه‌ای کار می‌داند.

رویکرد نظریه تفکیک نابرابر^۶ پل کولومی (۱۹۸۵): بر اساس این رویکرد، تفکیک نابرابر می‌تواند به صورت نابرابری فضایی (منطقه‌ای)، نابرابری بخشی و یا هر دو صورت تجلی یابد.^۷

بنابراین کاهش دوگانگی منطقه‌ای درون کشور به‌عنوان یکی از اهداف عمده برنامه‌ریزی توسعه باید مورد توجه جدی قرار گیرد. از این‌رو، بهره‌برداری از امکانات و توانمندی‌های هر منطقه با توجه به ویژگی‌های آن برای کمک به توسعه‌یافتگی مناطق باید به صورت بهینه و کارا صورت پذیرد.^۸ همچنین، اتخاذ سیاست‌های صحیح توسعه منطقه‌ای، نقش اساسی در تقویت فعالیت‌های توسعه‌ای مناطق و کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای دارد.^۹

1. Steward (2002)

2. Williamson (1965)

3. Marginalist Approach

4. Institutionalist Approach

5. Diffusionist

6. Uneven Differentiation

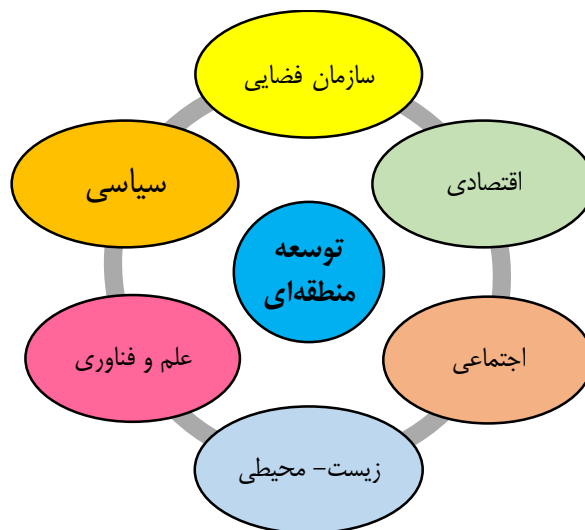
۷. برای مطالعات بیشتر به مطالعات پریزادی و میرزاده (۱۳۹۷)، چلبی (۱۳۹۵) و نظم‌فر و علی بخشی (۱۳۹۴) مراجعه شود.

8. Hongo (1981)

9. Matsumoto (2008)

۳- بررسی کلان روندهای شاخص‌های منتخب توسعه منطقه‌ای

توسعه دربرگیرنده تمام ابعاد زندگی است. تلاش برای دستیابی به هدف توسعه از لحاظ تمامی ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی باید همواره مد نظر سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان کشور قرار گیرد. بر اساس آمار، ایران علی‌رغم توجه نسبتاً جامع به مؤلفه‌های توسعه در اسناد فرادستی، همچنان جزء کشورهای در حال توسعه تلقی شده و از بُعد توسعه منطقه‌ای در جهان در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.^۱ در این راستا معیارهای مختلفی برای تبیین توسعه منطقه‌ای می‌توان لحاظ کرد که در حالت کلی در شکل ۱ تبیین شده است:^۲

شکل ۱: معیارهای توسعه منطقه‌ای

همچنین، مؤسسات و منابع جهانی به بررسی کلان روندهای مختلف در این زمینه پرداخته‌اند که در جدول ۱ ارائه شده است. لازم به ذکر است که روندها، تغییرات منظم در داده‌ها یا پدیده‌ها در خلال زمان است.^۳ رویدادهای متعددی که در یک توالی خاص (و حتی به موازات هم) و در یک بازه زمانی و با رفتار خاص رخ می‌دهند، تشکیل یک روند را می‌دهند. به طور معمول، ترکیب چندین روند، باعث به وجود آمدن کلان‌روند می‌شود. کلان‌روندها نیز در حوزه افق زمانی، وسعت و شدت تأثیرات، تفاوت‌هایی دارند. کلان‌روندها را می‌توان در افق چند دهه تعریف کرد. این نوع تحولات گسترده را می‌توان به‌عنوان آینده یا آینده‌هایی با احتمال بالا در افق ۱۵ سال نیز تعریف کرد. تأثیرات کلان‌روندها را می‌توان برای مناطق مختلف و ابعاد مختلف سیستم‌ها و زیرسیستم‌های اجتماعی در نظر گرفت؛ به عبارت دیگر، یک کلان‌روند می‌تواند در ابعاد سیاسی، اجتماعی یا اقتصادی، تأثیرات و دگرگونی‌های عمیقی در بر داشته باشد.^۴ کلان‌روندها، نیروهای توسعه اقتصاد در ابعاد کلان هستند که به‌صورت پایدار کسب و کار، اجتماع، اقتصاد، فرهنگ و حتی

۱. جغتایی و همکاران (۱۳۹۵)

۲. یزاززاده و همکاران (۱۳۹۳)

۳. قربانبور (دشتکی) (۱۳۹۹).

۴. روابط عمومی دبیرخانه شورای عالی عتف (۱۳۹۴).

زندگی‌های شخصی را دچار تغییر می‌کنند. با استفاده از شناخت کلان‌روندها، می‌توان جهان آینده را با سرعت فزاینده تغییر در آن ترسیم نمود.^۱

جدول ۱: کلان‌روندهای جهانی

منابع	موضوعات	کلان‌روند
European Environment Agency PWC Roland Berger Strategy Consul-Tants GCB German Convention Bureau KPMG Joel Johnson Hay Group IPA Forum 2014-Frost & Sullivan	افزایش جمعیت سالخوردگی جمعیت کاهش فرزندآوری افزایش تحرک‌پذیری جمعیت تغییر روندهای مهاجرتی افزایش فردگرایی اجتماعی شدن منطقه‌ای بازگشت نخبگان نسل اقتصاد مبتنی بر زنان افزایش فمینیسم شناور شدن در بازار کار آسیا	تغییرات جمعیتی و روندهای اجتماعی
Roland Berger Strategy Consul-Tants EY Hay Group GCB German Convention Bureau Sitra	جهانی شدن بازارها رشد بیشتر صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مقایسه با تولید ناخالص داخلی جهانی شدن ساختارهای ICT	جهانی شدن
Contrasting Urbanization Trends across the Globe Joel Johnson IPA Forum 2014-Frost & Sullivan European Environment Agency GCB German Convention Bureau KPMG	نرخ مهاجرت نرخ خالص جمعیت شهرهای هوشمند افزایش اهمیت توسعه پایدار رشد بیشتر توسعه کلان‌شهرها در مقایسه با سکونت آنها تشکیل کلان مناطق تشکیل کریدورهای بزرگ	شهرنشینی و شهرسازی
European Environment Agency Roland Berger Strategy Consul-Tants KPMG GCB German Convention Bureau EY	کاهش تنوع زیستی افزایش انتشار دی‌اکسید کربن گرم شدن زمین افزایش آلودگی زیست‌محیطی افزایش رقابت برای زمین کمبود آب کمبود انرژی کمبود مواد اولیه افزایش مصرف اهمیت یافتن زنجیره تأمین انرژی‌های تجدیدپذیر (افزایش بهره‌گیری از منابع طبیعی)	تغییرات زیست- محیطی کمبود منابع
IPA Forum 2014-Frost & Sullivan Hay Group European Environment Agency GCB German Convention Bureau	افزایش همگرایی فناوری‌ها دیجیتالی شدن نانوتکنولوژی	پیشرفت‌های تکنولوژیکی

۱. سایت رصدخانه ملی علم، فناوری و صنعت.

<p>KPMG Frost & Sullivan Roland Berger Strategy Consul-Tants Sitra Joel Johnson</p>	<p>بیوتکنولوژی ادامه روند انقلاب اطلاعاتی افزایش به کارگیری فناوری در زندگی و کار جنگ سایبری جهان مجازی افزایش به کارگیری ربات ها افزایش سرعت انتشار تکنولوژی هوش مصنوعی تأثیر در فناوری های مربوط به پایگاه داده افزایش توجه به بهبود سبک زندگی مردم در توسعه فناوری افزایش سرعت و حافظه رایانه</p>	
<p>KPMG European Environment Agency Roland Berger Strategy Consul-Tants</p>	<p>جهان جنوبی به مثابه موتور محرک اقتصاد ظهور نظم جهانی چندقطبی نوآوری به مثابه منبعی برای رشد پایدار افزایش مصرف منجر به ایجاد فرصت های اقتصادی گسترش سریع سطح متوسط جهانی رشد ادغام بازارهای جهانی اهمیت بلوک های قدرت منطقه ای و قدرت های تجاری ظهور کشورهای در حال توسعه به عنوان مقاصد منابع سرمایه گذاری افزایش تنوع رویکردهای حکمرانی</p>	<p>تغییر در قدرت های اقتصادی</p>

منبع: معاونت برنامه ریزی توسعه شهری و امور شورا (۱۳۹۷).

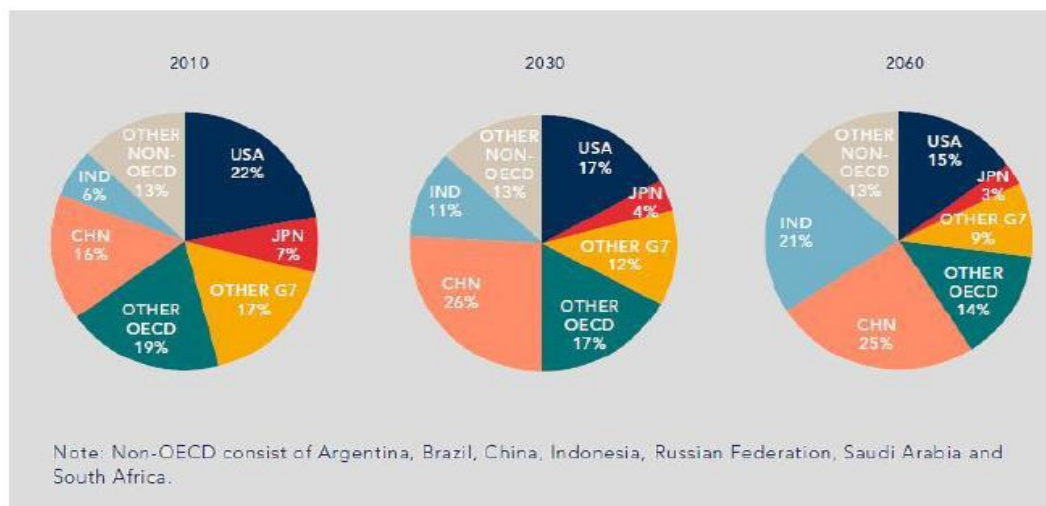
در ادامه، با توجه به اهمیت موضوعات مختلف در سطح کلان برای دستیابی به توسعه منطقه ای، ابتدا به بررسی گزارش های جهانی مرتبط با چشم انداز مناطق مختلف در جهان پرداخته و سپس جایگاه ایران در جهان بر اساس گزارش های مؤسسات جهانی از جمله مؤسسات پرایس واتر هاوس کوپرز،^۱ اکونومیست،^۲ خدمات مالی و بانکداری بریتانیایی^۳ و بانک جهانی^۴ ارائه شده است. همچنین مطالعه جامعی توسط مرکز آینده پژوهی بین المللی پارسی در دانشگاه دنور^۵ آمریکا انجام شده است که به پیش بینی جایگاه تمامی کشورهای جهان در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و ... در سال های مختلف پرداخته است. در ادامه نیز وضعیت توسعه مناطق داخلی ایران مورد بررسی قرار گرفته است.

همچنین، باید به این نکته مهم نیز اشاره شود که شاخص های منتخب بر اساس پیش بینی های موجود از روند آتی متغیرها که توسط منابع و مطالعات آماری رسمی داخلی و خارجی انجام شده، انتخاب شده اند و توسعه منطقه ای فقط در حوزه شاخص های مورد بررسی تحلیل شده است و نشان گر سایر ابعاد، شاخص ها و نماگرهای توسعه منطقه ای نمی باشند. بی شک، شاخص ها و معیارهای بسیاری برای سنجش و تصمیم گیری نهایی در مورد توسعه منطقه ای نیاز است.

1. PricewaterhouseCoopers (PWS)
2. Economist
3. The Hongkong and Shanghai Banking Corporation (HSBC)
4. World Bank (WB)
5. University of Denver

۳-۱- وضعیت توسعه منطقه‌ای ایران در جهان

بر اساس تحقیقات صورت گرفته، سهم GDP کشورهای OECD و غیرعضو OECD در سال‌های ۲۰۱۰، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰ در شکل ۲ ارائه شده است:

شکل ۲: سهم GDP کشورهای OECD و غیرعضو OECD در سال‌های ۲۰۱۰، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰

بر اساس شکل ۲ تا سال ۲۰۳۰ میلادی، کشورهای در حال توسعه، دو سوم رشد جهانی اقتصاد را به خود اختصاص خواهند داد و مجموع GDP کشورهای چین و هندوستان، از مجموع GDP هفت کشور صنعتی جهان (G7) بیشتر خواهد بود. تا سال ۲۰۶۰ نیز، اقتصاد دو کشور چین و هند از اقتصاد کشورهای سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (OECD) بیشتر خواهد بود. همچنین، بر اساس آمار و اطلاعات، حداکثر تا سال ۲۰۶۰:

- بعد اقتصادی: GDP جهان سه برابر شده، شکاف بین کشورهای فقیر و غنی در حال کاهش ولی شکاف بین افراد فقیر و غنی در جوامع در حال افزایش خواهد بود. چین و هند رشد هفت برابری در GDP سرانه را تجربه می‌کنند. نابرابری‌ها در دو سوم کشورهای در حال توسعه که ۸۶٪ جمعیت را تشکیل می‌دهند، افزایش یافته و بحران‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را به همراه خواهد داشت.
- بعد فرهنگی: تعداد خانواده‌های سنتی کاهش و نرخ طلاق و ... افزایش یافته و افزایش مهاجرت به‌خصوص از کشورهای در حال توسعه به کشورهای پیشرفته، باعث تغییر ارزش‌ها خواهد شد.
- بعد اجتماعی: زنان بیشتری به کار مشغول شده و افراد سالخورده بیشتر خواهد شد. به علت افزایش نابرابری‌های اقتصادی، فرصت‌های تحصیل افراد کم‌درآمد کاهش و نیروهای ماهرتر در بخش‌های فقیرتر کمتر خواهد بود و این امر خود باعث تشدید نابرابری می‌شود. همچنین، شهرنشینی افزایش می‌یابد. آمار مرگ ناشی از بیماری‌های واگیردار کاهش و مرگ ناشی از بیماری‌های غیرواگیردار افزایش و به علت شیوع الگوهای زندگی ناسالم، بیماری‌هایی مثل سرطان، قلبی و عروقی، دیابت، تنفسی، عصبی و آلزایمر افزایش می‌یابد.

- بعد سیاسی: عده‌ای معتقدند تعداد جنگ‌های داخلی از ۱۵٪ کل کشورهای جهان به ۱۲٪ در سال ۲۰۳۰ کاهش می‌یابد. عده‌ای دیگر نیز مانند شورای اطلاعات ملی آمریکا، روند جنگ‌های بین کشوری را رو به افزایش می‌دانند و دلیل آن را به وجود آمدن تغییرات در سیستم بین‌المللی بیان می‌کنند.^۱

لذا بر اساس مطالعات مذکور، می‌توان بیان داشت که شکاف‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در حال افزایش بوده، به طوری که توزیع عادلانه امکانات و ایجاد برابری به مفهوم ایجاد فرصت‌های برابر برای مناطق مختلف جهان امکان‌پذیر نبوده و لذا در حالت کلی، از تمامی ابعاد مناطق مختلف جهان در آینده در وضعیت تعادل و توازن منطقه‌ای قرار نمی‌گیرند. بالطبع ایران نیز از این امر مستثنا نیست؛ به طوری که گزارش‌های مختلف جهانی نیز بیانگر این موضوع هستند.

۳-۱-۱- مؤسسه پرایس واتر هاوس کوپرز (PWS)

مؤسسه پرایس واتر هاوس کوپرز (PWS)، به پیش‌بینی GDP برای کشورهای مختلف جهان، در سال ۲۰۱۴، ۲۰۳۰ و ۲۰۵۰ پرداخته است که در جدول ۲ ارائه شده است. بر اساس این مطالعه، ایران در سال ۲۰۱۴ در رتبه ۲۳، سال ۲۰۳۰ در رتبه ۲۷ و در سال ۲۰۵۰ در رتبه ۳۰ قرار دارد. این امر نشان‌دهنده این است که وضعیت تولید ناخالص داخلی ایران در سال‌های آینده کاهش خواهد یافت. در سال ۲۰۵۰، ایران در رتبه چهارم منطقه بعد از کشورهای ترکیه، عربستان سعودی و مصر قرار خواهد داشت.

همچنین بر اساس پیش‌بینی این مؤسسه، در سال ۲۰۱۴، ایالات متحده در رتبه ۱ و چین در رتبه ۲ قرار دارد، اما در سال ۲۰۳۰، چین در رتبه ۱ قرار گرفته و ایالات متحده بعد از کشور چین در رتبه ۲ قرار می‌گیرد که این روند در سال ۲۰۵۰ نیز حفظ می‌شود. همچنین کشور هند نیز از رتبه ۱۰ در سال ۲۰۱۴ به رتبه سوم در سال ۲۰۳۰ می‌رسد که این رتبه را نیز در سال ۲۰۵۰ حفظ می‌کند.

جدول ۲: پیش‌بینی GDP (بر اساس نرخ ارز بازار) کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۴، ۲۰۳۰ و ۲۰۵۰

رتبه	۲۰۱۴		۲۰۳۰		۲۰۵۰	
	کشور	GDP	کشور	GDP	کشور	GDP
۱	ایالات متحده	۱۷۴۱۶	چین	۲۶۶۶۷	چین	۵۳۵۵۳
۲	چین	۱۰۳۵۵	ایالات متحده	۲۵۴۵۱	ایالات متحده	۴۱۳۸۴
۳	ژاپن	۴۷۷۰	هند	۷۳۰۴	هند	۲۷۹۳۷
۴	آلمان	۳۸۲۰	ژاپن	۵۹۹۴	اندونزی	۸۷۴۲
۵	فرانسه	۲۹۰۲	آلمان	۴۷۳۴	برزیل	۸۵۲۴
۶	انگلستان	۲۸۴۸	برزیل	۴۰۶۵	ژاپن	۷۹۱۴
۷	برزیل	۲۲۴۴	انگلستان	۳۹۰۸	مکزیک	۷۰۸۷
۸	ایتالیا	۲۱۲۹	فرانسه	۳۶۶۳	روسیه	۶۶۱۰
۹	روسیه	۲۰۵۷	روسیه	۳۳۲۳	نیجریه	۶۳۵۴
۱۰	هند	۲۰۴۸	مکزیک	۲۸۸۱	آلمان	۶۳۳۸
۱۱	کانادا	۱۷۹۴	اندونزی	۲۶۶۰	انگلستان	۵۷۴۴
۱۲	استرالیا	۱۴۸۳	ایتالیا	۲۶۳۸	فرانسه	۵۲۰۷
۱۳	کره جنوبی	۱۴۴۹	کره جنوبی	۲۵۵۷	عربستان سعودی	۴۴۸۱
۱۴	اسپانیا	۱۴۰۰	کانادا	۲۳۹۱	ترکیه	۴۳۵۴

۱. دبیرخانه آینده‌نگاری ملی (۱۳۹۵).

۲۰۵۰		۲۰۳۰		۲۰۱۴		رتبه
GDP	کشور	GDP	کشور	GDP	کشور	
۴۱۴۲	کره جنوبی	۲۰۷۷	اسپانیا	۱۲۹۶	مکزیک	۱۵
۳۶۱۷	ایتالیا	۲۰۴۸	عربستان سعودی	۸۸۰	نیوزلند	۱۶
۳۵۸۳	کانادا	۲۰۰۹	استرالیا	۸۵۶	اندونزی	۱۷
۳۰۹۹	اسپانیا	۱۸۲۲	ترکیه	۸۱۳	ترکیه	۱۸
۲۹۰۳	استرالیا	۱۷۵۶	نیجریه	۷۷۸	عربستان سعودی	۱۹
۲۸۹۶	مصر	۱۱۶۱	لهستان	۵۹۴	نیجریه	۲۰
۲۷۴۷	فیلیپین	۱۱۲۸	نیوزلند	۶۵۲	لهستان	۲۱
۲۷۲۷	پاکستان	۹۹۰	تایلند	۵۳۶	آرژانتین	۲۲
۲۶۷۶	مالزی	۹۳۰	مالزی	<u>۴۰۳</u>	<u>ایران</u>	۲۳
۲۶۵۸	تایلند	۹۲۶	آرژانتین	۴۰۰	کلمبیا	۲۴
۲۵۵۵	ویتنام	۹۲۲	کلمبیا	۳۸۰	تایلند	۲۵
۲۵۲۱	آفریقای جنوبی	۸۴۸	فیلیپین	۳۴۱	آفریقای جنوبی	۲۶
۲۴۸۵	کلمبیا	<u>۸۴۸</u>	<u>ایران</u>	۳۳۷	مالزی	۲۷
۲۴۵۰	بنگلادش	۸۰۶	مصر	۲۹۰	فیلیپین	۲۸
۲۴۲۲	لهستان	۷۶۷	آفریقای جنوبی	۲۸۵	مصر	۲۹
<u>۲۲۴۳</u>	<u>ایران</u>	۷۲۹	پاکستان	۲۳۳	پاکستان	۳۰

Source: IMF estimates for 2014 (from October 2014 WEO database), PwC projections for 2030 and 2050

بر اساس مطالعات آینده‌نگری مؤسسه پرایس واتر هاوز کوپرز (PWS)، نرخ رشد تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه و جمعیت کشورهای G7، E7 و ۱۳ اقتصاد در حال توسعه برتر طی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۵۰ در جدول ۳ ارائه شده است. بر اساس این گزارش، متوسط نرخ رشد اقتصادی ایران طی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۵۰ به طور متوسط سالانه ۵/۲ درصد پیش‌بینی شده است. با این حال، متوسط نرخ رشد جمعیت ایران طی سال‌های مذکور برابر با ۰/۸ است که هم‌ردیف کشورهایی مثل ویتنام و هند قرار دارد، به طوری که کشورهای مذکور دارای بالاترین متوسط نرخ رشد اقتصادی در بین کشورهای در حال توسعه مورد بررسی قرار دارند که به ترتیب برابر با ۹/۸ و ۸/۵ درصد است. بنابراین، ایران وضعیت مناسبی از لحاظ نرخ رشد اقتصادی، در بین کشورهای هم‌ردیف از لحاظ متوسط نرخ رشد جمعیتی خود ندارد. این امر باعث شده است که متوسط نرخ رشد GDP سرانه ایران طی سال‌های مذکور ۳ درصد باشد که نصف کشور ویتنام است.

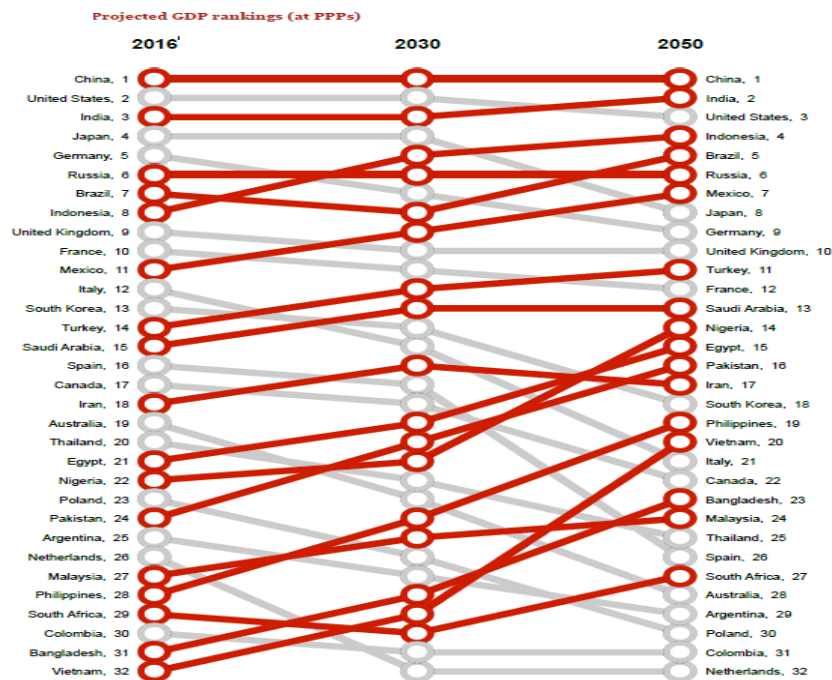
جدول ۳: نرخ رشد شاخص‌های منتخب کشورهای G7، E7 و ۱۳ اقتصاد در حال توسعه برتر طی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۵۰

ردیف	کشور	GDP	جمعیت	GDP سرانه	ردیف	کشور	GDP	جمعیت	GDP سرانه
۱	ویتنام	۹/۸	۰/۸	۶	۱۲	تایلند	۵/۷	۰/۱	۳/۵
۲	هند	۸/۵	۰/۸	۵	۱۳	<u>ایران</u>	<u>۵/۲</u>	<u>۰/۸</u>	<u>۳</u>
۳	نیجریه	۸	۱/۶	۴/۴	۱۴	برزیل	۵/۲	۰/۷	۳/۱
۴	فیلیپین	۷/۲	۱/۱	۴/۱	۱۵	ترکیه	۵/۱	۰/۷	۳/۴
۵	مصر	۷/۱	۱/۱	۳/۹	۱۶	آرژانتین	۴/۹	۰/۶	۳
۶	بنگلادش	۷	۱/۱	۳/۹	۱۷	آفریقای جنوبی	۴/۸	۰/۳	۳/۳
۷	چین	۶/۸	۰/۱	۴/۶	۱۸	عربستان سعودی	۴/۸	۱/۴	۲/۷
۸	اندونزی	۶/۷	۰/۶	۳/۹	۱۹	مکزیک	۴/۷	۰/۵	۳/۲
۹	پاکستان	۶/۴	۱/۴	۳/۵	۲۰	روسیه	۴/۳	-۰/۶	۳/۲
۱۰	متوسط E7	۶/۴	۰/۵	۴	۲۱	لهستان	۳/۴	-۰/۵	۲/۷

ردیف	کشور	GDP	جمعیت	GDP سرانه	ردیف	کشور	GDP	جمعیت	GDP سرانه
۱۱	مالزی	۵/۸	۱	۳/۳	۲۲	متوسط G7	۲	۰/۳	۱/۹

Source: PwC projections for 2007-2050

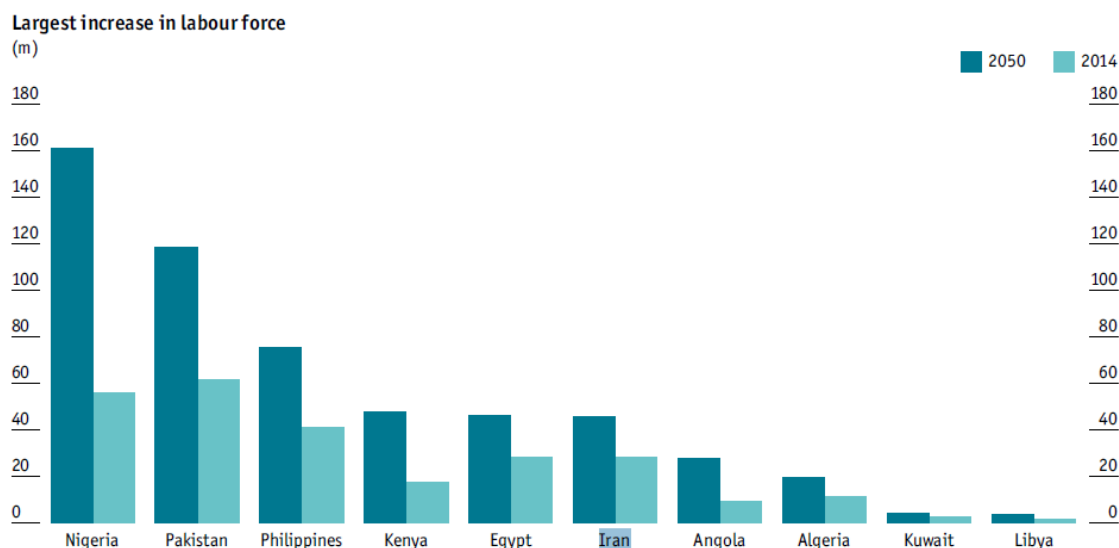
همچنین، بر اساس پیش‌بینی صورت گرفته توسط این مؤسسه در سال ۲۰۱۶، ایران در سال ۲۰۵۰ در رتبه ۱۷ از لحاظ تولید ناخالص داخلی قرار دارد که تقریباً نسبت به سال ۲۰۱۶، تغییر ناچیز یک رتبه‌ای داشته است. همچنین بر اساس گزارش مذکور، در سال ۲۰۱۶ چین در رتبه اول، ایالات متحده در رتبه دوم و هند در رتبه سوم قرار دارد که این روند در سال ۲۰۳۰ نیز حفظ خواهد شد، اما در سال ۲۰۵۰، ایالات متحده در رتبه سوم، بعد از کشور چین و هند قرار خواهد گرفت که نتایج این گزارش در شکل ۳ نشان داده شده است. همچنین ذکر این مسئله ضروری است که علت تفاوت‌های بیان شده در رتبه ایران در بین کشورها در مطالعات مختلف، به نمونه کشورهای مورد بررسی و دوره زمانی مورد مطالعه بستگی دارد، اما همین گزارش‌ها می‌توانند چشم‌انداز کلی در مورد جایگاه ایران در جهان را ارائه دهند.

Sources: IMF for 2016 estimates (updated for Turkey due to recent major statistical revisions), PwC projections for 2030 and 2050

شکل ۳: پیش‌بینی GDP کشورها توسط مؤسسه PwC

بر اساس مطالعات مؤسسه اکونومیست، افزایش نیروی کار در سال ۲۰۵۰ و توزیع رشد GDP حقیقی در سال ۲۰۱۹-۲۰۵۰ در نمودار ۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱: افزایش جمعیت نیروی کار بین سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۵۰

Source: The Economist Intelligence Unit

بر اساس نمودار ۱، افزایش جمعیت نیروی کار در کشورهای مختلف آفریقایی و خاورمیانه طی سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۵۰ به صورت زیر است:

- نیجریه و آنگولا ۳ برابر؛
- کنیا ۲/۵ برابر؛
- پاکستان، فیلیپین و الجزایر ۲ برابر؛
- مصر و ایران ۱/۵ برابر.

همچنین، از بین ۱۰ کشور مورد بررسی در سال ۲۰۱۴، به ترتیب پاکستان، نیجریه و فیلیپین بیشترین و لیبی و کویت کمترین جمعیت را دارا هستند. ایران نیز در رتبه ۴ هم‌ردیف مصر قرار دارد. در سال ۲۰۵۰، به ترتیب نیجریه، پاکستان و فیلیپین بیشترین و لیبی و کویت کمترین جمعیت را دارا خواهند بود. ایران نیز در رتبه ۴ هم‌ردیف مصر و کنیا قرار خواهد گرفت. پس بر اساس نتایج، جمعیت مناطق مختلف جهان در حال افزایش بوده و ایران نیز از این امر مستثنا نیست، لذا شکاف جمعیتی مناطق مختلف جهان در آینده از بین نخواهد رفت.

۳-۱-۳ - مؤسسه خدمات مالی و بانکداری بریتانیایی HSBC

بر اساس مطالعات مؤسسه خدمات مالی و بانکداری بریتانیایی در سال ۲۰۵۰، اقتصاد ایران در رتبه ۲۵ جهان قرار خواهد گرفت که جایگاه ایران نسبت به سال ۲۰۱۰، ۹ رتبه ارتقا خواهد یافت. همچنین، کشور چین در سال ۲۰۵۰ با ۲ رتبه ارتقاء در جایگاه اول اقتصاد جهان قرار گرفته و ایالات متحده نیز با ۱ رتبه

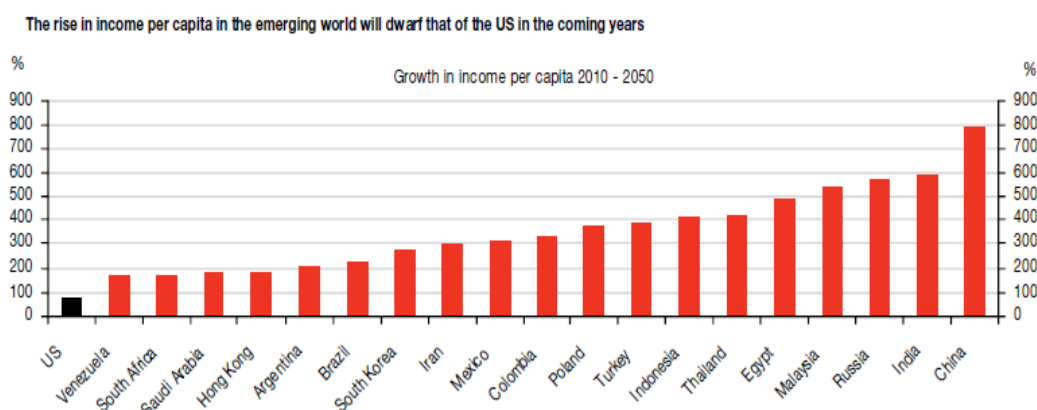
تنزل در جایگاه دوم اقتصاد جهانی قرار خواهد گرفت و هند نیز با ۵ رتبه ارتقاء در جایگاه سوم اقتصاد جهان قبل از کشورهای ژاپن، آلمان، انگلستان و برزیل قرار می گیرد. همچنین مطالعات این بانک نشان می دهد که اقتصاد کشورهای منطقه مانند ترکیه (رتبه ۱۲)، مصر (رتبه ۱۹) و عربستان سعودی (رتبه ۲۱) بالاتر از رتبه ایران در سال ۲۰۵۰ خواهد بود.

جدول ۴: اندازه اقتصاد کشورهای مختلف در سال ۲۰۵۰ (بر اساس اندازه GDP)

رتبه	کشور	اندازه اقتصاد در ۲۰۵۰	تغییر رتبه ۲۰۵۰ نسبت به ۲۰۱۰	رتبه	کشور	اندازه اقتصاد در ۲۰۵۰	تغییر رتبه ۲۰۵۰ نسبت به ۲۰۱۰
۱	چین	۲۴۶۱۷	۲	۱۶	اندونزی	۱۵۰۲	۵
۲	ایالات متحده	۲۲۲۷۰	-۱	۱۷	استرالیا	۱۴۸۰	-۳
۳	هند	۸۱۶۵	۵	۱۸	آرژانتین	۱۴۷۷	-۲
۴	ژاپن	۶۴۲۹	-۲	۱۹	مصر	۱۱۶۵	۱۶
۵	آلمان	۳۷۱۴	-۱	۲۰	مالزی	۱۱۶۰	۱۷
۶	انگلستان	۳۵۷۶	-۱	۲۱	عربستان سعودی	۱۱۲۸	۲
۷	برزیل	۲۹۶۰	۲	۲۲	تایلند	۸۵۶	۷
۸	مکزیک	۲۸۱۰	۵	۲۳	نیوزلند	۷۹۸	-۸
۹	فرانسه	۲۷۵۰	-۳	۲۴	لهستان	۷۸۶	۰
۱۰	کانادا	۲۲۸۷	۰	۲۵	ایران	۷۳۲	۹
۱۱	ایتالیا	۲۱۹۴	-۴	۲۶	کلمبیا	۷۲۵	۱۳
۱۲	ترکیه	۲۱۴۹	۶	۲۷	سوئیس	۷۱۱	-۷
۱۳	کره جنوبی	۲۰۵۶	-۲	۲۸	هنگ کنگ	۶۵۷	-۳
۱۴	اسپانیا	۱۹۵۴	-۲	۲۹	ونزوئلا	۵۵۸	۷
۱۵	روسیه	۱۸۷۸	۲	۳۰	آفریقای جنوبی	۵۲۰	-۲

منبع: محاسبات HSBC

همچنین رشد درآمد سرانه در کشورهای مختلف طی سال های ۲۰۵۰-۲۰۱۰ در نمودار ۲ تبیین شده است:

نمودار ۲: رشد درآمد سرانه در کشورهای مختلف طی سال های ۲۰۵۰-۲۰۱۰

Source: HSBC Calculations

همچنین بر اساس نمودار ۲ تا سال ۲۰۵۰، سطح درآمد سرانه در اقتصادهای نوظهور افزایش می‌یابد، اما باز هم به سطح درآمد سرانه در اقتصادهای توسعه‌یافته نمی‌رسد. چین و هند نیز بالاترین رشد درآمد سرانه را دارند. همچنین، رشد درآمد سرانه ایران نسبت به کشورهای منطقه آسیایی مثل ترکیه، مصر و مالزی پایین‌تر است.

۳-۱-۴- بانک جهانی (WB)

بانک جهانی در چشم‌اندازی، رشد بلندمدت ایران را تبیین نموده است؛ و به ارزیابی اثر نوسانات سه متغیر کلیدی (نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی، رشد بهره‌وری کل عوامل تولید و مشارکت زنان در نیروی کار) بر تولید ناخالص داخلی سرانه پرداخته‌اند که بیشترین تأثیرپذیری را از اصلاحات اقتصادی ایران دارند. برای این منظور، سه سناریو در نظر گرفته شده است:

وضعیت موجود: در این سناریو فرض بر این است که همه متغیرها در سطح متوسط دوره ۱۳۹۳-۱۳۸۴ ثابت هستند. - وضعیت اطلاق عملکرد کشورهای مشابه: در این سناریو، متوسط عملکرد برخی کشورهای منتخب مانند الجزایر، آنگولا، کلمبیا، عراق، مالزی، مراکش، روسیه و ونزوئلا لحاظ می‌شود.

- وضعیت خیز: فرض بر وجود اصلاحات گسترده در ایران است. (افزایش سرمایه‌گذاری از ۲۶ درصد تولید ناخالص داخلی به ۳۵ درصد، افزایش مشارکت زنان در نیروی کار از ۱۷/۷ درصد به ۵۷ درصد و رشد بهره‌وری کل عوامل تولید از ۰/۳ درصد به ۱/۱ درصد).

- همچنین در سناریوی ترکیبی، فرض می‌شود که همه شروط سناریوی اطلاق عملکرد کشورهای مشابه و همه شروط سناریوی وضعیت خیز به‌طور هم‌زمان لحاظ می‌شوند.

جدول ۵: فروض مربوط به شبیه‌سازی رشد بلندمدت، ارقام برای سال ۱۴۰۹

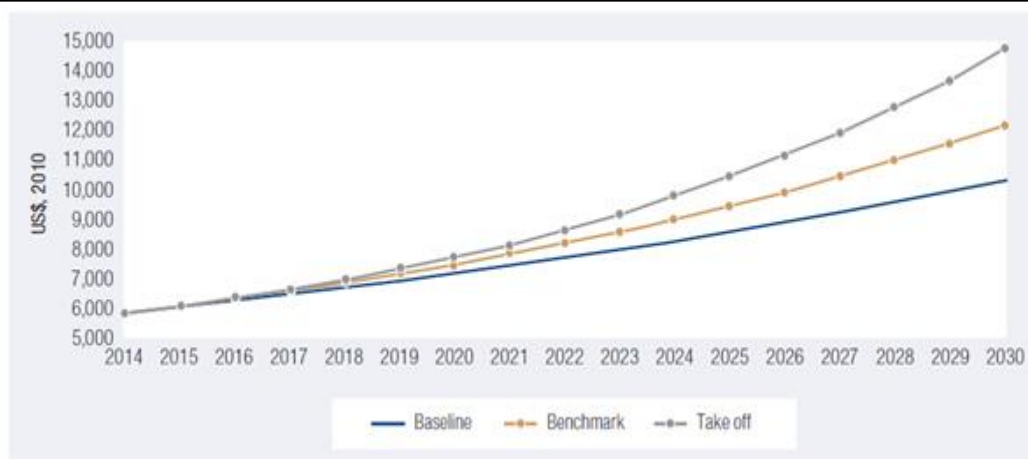
وضعیت خیز	اطلاق عملکرد کشورهای مشابه	وضع موجود	
٪۳۵	٪۲۶	٪۲۶	نرخ سرمایه‌گذاری (درصد تولید ناخالص داخلی)
٪۵۷	٪۴۶/۹	٪۱۷/۷	نرخ مشارکت زنان در نیروی کار
٪۱/۱	٪۰/۹	٪۰/۳	نرخ رشد بهره‌وری کل عوامل تولید

Source: World Bank.

اگر فرض شود:

- نرخ مشارکت زنان ایران به ۴۷ درصد افزایش و نرخ بهره‌وری کل عوامل تولید به ۰/۹ افزایش یابد (معادل میانگین آنها در کشورهای منتخب)، تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه ظرف ۱۵ سال، ۲ هزار دلار بیشتر از سناریوی وضع موجود خواهد بود.

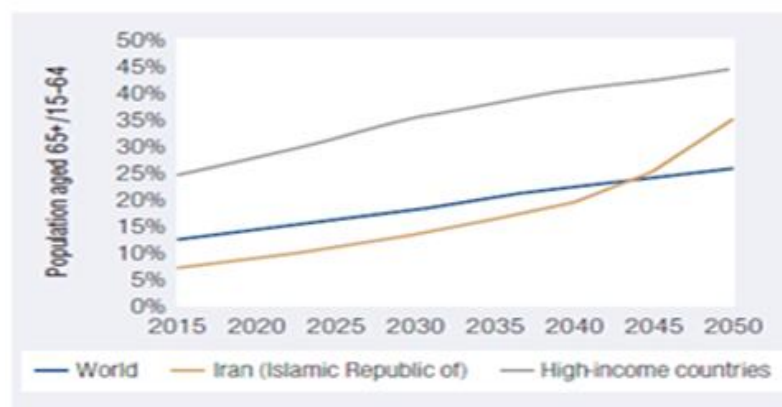
- اگر هر سه متغیر کلیدی در بالاترین سطحی باشند که در کشورهای منتخب وجود دارد، تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه ایران در سال ۱۴۰۹ معادل ۴۰ درصد بیشتر از سناریوی وضع موجود خواهد بود.

نمودار ۳: شبیه سازی مربوط به GDP واقعی سرانه تحت سناریوی اطلاق عملکرد کشورهای مشابه و سناریوی خیز

Source: WB Staff calculations using Long-term growth Simulation Model

همچنین طبق پیش بینی جمعیت جهان، سازمان ملل متحد بر اساس نماگرهای توسعه بانک جهانی، برآورد جمعیت بالای ۶۵ سال نسبت به جمعیت ۱۵ تا ۶۴ ساله در نمودار ۴ نشان داده شده است.

نمودار ۴: برآورد جمعیت بالای ۶۵ سال نسبت به جمعیت ۱۵ تا ۶۴ ساله

Source: UN population Projections/ WDI WB

بر اساس نمودار ۴، جمعیت جهان رو به پیری می رود، این به آن معنا است که جمعیت بالای ۶۵ سال نسبت به کل جمعیت در حال افزایش است. ایران نیز از این امر مستثنا نیست، به طوری که وضعیت ایران از بعد جمعیت بالای ۶۵ سال، در حال افزایش بوده است. از سال ۲۰۴۳ این روند افزایش با سرعت بیشتری همراه خواهد شد و به سمت کشورهای با درآمد بالاتر همگرا شده و از متوسط جهان نیز بیشتر خواهد شد. پیر شدن جمعیت، بحران هایی برای کشور به همراه دارد. میزان جمعیت هر جامعه ای می تواند یکی از شاخص های توانمندی آن جامعه محسوب شود. بر این اساس می توان گفت سرعت سالخوردگی جمعیت با آهنگ کندی رو به افزایش است. جوانی جمعیت از ویژگی های اصلی کشورهای در حال توسعه است و این شاخص در این کشورها در حال کاهش است. اینکه افزایش یا کاهش جمعیت می تواند عنصر مطلوبی باشد، به تنهایی قابل ارزش گذاری نیست و باید گفت این موضوع کاملاً نسبی است و به بسیاری از عوامل همچون جغرافیای

طبیعی و سیاسی کشورها، اقتصاد عمومی و فرهنگ مردم بستگی کامل و مستقیم دارد. ولی آنچه حائز اهمیت است باید سیاست‌های درست مدیریتی در این راستا به کار گرفته شود.

۳-۱-۵- مرکز آینده‌پژوهی بین‌المللی پاردی در دانشگاه دنور آمریکا

بر اساس گزارش فراروند مرکز آینده‌پژوهی بین‌المللی دانشگاه دنور آمریکا، وضعیت ایران در شاخص‌های جمعیتی، سلامت، آموزش، اجتماعی/ انسانی، اقتصادی، انرژی، زیست- محیطی، سیاسی و دولت داخلی در بین کشورهای خاورمیانه و در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰ در جداول ۶ تا ۱۴ ارائه شده است:

جدول ۶: پیش بینی شاخص های جمعیتی کشورهای خاورمیانه در سال های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰

کشورها	جمعیت			نرخ رشد جمعیت			جمعیت ۱۵-۶۵ ساله			جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر		
	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰
اردن	۱۰/۱۰	۱۰/۹۳	۱۴/۱۵	۱/۷۲۲	-۰/۴۳۹	-۰/۵۷۲	۶/۱۹۵	۶/۹۰۳	۹/۳۴۰	-۰/۳۹۴	۰/۶۰۳	۱/۹۱۲
امارات متحده عربی	۹/۴۰۳	۹/۷۷۵	۹/۶۷۵	-۰/۱۲۸	-۰/۴۲۱	-۰/۸۸۵	۷/۹۵۲	۸/۰۳۱	۴/۵۱۹	-۰/۱۳۵	۰/۱۶۸۱	۳/۹۵۴
ایران	۸۳/۰۷	۹۰/۲۶	۹۴/۵۱	۱/۰۱۳	-۰/۵۰۱	-۰/۳۹۴	۵۸/۴۰	۶۴/۲۰	۵۴/۳۶	۴/۹۶۷	۸/۶۹۹	۲۵/۹۴
بحرین	۱/۴۶۳	۱/۶۹۵	۱/۸۶۳	۱/۷۶۳	-۰/۷۷۸	-۰/۲۶۷	۱/۱۱۵	۱/۲۶۷	۱/۰۴۹	-۰/۰۴۳	۰/۱۳۵	۰/۵۲۰
ترکیه	۸۳/۰۳	۹۰/۶۳	۹۸/۲۳	۱/۳۱۱	-۰/۵۱۴	-۰/۰۴۹	۵۵/۸۸	۶۱/۲۴	۵۹/۷۱	۷/۱۶۵	۱۰/۷۵	۲۲/۰۸
فلسطین	۵/۱۷۱	۶/۷۰۴	۱۰/۴۶	۲/۵۶۳	۲/۱۱۴	-۰/۸۴۶	۲/۹۸۱	۴/۰۳۷	۷/۰۰۶	-۰/۱۶۲	۰/۲۶۸	۱/۰۳۶
سوریه	۱۷/۳۲	۱۸/۷۶	۲۴/۶۳	-۲/۱۵۵	۱/۶۸۶	-۰/۵۷۱	۱۰/۲۶	۱۲/۳۴	۱۷/۱۶	-۰/۸۲۱	۱/۲۷۶	۲/۶۱۵
عراق	۴۰/۵۵	۵۳/۰۸	۸۴/۴۶	۲/۸۰۸	۲/۱۹۱	-۰/۸۶۹	۲۳	۳۱/۷۸	۵۶/۶۴	۱/۳۶۳	۱/۹۸۸	۷/۷۱۹
عربستان سعودی	۳۴/۱۵	۳۹/۳۲	۴۵/۸۲	۱/۷۳۹	-۰/۹۹۱	-۰/۱۰۰	۲۴/۰۵	۲۷/۴۴	۲۸/۴۰	۱/۲۷۰	۲/۷۸۱	۹/۰۷۵
عمان	۵/۰۷۹	۷/۲۶۹	۹/۲۴۳	۵/۰۰۵	۱/۹۷۳	-۰/۲۲۹	۳/۷۴۶	۵/۲۰۰	۵/۳۹۲	-۰/۱۴۶	۰/۳۸۰	۲/۲۴۵
قطر	۲/۷۴۶	۳/۰۲۶	۳/۲۲۵	۱/۶۹۸	-۰/۶۵۶	-۰/۵۳۶	۲/۲۹۴	۲/۴۳۸	۱/۵۳۰	-۰/۰۵۱	۰/۱۹۳	۱/۲۵۷
کویت	۴/۴۴۸	۵/۱۰۱	۵/۴۸۹	۲/۳۱۵	-۰/۸۷۱	-۰/۳۶۳	۳/۳۶۷	۳/۷۷۵	۳/۲۶۱	-۰/۱۲۹	۰/۳۹۴	۱/۲۹۴
لبنان	۶/۸۸۱	۷/۳۳۴	۷/۶۲۸	۳/۰۶۵	-۰/۲۲۳	-۰/۰۷۱	۴/۷۹۸	۴/۹۳۲	۴/۳۸۲	-۰/۵۷۱	۰/۸۴۲	۲/۰۵۰
مصر	۱۰/۱/۵	۱۱/۹/۶	۱۵/۴/۴	۱/۸۲۹	۱/۲۴۰	-۰/۴۵۱	۶۲/۲۴	۷۶/۵۲	۱۰۲/۸	۵/۳۹۱	۸/۰۳۲	۲۰/۷۶
یمن	۲۹/۶۸	۳۷/۸۲	۵۶/۲۵	۲/۴۰۷	۱/۹۴۳	۱/۷۰۱	۱۷/۱۶	۲۳/۱۲	۳۷/۹۳	-۰/۸۹۳	۱/۲۹۲	۵/۱۱۷
کشورها	جمعیت مناطق شهری			امید به زندگی			نرخ مشارکت نیروی کار			سهم زنان از نیروی کار		
	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰
اردن	۹/۱۵۹	۱۰/۰۰۶	۱۳/۰۱	۷۴/۶۴	۷۵/۹۴	۷۹/۸۹	۰/۲۴۸	-۰/۱۸۴	-۰/۱۰۰	۱۸/۶۹	۲۱/۵۸	۲۷/۳۹
امارات متحده عربی	۸/۶۵۱	۸/۹۹۳	۸/۹۰۱	۷۷/۶۷	۷۹/۴۱	۸۲/۱۴	-۰/۴۹۵	-۰/۱۰۱	-۰/۱۰۰	۱۳/۱۷	۱۶/۰۵	۲۱/۸۷
ایران	۶۲/۸۶	۷۴/۹۷	۸۶/۳۸	۷۶/۲۹	۷۷/۷۹	۸۱/۲۰	-۰/۲۷۳	-۰/۱۷۳	-۰/۱۰۰	۱۳/۱۷	۱۶/۰۵	۲۱/۸۷
بحرین	۱/۴۳۴	۱/۶۶۲	۱/۸۲۳	۷۷/۱۴	۷۸/۲۵	۸۱/۳۸	-۰/۴۴۴	-۰/۱۶۷	-۰/۱	۲۲/۹۱	۲۵/۷۹	۳۱/۶۰
ترکیه	۶۲/۴۱	۷۴/۸۲	۹۰/۳۰	۷۶/۰۶	۷۷/۶۸	۸۱/۵۱	-۰/۳۵۰	-۰/۲۶۱	-۰/۱۲۷	۳۲/۹۲	۳۵/۷۷	۴۱/۳۴
فلسطین	۳/۷۷۳	۵/۱۸۸	۸/۹۰۳	۷۳/۹۷	۷۵/۴۱	۷۹/۳۱	-۰/۲۵۰	-۰/۲۱۰	-۰/۱۰۰	۲۱/۹۴	۲۴/۸۲	۳۰/۶۴
سوریه	۱۱/۸۰	۱۷/۲۶	۲۲/۶۶	۷۱/۴۳	۷۲/۹۷	۷۷/۵۶	-۰/۲۲۶	-۰/۱۷۷	-۰/۱۲۲	۱۵/۶۴	۱۸/۵۲	۲۴/۳۳
عراق	۲۸/۱۰	۳۷/۵۴	۶۵/۲۶	۷۰/۲۷	۷۲/۱۷	۷۷/۲۳	-۰/۲۵۷	-۰/۲۴۶	-۰/۱۱۵	۲۰/۹۳	۲۳/۸۱	۲۹/۶۲
عربستان سعودی	۲۹/۴۶	۳۶/۱۸	۴۲/۱۶	۷۴/۶۶	۷۵/۸۳	۷۸/۹۴	-۰/۳۳۷	-۰/۱۷۹	-۰/۱۰۰	۱۷/۵۳	۲۰/۴۱	۲۶/۲۲
عمان	۳/۹۵۹	۶/۱۷۷	۸/۵۰۳	۷۶/۸۰	۷۸/۰۶	۸۱/۸۹	-۰/۴۲۷	-۰/۲۳۳	-۰/۱۰۰	۱۴/۸۱	۱۷/۷۰	۲۳/۵۱
قطر	۲/۶۲۳	۲/۸۳۹	۳/۰۱۸	۷۸/۲۷	۷۹/۹۶	۸۲/۲۳	-۰/۴۳۷	-۰/۱۲۵	-۰/۱۰۰	۱۵/۱۳	۱۸/۰۱	۲۳/۸۳
کویت	۴/۱۶۵	۴/۶۳۷	۴/۹۵۸	۷۴/۹۳	۷۶/۵۲	۷۹/۳۶	-۰/۳۹۳	-۰/۱۴۹	-۰/۱۰۰	۲۹/۶۵	۳۲/۵۳	۳۸/۳۴
لبنان	۵/۷۷۳	۶/۶۱۸	۷/۰۷۹	۷۹/۷۳	۸۰/۸۷	۸۴/۱۵	-۰/۳۶۲	-۰/۲۶۰	-۰/۱۰۲	۲۵/۳۶	۲۸/۲۴	۳۴/۰۵
مصر	۴۳/۵۶	۵۲/۳۸	۷۶/۲۴	۷۲	۷۳/۷۵	۷۷/۵۲	-۰/۳۰۶	-۰/۲۵۷	-۰/۱۳۵	۲۴/۳۰	۲۷/۱۸	۳۲/۹۹
یمن	۱۱/۱۳	۱۷/۵۹	۳۹/۲۹	۶۶/۲۱	۶۸/۶۷	۷۲/۷۸	-۰/۲۰۷	-۰/۲۱۸	-۰/۱۰۰	۹/۳۰۶	۱۲/۱۹	۱۸

Source: Pardee Center for International Futures.

جدول ۷: پیش‌بینی شاخص‌های سلامت کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰

کشورها	نرخ اضافه وزن			نرخ سیگار کشیدن			جمعیت دارای سوء تغذیه		
	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰
اردن	۴۱/۱۰	۴۲/۶۰	۴۶/۴۹	۳۸/۶۰	۳۸/۸۸	۴۰/۰۲	۳/۷۴۸	۳/۰۶۴	۱/۸۸۲
امارات متحده عربی	۳۷/۶۰	۴۰/۱۱۳	۴۳/۰۵	۱۳/۹۸	۱۳/۶۷	۱۱/۹۴	۳/۱۰۵	۲/۳۲۷	۱/۸۲۹
ایران	۲۸/۹۸	۳۰/۸۵	۳۳/۱۵	۱۱/۹۰	۱۳/۶۸	۱۵/۹۵	۴/۳۹۳	۳/۱۸۹	۱/۹۷۷
بحرین	۳۶/۵۰	۳۸/۳۵	۴۱/۹۴	۲۹/۶۰	۲۸/۵۸	۲۵/۵۳	۳/۲۰۹	۲/۶۰۳	۱/۶۹۱
ترکیه	۳۰/۴۶	۳۱/۰۵	۲۹/۲۰	۲۷/۱۳	۲۷/۷۷	۲۶/۷۰	۲/۱۸۷	۱/۸۲۳	۱/۵۰۳
فلسطین	۱۴/۲۱	۱۵/۱۵	۱۹/۲۱	۲۱/۲۸	۲۱/۴۳	۲۳/۱۸	۳۲/۸۰	۲۴/۹۵	۸/۵۰۴
سوریه	۲۶/۸۵	۲۹/۰۲	۳۵/۹۶	۲۳/۳۳	۲۳/۵۰	۲۴/۸۷	۱۴/۹۰	۱۰/۸۵	۴/۲۶۳
عراق	۲۰/۹۸	۲۲/۹۳	۲۸/۹۸	۱۷/۸۳	۱۸/۴۷	۲۱/۰۶	۲۲/۳۴	۱۵/۲۳	۵/۰۷۵
عربستان سعودی	۳۹/۲۶	۴۰/۳۸	۴۱/۷۴	۱۶/۲۹	۱۵/۹۹	۱۵/۰۹	۳/۹۱۸	۳/۲۶۹	۲/۳۲۳
عمان	۱۵/۹۹	۱۶/۹۷	۱۸/۳۹	۱۲/۷۰	۱۲/۳۱	۱۰/۵۹	۵/۷۶۲	۴/۸۷۸	۲/۹۷۰
قطر	۳۰/۲۹	۳۱/۸۵	۳۱/۰۵	۲۰/۵۵	۲۰/۲۸	۱۹/۴۸	۱/۳۶۶	۱/۱۰۶	۱/۱۱۱
کویت	۵۱/۰۵	۵۲/۸۸	۵۲/۱۱	۲۱/۸۲	۲۱/۳۲	۱۹/۸۵	۲/۲۷۶	۱/۸۷۷	۱/۷۰۳
لبنان	۳۱/۲۴	۳۲/۷۷	۳۵/۹۹	۳۶/۶۶	۳۵/۵۷	۳۳/۹۸	۵/۰۶۷	۳/۹۹۸	۲/۳۰۴
مصر	۴۴/۳۰	۴۴/۹۸	۴۲/۵۷	۲۴/۵۲	۲۵/۷۴	۲۷/۸۱	۳/۸۷۲	۳/۲۵۸	۲/۷۱۸
یمن	۶/۹۸۶	۸/۱۱۰	۱۱/۱۸	۲۳/۳۲	۲۳/۰۶	۲۲/۶۲	۲۵/۷۹	۱۵/۶۵	۶/۶۹۹

Source: Pardee Center for International Futures.

جدول ۸: پیش‌بینی شاخص‌های آموزش کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰

کشورها	نرخ ثبت‌نام ناخالص			نرخ ثبت‌نام خالص			سواد، درصد جمعیت ۱۵ سال و بیشتر		
	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰
اردن	۹۷/۷۳	۱۰۰/۹	۱۰۰	۹۳/۸۴	۹۸/۲۲	۱۰۰	۹۸/۳۴	۹۹/۳۰	۱۰۰
امارات متحده عربی	۱۱۲/۷	۱۰۲/۵	۱۰۰	۹۲/۶۳	۹۹/۹۰	۱۰۰	۹۰/۷۳	۹۲/۴۹	۹۹/۸۰
ایران	۱۰۶/۸	۱۰۱/۸	۱۰۰	۹۵/۶۲	۹۹/۷۰	۱۰۰	۸۵/۹۲	۸۹/۲۵	۱۰۰
بحرین	۱۰۰/۹	۱۰۲/۸	۱۰۰	۹۰/۹۶	۹۷/۷۳	۱۰۰	۹۵/۹۵	۹۹/۴۲	۱۰۰
ترکیه	۱۰۲/۵	۱۰۴	۱۰۰	۹۱/۱۱	۹۸/۵۹	۱۰۰	۹۶/۲۶	۹۷/۷۴	۱۰۰
فلسطین	۹۳/۳۷	۹۷/۶۲	۱۰۲	۸۰/۴۵	۸۳/۲۹	۹۹/۰۹	۹۸/۰۹	۱۰۰	۱۰۰
سوریه	۸۶/۳۸	۸۹/۷۵	۱۰۰/۴	۷۹/۰۴	۸۵/۰۳	۱۰۰	۸۲/۲۳	۸۸/۲۲	۱۰۰
عراق	۱۰۵/۱	۱۰۳/۵	۱۰۰	۹۰/۴	۹۵/۵۸	۱۰۰	۴۸/۳۰	۷۷/۸۹	۱۰۰
عربستان سعودی	۱۰۴/۲	۱۰۱/۱	۱۰۰	۸۷/۳۰	۹۷/۰۴	۱۰۰	۹۵/۱۷	۹۶/۸۸	۱۰۰
عمان	۱۰۴/۲	۱۰۱/۲	۱۰۰	۹۳/۰۶	۹۷/۹۲	۱۰۰	۹۳/۶۵	۹۵	۱۰۰
قطر	۱۰۲/۵	۹۹/۷۱	۱۰۰	۹۵/۱۹	۹۹/۹۷	۱۰۰	۹۸/۱۱	۹۹/۰۵	۱۰۰
کویت	۱۰۲/۸	۱۰۱/۷	۱۰۰	۹۶/۰۱	۹۹/۹۸	۱۰۰	۹۷/۱۰	۱۰۰	۱۰۰
لبنان	۹۵/۸۵	۹۸/۴۱	۱۰۰	۹۰/۱۱	۹۴/۸۱	۱۰۰	۹۱/۷۹	۹۳/۲۴	۱۰۰
مصر	۱۰۲/۵	۱۰۱/۷	۱۰۰	۹۵/۰۸	۹۸/۱۲	۱۰۰	۷۷/۲۸	۸۴/۷۳	۱۰۰
یمن	۹۹/۹۸	۱۰۴/۷	۱۰۴/۷	۷۰/۴۹	۷۷/۱۸	۹۲/۵۲	۴۱/۴۱	۶۸/۸۴	۹۶/۳۰

Source: Pardee Center for International Futures.

جدول ۹: پیش بینی شاخص های اجتماعی / انسانی کشورهای خاورمیانه در سال های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰

کشورها	شاخص توسعه انسانی			شاخص فقر انسانی ۱			شاخص بقا-ابراز وجود		
	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰
اردن	۰/۸۵۰	۰/۸۶۹	۰/۹۲۹	۳/۰۱۵	۲/۴۴۹	۱/۶۳۲	-۰/۹۷۱	-۰/۸۱۳	-۰/۲۸۲
امارات متحده عربی	۰/۹۶۰	۰/۹۸۴	۱	۶/۵۲۵	۵/۳۰۹	۲/۱۶۴	۱/۴۱۶	۱/۴۲۰	۱/۳۰۰
ایران	۰/۸۶۱	۰/۸۹۲	۰/۹۶۶	۹/۸۳۴	۷/۴۹۵	۱/۴۹۰	-۰/۲۷۹	-۰/۲۰۹	-۰/۳۰۷
بحرین	۰/۹۴۸	۰/۹۶۹	۱	۳/۴۶۱	۲/۸۴۵	۱/۹۲۵	۱/۱۷۹	۱/۲۰۹	۱/۲۸۲
ترکیه	۰/۹۱۰	۰/۹۳۵	۰/۹۹۱	۳/۴۸۸	۲/۶۱۰	۱/۶۵۵	-۰/۰۸۵	۰/۰۸۴	۰/۴۷۵
فلسطین	۰/۸۰۸	۰/۸۲۷	۰/۸۸۶	۵/۱۰۷	۴/۸۷۱	۲/۴۱۱	-۰/۱۶۵	-۰/۱۲۷	۰/۱۲۲
سوریه	۰/۷۴۸	۰/۷۸۵	۰/۸۸۹	۱۲/۳۶	۸/۳۰۶	۱/۹۶۱	-۰/۱۸۰	-۰/۱۵۱	-۰/۱۱۵
عراق	۰/۶۹۱	۰/۸۰۶	۰/۹۳۳	۳۵/۹۰	۱۵/۴۴	۲/۵۲۶	۰/۵۱۷	۰/۵۰۳	۰/۴۲۶
عربستان سعودی	۰/۹۳۷	۰/۹۵۰	۰/۹۷۸	۳/۸۴۳	۲/۹۲۴	۲/۰۳۳	۱/۲۴۴	۱/۲۱۸	۱/۰۰۴
عمان	۰/۹۲۸	۰/۹۳۸	۰/۹۸۷	۵/۰۱۶	۴/۱۵۸	۲/۲۸۹	۱/۱۰۵	۱/۰۷۲	۰/۸۷۶
قطر	۱	۱	۱	۱/۹۶۵	۱/۵۹۰	۱/۴۰۶	۱/۷۶۵	۱/۷۷۷	۱/۶۲۶
کویت	۰/۹۶۱	۰/۹۸۵	۰/۹۹۳	۲/۲۵۵	۱/۲۶۰	۱/۰۷۴	۱/۴۲۸	۱/۴۱۴	۱/۲۱۳
لبنان	۰/۸۷۸	۰/۸۹۷	۰/۹۶۴	۵/۸۱۲	۴/۷۶۵	۱/۲۴۸	۰/۴۵۰	۰/۴۶۷	۰/۴۲۶
مصر	۰/۷۷۸	۰/۸۲۳	۰/۹۱۶	۱۵/۸۱	۱۰/۶۶	۱/۹۹۶	-۰/۵۰۰	-۰/۳۸۶	-۰/۱۰۱
یمن	۰/۵۵۰	۰/۶۶۹	۰/۸۱۵	۴۱/۷۰	۲۲/۵۹	۵/۱۴۴	-۰/۵۱۵	-۰/۴۷۸	-۰/۴۴۷

Source: Pardee Center for International Futures.

جدول ۱۰: پیش بینی شاخص های اقتصادی کشورهای خاورمیانه در سال های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰

کشورها	GDP (به قیمت ثابت)			GDP (جاری)			ضریب جینی			شاخص سطح شهرنشینی		
	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰
اردن	۸۴/۴۰	۱۰۷/۳	۲۶۵/۱	۳۵/۳۰	۴۹/۴۴	۱۸۰	۰/۳۵۶	۰/۳۵۰	۰/۴۲۹	۴۸/۲۰	۴۸/۴۹	۵۰/۷۹
امارات متحده عربی	۶۶۲/۳	۸۰۲	۷۳۱/۸	۴۶۷/۸	۵۸۶/۴	۵۹۱/۹	۰/۳۷۴	۰/۳۵۳	۰/۳۱۷	۳۲/۰۷	۲۹/۷۴	۲۹/۰۵
ایران	۱۵۲۴	۲۰۲۶	۲۹۷۴	۶۶۸	۱۰۳۵	۲۱۰۹	۰/۳۸۴	۰/۳۸۵	۰/۳۸۱	۲۲/۴۰	۱۸/۴۵	۱۹/۰۵
بحرین	۶۳/۷۵	۷۹/۰۸	۱۱۵/۱	۳۷/۱۹	۵۰/۹۰	۸۵/۰۸	۰/۳۲۱	۰/۳۰۸	۰/۲۴۶	۴۱/۵۴	۳۸/۹۸	۳۲/۵۳
ترکیه	۲۰۳۱	۲۶۶۰	۴۷۵۷	۱۱۵۹	۱۷۲۸	۳۹۴۴	۰/۴۲۸	۰/۴۲۹	۰/۴۱۹	۳۴/۳۳	۳۱/۴۲	۲۸/۴۶
فلسطین	۲۲/۲۰	۳۱/۱۰	۹۶/۹۱	۹/۴۷۸	۱۳/۱۹	۵۶/۲۹	۰/۳۶۰	۰/۳۹۰	۰/۴۶۱	۴۵/۹۷	۴۵/۳۸	۴۵/۷۲
سوریه	۸۳/۶۹	۱۰۶/۴	۲۸۳	۶۶/۲۵	۸۲/۴۷	۲۴۶/۵	۰/۳۵۶	۰/۳۷۴	۰/۴۴۲	۱۹/۲۸	۱۷/۱۸	۱۲/۸۳
عراق	۶۰۳/۶	۸۷۷	۲۱۹۳	۲۷۳/۷	۴۳۲/۲	۱۵۳۴	۰/۳۰۱	۰/۳۱۶	۰/۳۴۴	۳۳/۴۷	۳۸/۲۲	۳۲/۵۷
عربستان سعودی	۱۶۴۹	۱۹۱۷	۲۲۶۶	۸۲۱/۴	۱۰۳۶	۱۵۲۰	۰/۳۶۰	۰/۳۴۶	۰/۳۵۷	۳۰/۹۰	۳۲/۰۵	۳۳/۷۵
عمان	۱۸۶/۱	۲۵۹/۴	۳۹۶/۷	۹۱/۰۶	۱۳۳/۹	۲۷۹/۵	۰/۳۶۳	۰/۳۶۸	۰/۳۶۹	۳۰/۰۶	۳۰/۱۳	۳۲/۸۹
قطر	۳۲۴/۴	۴۲۰/۱	۳۷۶/۱	۲۲۲/۹	۲۹۹/۵	۲۹۸/۸	۰/۴۰۶	۰/۳۸۸	۰/۳۹۴	۳۵/۸۵	۳۵/۸۳	۳۸/۵۷
کویت	۲۸۶/۸	۳۶۰/۷	۳۴۵	۱۸۷/۷	۲۴۶	۲۶۵/۴	۰/۳۷۸	۰/۳۶۸	۰/۳۷۸	۳۴/۹۳	۳۵/۲۳	۳۶/۸۴
لبنان	۸۴/۸۰	۱۰۴/۸	۱۷۲/۵	۴۶/۱۳	۶۱/۵۰	۱۳۳/۵	۰/۳۴۹	۰/۳۵۳	۰/۳۹۶	۵۵/۷۱	۵۳/۷۹	۵۲/۷۳
مصر	۱۰۷۹	۱۵۳۴	۲۸۶۸	۳۱۹/۴	۵۳۵	۱۴۵۵	۰/۳۲۶	۰/۳۴۱	۰/۳۹۹	۴۵/۱۲	۲۷/۰۴	۲۱/۰۸
یمن	۸۰/۱۰	۱۲۹/۲	۳۳۹/۲	۲۷/۹۳	۵۱/۹۷	۱۶۹	۰/۳۸۳	۰/۴۰۶	۰/۴۷۳	۴۱/۵۴	۴۱/۸۶	۴۳/۲۳

Source: Pardee Center for International Futures.

جدول ۱۱: پیش‌بینی شاخص‌های انرژی کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰

تولید انرژی			کشورها	تولید انرژی			کشورها
۲۰۶۰	۲۰۳۰	۲۰۱۹		۲۰۶۰	۲۰۳۰	۲۰۱۹	
۶/۱۸۵	۵/۱۵۱	۴/۱۱۳	عربستان سعودی	۰	۰	۰	اردن
۰/۱۴۰	۰/۳۲۱	۰/۳۵۶	عمان	۰/۳۰۷	۱/۲۶۶	۱/۱۷۱	امارات متحده عربی
۰/۶۲۲	۰/۲۲۴	۰/۲۳۶	قطر	۰/۲۱۵	۰/۹۶۵	۱/۰۵۴	ایران
۱/۷۵۳	۱/۴۸۴	۱/۲۰۰	کویت	۰/۰۰۹	۰/۰۳۳	۰/۰۶۰	بحرین
۰	۰	۰	لبنان	۰/۰۰۲	۰/۰۱۲	۰/۰۱۸	ترکیه
۰/۱۶۱	۰/۳۱۲	۰/۲۳۵	مصر	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱	۰/۰۰۲	فلسطین
۰/۰۰۲	۰/۰۱۱	۰/۰۲۱	یمن	۰/۰۰۱	۰/۰۰۴	۰/۰۰۶	سوریه
-	-	-	-	۳/۴۹۲	۳/۴۴۸	۱/۷۶۳	عراق

Source: Pardee Center for International Futures.

جدول ۱۲: پیش‌بینی شاخص‌های زیست-محیطی کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰

انتشار سالانه کربن از سوخت‌های فسیلی			کشورها	انتشار سالانه کربن از سوخت‌های فسیلی			کشورها
۲۰۶۰	۲۰۳۰	۲۰۱۹		۲۰۶۰	۲۰۳۰	۲۰۱۹	
۰/۱۳۸	۰/۱۶۰	۰/۱۶۳	عربستان سعودی	۰/۰۱۲	۰/۰۰۹	۰/۰۰۸	اردن
۰/۰۱۴	۰/۰۲۰	۰/۰۱۸	عمان	۰/۰۳۳	۰/۰۵۶	۰/۰۵۸	امارات متحده عربی
۰/۰۳۰	۰/۰۳۰	۰/۰۳۰	قطر	۰/۱۶۷	۰/۱۹۳	۰/۱۸۵	ایران
۰/۰۱۹	۰/۰۲۷	۰/۰۲۶	کویت	۰/۰۰۳	۰/۰۰۸	۰/۰۰۸	بحرین
۰/۰۰۹	۰/۰۰۸	۰/۰۰۷	لبنان	۰/۱۰۶	۰/۱۱۲	۰/۱۰۲	ترکیه
۰/۱۲۲	۰/۰۹۱	۰/۰۶۴	مصر	۰/۰۰۳	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	فلسطین
۰/۰۲۱	۰/۰۱۰	۰/۰۰۷	یمن	۰/۰۱۳	۰/۰۰۹	۰/۰۰۸	سوریه
-	-	-	-	۰/۱۱۹	۰/۰۶۷	۰/۰۵۱	عراق

Source: Pardee Center for International Futures.

جدول ۱۳: پیش‌بینی شاخص‌های سیاسی بین‌المللی کشورهای خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰

شاخص قدرت			کشورها	شاخص قدرت			کشورها
۲۰۶۰	۲۰۳۰	۲۰۱۹		۲۰۶۰	۲۰۳۰	۲۰۱۹	
۰/۹۷۷	۱/۸۸۳	۲/۳۳۴	عربستان سعودی	۰/۰۹۴	۰/۰۷۷	۰/۰۸۱	اردن
۰/۳۱۱	۰/۳۳۱	۰/۳۰۲	عمان	۰/۱۸۸	۰/۷۵۱	۰/۷۷۹	امارات متحده عربی
۰/۱۱۲	۰/۲۸۲	۰/۲۶۳	قطر	۰/۸۳۴	۱/۰۷۸	۱/۰۳۹	ایران
۰/۱۰۲	۰/۲۳۹	۰/۲۴۴	کویت	۰/۰۳۲	۰/۰۴۵	۰/۰۵۴	بحرین
۰/۰۶۰	۰/۰۶۸	۰/۰۷۶	لبنان	۱/۲۷۴	۱/۳۸۸	۱/۳۵۶	ترکیه
۰/۸۸۳	۰/۸۱۸	۰/۷۵۷	مصر	۰/۰۴۴	۰/۰۲۹	۰/۰۲۷	فلسطین
۰/۲۱۰	۰/۱۶۰	۰/۱۳۹	یمن	۰/۱۳۹	۰/۱۱۷	۰/۱۲۳	سوریه
-	-	-	-	۰/۹۷۴	۰/۸۰۶	۰/۶۸۹	عراق

Source: Pardee Center for International Futures.

جدول ۱۴: پیش بینی شاخص های دولت داخلی کشورهای خاورمیانه در سال های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰

کشوره ۱	شاخص آزادی			اثر بخشی دولتی			فساد اداری			شاخص سیاسی، دموکراسی			آزادی اقتصادی		
	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰	۲۰۱۹	۲۰۳۰	۲۰۶۰
اردن	۱۰۸۳	۱۲۸۹	۱۹۱۵	۱/۲۴۶	۱/۷۶۴	۱/۶۳۸	۱/۲۸۸	۱/۵۰۵۵	۱/۴۳۶	۱/۱۰۴	۱/۹۱۷	۱/۲۷۵	۱/۹۱۵	۱/۲۸۹	۱/۰۸۳
امارات متحده عربی	۱۰۲۱	۱۱۱۸	۱۴۶۶	۱/۱۲۶	۱/۰۸۱	۱/۰۱۶	۱۰	۹/۵۴۱	۱/۶۲۴	۱/۶۴۰	۱/۰۷۵	۱/۷۶۷	۱/۴۶۶	۱/۱۱۸	۱/۰۲۱
ایران	۱/۰۶۱	۱/۲۲۹	۱/۷۲۲	۱/۰۵۶	۱/۴۲۰	۱/۲۱۳	۱/۴۲۴	۳/۷۶۱	۱/۰۴۶	۱/۴۴۳	۱/۵۸۶	۱/۵۶۹	۱/۷۲۲	۱/۲۲۹	۱/۰۶۱
بحرین	۳/۰۲۷	۳/۲۰۱	۳/۷۲۶	۳/۷۱۱	۳/۲۹۶	۳/۱۲۰	۸/۸۵۶	۶/۰۵۱	۵/۲۸۹	۶/۸۳۶	۲/۹۷۳	۱/۶۳۶	۳/۷۲۶	۳/۲۰۱	۳/۰۲۷
ترکیه	۱/۲۲۷	۱/۹۹۵	۱/۸۸۴	۱/۶۶۳	۱/۴۱	۱/۹۴۳	۱/۷۹۴	۵/۱۳۵	۱/۳۸۷	۱/۵۷	۱/۹۴	۱/۱۲۲	۱/۸۸۴	۱/۹۹۵	۱/۲۲۷
فلسطین	۱/۹۴۴	۱/۳۷۰	۱/۵۳۲	۱/۶۹۷	۱/۰۸۸	۱/۹۵۰	۱/۰۰۸	۳/۲۷۷	۱/۱۳۹	۱/۲۵	۱/۶۲	۱/۷۲	۱/۵۳۲	۱/۳۷۰	۱/۹۴۴
سوریه	۱/۰۲۸	۱/۴۱	۱/۵۰۲	۱/۲۷۵	۱/۴۱۴	۱/۱۷۲	۱/۹۱۸	۲/۷۹۵	۱/۶۶۶	۱/۸۷۴	۱/۳۵۵	۱/۴۲۷	۱/۵۰۲	۱/۴۱	۱/۰۲۸
عراق	۱/۰۸۶	۱/۳۹۶	۱/۴۴۶	۱/۴۲۵	۱/۴۷۰	۱/۴۳۲	۱/۴۷۶	۲/۴۱۴	۱/۹۳۰	۱/۸۱	۱/۲۴	۱/۰۹	۱/۴۴۶	۱/۳۹۶	۱/۰۸۶
عربستان سعودی	۱/۰۲۲	۱/۱۰۲	۱/۳۴۷	۱/۲۱۱	۱/۸۰۰	۱/۷۳۶	۱/۷۲۵	۱/۰۴۲	۱/۳۲۱	۱/۲۱۶	۱/۴۳۱	۱/۴۵۰	۱/۳۴۷	۱/۱۰۲	۱/۰۲۲
عمان	۱/۰۰۵	۱/۰۷۰	۱/۴۰۲	۱/۵۷۵	۱/۲۸۰	۱/۸۰۲	۱/۷۶۰	۱/۵۰۷	۴/۸۱۴	۱/۵۹۲	۱/۸۶۲	۱/۷۶۴	۱/۶۳۶	۱/۴۰۲	۱/۰۰۵
قطر	۱/۰۰۹	۱/۱۶۸	۱/۶۲۱	۱/۴۱۷	۱/۰۶۴	۱/۵۱۱	۱/۵۰۰	۱۰	۱/۵۲۵	۱/۰۲۱	۱/۹۵۹	۱/۵۹۸	۱/۶۲۱	۱/۱۶۸	۱/۰۰۹
کویت	۱/۰۸۳	۱/۴۶۰	۱/۴۵۱	۱/۴۰۲	۱/۴۹۶	۱/۳۷۱	۱/۴۵۲	۵/۷۴۸	۱/۴۲۱	۱/۳۴۲	۱/۲۱۹	۱/۴۱۹	۱/۴۵۱	۱/۴۶۰	۱/۰۸۳
لبنان	۱/۰۲۸	۱/۲۶۰	۱/۱۰۱۶	۱/۸۷۲	۱/۰۱۹	۱/۳۹۲	۱/۱۳۵	۲/۹۵۷	۱/۴۶۴	۱/۸۸	۱/۶۳	۱/۱۰	۱/۱۰۱۶	۱/۲۶۰	۱/۰۲۸
مصر	۱/۱۲۸	۱/۴۹۳	۱/۲۵۳	۱/۶۵۳	۱/۰۳۸	۱/۷۷۹	۱/۲۹۶	۳/۳۵۰	۱/۰۱۳	۱/۲۷۹	۱/۹۹۸	۱/۳۸۸	۱/۲۵۳	۱/۴۹۳	۱/۱۲۸
یمن	۱/۰۹۷	۱/۴۰۷	۱/۱۰۶	۱/۱۷۸	۱/۴۷۱	۱/۱۴۹	۱/۸۵۲	۲/۳۴۸	۱/۰۳	۱/۲۴	۱/۱۰	۱/۲۸	۱/۱۰۶	۱/۴۰۷	۱/۰۹۷

Source: Pardee Center for International Futures

بر اساس نتایج جداول ۶ تا ۱۴، وضعیت ایران در بین ۱۵ کشور خاورمیانه در سال های ۲۰۱۹، ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰ به شرح زیر است:

شاخص های جمعیتی:

- از لحاظ تعداد جمعیت در سال ۲۰۱۹، در رتبه دوم بعد از کشور مصر و در سال های ۲۰۳۰ و ۲۰۶۰ در رتبه سوم بعد از کشور مصر و ترکیه قرار خواهد گرفت.
- از لحاظ نرخ رشد جمعیتی، در سال های ۲۰۱۹ و ۲۰۶۰ در رتبه ۱۳ قرار خواهد گرفت.
- از بعد جمعیت ۱۵ تا ۶۰ ساله، در سال های ۲۰۱۹ و ۲۰۳۰ در رتبه دوم بعد از کشور مصر قرار داشته و در سال ۲۰۶۰ در رتبه سوم بعد از مصر و ترکیه قرار خواهد گرفت.

- از بعد جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر، در سال ۲۰۱۹ در رتبه سوم بعد از ترکیه و مصر، در سال ۲۰۳۰ در رتبه دوم بعد از ترکیه و در ۲۰۶۰ در رتبه اول قرار خواهد گرفت.
- از لحاظ جمعیت مناطق شهری در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۳۰ در رتبه اول و در سال ۲۰۶۰ در رتبه دوم بعد از ترکیه قرار خواهد گرفت.
- از لحاظ امید به زندگی، در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۳۰ در رتبه ششم و در ۲۰۶۰ در رتبه هفتم قرار خواهد گرفت.
- از لحاظ نرخ مشارکت نیروی کار، در سال‌های مورد بررسی در رتبه‌های بالاتری قرار داشته و وضعیت مناسبی ندارد.
- از لحاظ سهم زنان در نیروی کار، در سال‌های مورد بررسی در رتبه هشتم قرار خواهد گرفت.

شاخص‌های سلامت:

از لحاظ اضافه وزن، نرخ سیگار کشیدن و جمعیت دارای سوءتغذیه هرچند طی دوره‌های مورد بررسی در رتبه‌های بالاتری قرار داشته و این به مفهوم وضعیت مناسب این شاخص‌ها نسبت به کشورهای مورد بررسی است، اما شاخص‌های اضافه وزن و نرخ سیگار کشیدن طی زمان دارای روند افزایشی بوده؛ به طوری که رتبه نرخ سیگار کشیدن در سال ۲۰۶۰ کمی پایین‌تر آمده و این هشدار برای ایرانیان است. شاخص جمعیت دارای سوءتغذیه طی زمان روند کاهشی پیدا کرده و وضعیت بهتری خواهد داشت.

شاخص‌های آموزش:

شاخص‌های نرخ ثبت نام ناخالص و خالص و نرخ باسوادی در اکثر کشورهای جهان در سال ۲۰۶۰ بهبود چشمگیری یافته و ایران نیز از این امر مستثنا نبوده، به طوری که در سال ۲۰۶۰، شاخص‌های مذکور به ۱۰۰٪ خواهد رسید.

شاخص‌های اجتماعی-انسانی:

- از لحاظ شاخص توسعه انسانی در سال ۲۰۶۰، وضعیت ایران بهبود می‌یابد؛ ولی در سال ۲۰۶۰، امارات متحده عربی، بحرین و قطر شرایط مساعدتری نسبت به سایر کشورها دارند.
- از لحاظ شاخص فقر انسانی، ایران در رده پنجم بعد از کشورهای یمن، بحرین، مصر و سوریه قرار دارد. در سال ۲۰۶۰، وضعیت شاخص فقر انسانی ایران بهبود یافته و ارتقاء پیدا می‌کند.
- از لحاظ شاخص بقاء ابراز وجود، ایران وضعیت مناسبی ندارد و در سال ۲۰۶۰ نیز وضعیت ایران بدتر خواهد شد.
- از بعد شاخص‌های اجتماعی-انسانی، به طور نسبی ایران وضعیت مناسبی در بین کشورها ندارد.

شاخص های اقتصادی:

- از لحاظ شاخص GDP، در سال ۲۰۱۹ در رتبه سوم بعد از ترکیه و عربستان سعودی و در سال ۲۰۶۰، در همان رتبه بعد از ترکیه و مصر قرار خواهد گرفت.
- از لحاظ ضریب جینی، وضعیت ایران با اندکی تغییر عددی ولی با افزایش رتبه بین کشورها روبه رو خواهد شد.
- شاخص جهانی شدن، در رتبه های بالاتر کشورهای خاورمیانه قرار خواهد گرفت.

شاخص انرژی:

- تولید انرژی (نفت) در سال ۲۰۱۹ در رتبه ۵ بوده و در سال ۲۰۶۰ در رتبه ۶ قرار خواهد گرفت، بنابراین، روند تولید انرژی ایران کاهشی خواهد بود.

شاخص زیست- محیطی:

- از لحاظ انتشار سالانه کربن در سال های مورد بررسی در رتبه ۱ قرار دارد و این هشدار جدی برای ایرانیان است.

شاخص سیاسی:

- از لحاظ شاخص قدرت در سال های ۲۰۱۹ و ۲۰۳۰ در رتبه ۳ بعد از عربستان و ترکیه و در سال ۲۰۶۰ در رتبه ۵ بعد از ترکیه، عربستان، عراق و مصر قرار خواهد گرفت.

شاخص های دولت داخلی:

- از لحاظ شاخص آزادی، ایران در سال های مورد بررسی در رتبه ۱۰ قرار دارد.
- از لحاظ شاخص دموکراسی، در سال های ۲۰۱۹ و ۲۰۳۰ در رتبه ۸ و در ۲۰۶۰ در رتبه ۹ قرار خواهد گرفت.
- از لحاظ شاخص فساد اداری، در سال ۲۰۱۹ در رتبه ۱۰ و در ۲۰۶۰ در رتبه ۸ قرار خواهد گرفت.
- از بعد شاخص اثربخشی دولت در سال های ۲۰۱۹ و ۲۰۳۰ در رتبه ۹ و در سال ۲۰۶۰ با کمی ارتقاء در رتبه ۷ قرار خواهد گرفت.
- از بعد آزادی اقتصادی در سال های ۲۰۱۹ و ۲۰۳۰ در رتبه ۱۴ و در سال ۲۰۶۰ در رتبه آخر قرار خواهد گرفت.

۳-۲- وضعیت توسعه مناطق ایران

در ادامه، وضعیت شاخص‌های منتخب مانند جمعیت کل، توزیع سنی جمعیت، روند شهرنشینی و نرخ بیکاری جمعیت بالقوه استان‌های کشور در جدول ۱۵ ارائه شده است. همچنین، آینده‌نگری جمعیت، همگرایی رفاه اجتماعی درون منطقه‌ای و نابرابری منطقه‌ای و تحرک استان‌ها در سلسله‌مراتب استانی مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۲-۱- جمعیت کل

روند تحولات جمعیت استان‌های کشور طی سال‌های ۱۳۵۵-۱۳۹۵ با توجه به تغییرات فراوان به وجود آمده در محدوده تقسیمات کشوری به شکل چشمگیری نسبت‌های جمعیتی را در استان‌های کشور تحت تأثیر قرار داده است. این تغییرات در جدول ۱۵ و نمودار ۵ نشان داده شده است. مسئله حائز اهمیت این است که در سال ۱۳۵۵، کشور دارای ۲۳ استان شامل استان‌های مرکزی، گیلان، مازندران، آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، کرمانشاهان، خوزستان، فارس، کرمان، خراسان رضوی، اصفهان، سیستان و بلوچستان، کردستان، همدان، چهارمحال و بختیاری، لرستان، ایلام، کهگیلویه و بویراحمد، بوشهر، زنجان، سمنان، یزد و ساحلی بوده است.

در سال ۱۳۵۵، استان تهران و مرکزی با مرکزیت استان تهران با عنوان استان مرکزی شناخته می‌شد و در سال ۱۳۵۷ این استان‌ها از هم تفکیک شدند. از این‌رو، در سال ۱۳۶۵، ۲۴ استان وجود داشت. همچنین استان‌های کرمانشاهان و ساحلی به ترتیب به باختران و هرمزگان تغییر نام یافتند.

تا سال ۱۳۷۲ استان اردبیل جزء محدوده استان آذربایجان شرقی بوده است که در سال ۱۳۷۲ به استان مجزا تبدیل شده است. همچنین استان قم جزء استان تهران بوده است که در سال ۱۳۷۵ از استان تهران تفکیک شد. همچنین استان باختران به کرمانشاه تغییر نام یافت، لذا در سال ۱۳۷۵، تعداد استان‌ها به ۲۶ افزایش یافت.

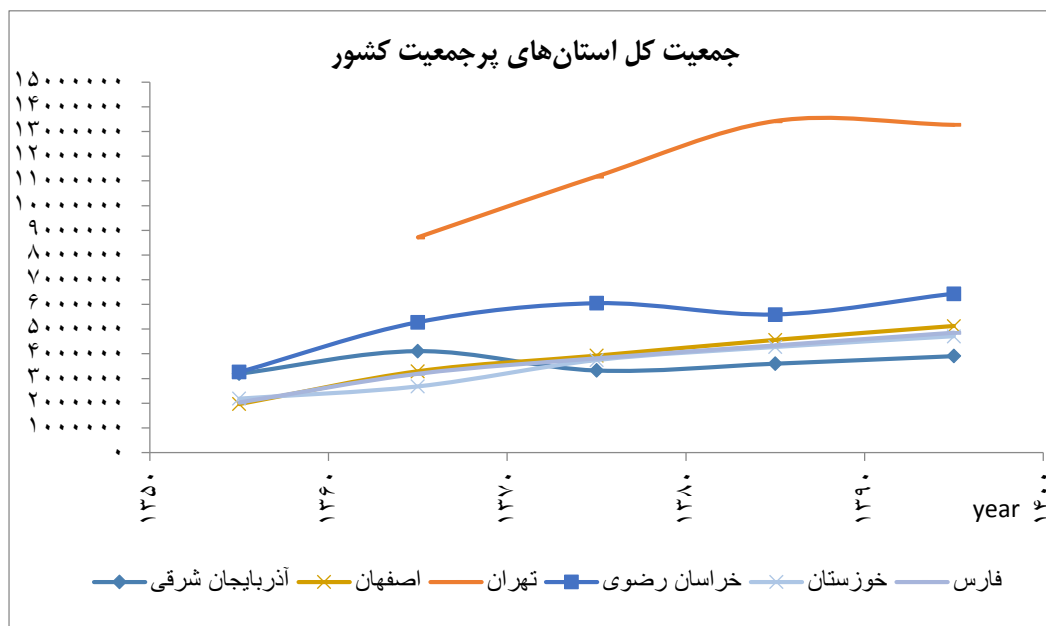
در سال ۱۳۸۵، استان‌ها از ۲۶ به ۳۰ استان افزایش یافت، زیرا استان خراسان رضوی به سه استان خراسان شمالی، خراسان رضوی و خراسان جنوبی تفکیک شد. همچنین تا سال ۱۳۷۳ قزوین جزء استان زنجان بود، سپس به تهران ملحق شد و در نهایت در سال ۱۳۷۶ از تهران تفکیک و به‌عنوان استان مجزا معرفی گردید. همچنین تا سال ۱۳۷۶ استان گلستان جزء محدوده مازندران بود و در سال ۱۳۷۶ به استان مجزا تبدیل شد.

در سال ۱۳۹۵ تعداد استان‌ها به ۳۱ استان افزایش پیدا کرد، زیرا البرز در سال ۱۳۸۹ از استان تهران جدا و به‌عنوان استان البرز معرفی شد. لازم به ذکر است که در این گزارش برای اینکه فاصله سرشماری‌ها یکسان باشد، سرشماری سال ۱۳۹۰ مورد بررسی قرار نگرفته است و از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۵ هر سرشماری با فاصله ۱۰ سال از هم لحاظ گردیده و داده‌های مورد استفاده در این گزارش از آمار و اطلاعات مرکز آمار کشور استفاده شده است.

جدول ۱۵: جمعیت کل استان های کشور در پنج دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)

استان	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
آذربایجان شرقی	۳۱۹۷۶۸۵	۴۱۱۴۰۸۴	۳۳۲۵۵۴۰	۳۶۰۳۴۵۶	۳۹۰۹۶۵۲
آذربایجان غربی	۱۴۰۷۶۰۴	۱۹۷۱۶۷۷	۲۴۹۶۳۲۰	۲۸۷۳۴۵۹	۳۲۶۵۲۱۹
اردبیل			۱۱۶۸۰۱۱	۱۲۲۸۱۵۵	۱۲۷۰۴۲۰
اصفهان	۱۹۶۹۹۶۵	۳۲۹۴۹۱۶	۳۹۲۳۲۵۵	۴۵۵۹۲۵۶	۵۱۲۰۸۵۰
البرز					۲۷۱۲۴۰۰
ایلام	۲۴۶۰۲۴	۳۸۲۰۹۱	۴۸۷۸۸۶	۵۴۵۷۸۷	۵۸۰۱۵۸
بوشهر	۳۴۷۸۶۳	۶۱۲۱۸۳	۷۴۳۶۷۵	۸۸۶۲۶۷	۱۱۶۳۴۰۰
تهران		۸۷۱۲۰۸۷	۱۱۱۷۶۲۳۹	۱۳۴۲۲۳۶۶	۱۳۲۶۷۶۳۷
چهارمحال و بختیاری	۳۹۴۳۵۷	۶۳۱۱۷۹	۷۶۱۱۶۸	۸۵۷۹۱۰	۹۴۷۷۶۳
خراسان جنوبی				۶۳۶۴۲۰	۷۶۸۸۹۸
خراسان رضوی	۳۲۶۴۳۹۸	۵۲۸۰۶۰۵	۶۰۴۷۶۶۱	۵۵۹۳۰۷۹	۶۴۳۴۵۰۱
خراسان شمالی				۸۱۱۵۷۲	۸۶۳۰۹۲
خوزستان	۲۱۸۷۱۱۸	۲۶۸۱۹۷۸	۳۷۴۶۷۷۲	۴۲۷۴۹۷۹	۴۷۱۰۵۰۹
زنجان	۵۸۰۵۷۰	۱۵۸۸۶۰۰	۱۰۳۶۸۷۳	۹۶۴۶۰۱	۱۰۵۷۴۶۱
سمنان	۴۹۲۱۱۳	۴۱۷۰۳۵	۵۰۱۴۴۷	۵۸۹۷۴۲	۷۰۳۳۶۰
سیستان و بلوچستان	۶۶۴۲۹۲	۱۱۹۷۰۵۹	۱۷۲۲۵۷۹	۲۴۰۵۷۴۲	۲۷۷۵۰۱۴
فارس	۲۰۳۵۵۸۲	۳۱۹۳۷۶۹	۳۸۱۷۰۳۶	۴۳۳۶۸۷۸	۴۸۵۱۲۷۴
قزوین				۱۱۴۳۲۰۰	۱۲۷۳۷۶۱
قم			۸۵۳۰۴۴	۱۰۴۶۷۳۷	۱۲۹۲۲۸۳
کردستان	۷۸۲۴۴۰	۱۰۷۸۴۱۵	۱۳۴۶۳۸۳	۱۴۴۰۱۵۶	۱۶۰۳۰۱۱
کرمان	۱۰۹۱۱۴۸	۱۶۲۲۹۵۸	۲۰۰۴۳۲۸	۲۶۵۲۴۱۳	۳۱۶۴۷۱۸
کرمانشاه	۱۰۳۰۷۱۴	۱۴۶۲۹۶۵	۱۷۷۸۵۹۶	۱۸۷۹۳۸۵	۱۹۵۲۴۳۴
کهگیلویه و بویراحمد	۲۴۴۳۷۰	۴۱۱۸۲۸	۵۴۴۳۵۶	۶۳۴۲۹۹	۷۱۳۰۵۲
گلستان	۱۵۸۱۸۷۲	۲۰۸۱۰۳۷	۲۲۴۱۸۹۶	۱۶۱۷۰۸۷	۱۸۶۸۸۱۹
گیلان				۲۴۰۴۸۶۱	۲۵۳۰۶۹۶
لرستان	۹۳۳۹۳۹	۱۳۶۷۰۲۹	۱۵۸۴۴۳۴	۱۷۱۶۵۲۷	۱۷۶۰۶۴۹
مازندران	۲۳۸۷۱۷۱	۳۴۱۹۳۴۶	۴۰۲۸۲۹۶	۲۹۲۲۴۳۲	۳۲۸۳۵۸۲
مرکزی	۶۹۶۲۲۰۶	۱۰۸۲۱۰۹	۱۲۲۸۸۱۲	۱۳۵۱۲۵۷	۱۴۲۹۴۷۵
هرمزگان	۴۶۲۴۴۰	۷۶۲۲۰۶	۱۰۶۲۱۵۵	۱۴۰۳۶۷۴	۱۷۷۶۴۱۵
همدان	۱۰۸۸۰۲۴	۱۵۰۵۸۲۶	۱۶۷۷۹۵۷	۱۷۰۳۲۶۷	۱۷۳۸۲۳۴
یزد	۳۵۶۸۴۹	۵۷۴۰۲۸	۷۵۰۷۶۹	۹۹۰۸۱۸	۱۱۳۸۵۳۳

منبع: داده های سرشماری مرکز آمار کشور.

نمودار ۵: جمعیت کل به تفکیک استان‌های پرجمعیت کشور (۱۳۵۵-۱۳۹۵)

تجزیه و تحلیل داده‌ها در جدول ۱۵ و نمودار ۵ نشان می‌دهند که جمعیت کل:

- استان‌های آذربایجان غربی، اردبیل، اصفهان، ایلام، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، خوزستان، سیستان و بلوچستان، فارس، قزوین، قم، کردستان، کرمان، کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد، گلستان، گیلان، لرستان، هرمزگان، همدان و یزد طی دوره زمانی ۱۳۵۵-۱۳۹۵ دارای روند افزایشی بوده است.

- استان آذربایجان شرقی تا سال ۱۳۶۵ روند افزایشی و سپس روند کاهشی داشته و در نهایت از سال ۱۳۸۵ روند افزایشی داشته است. علت روند کاهشی در سال ۱۳۷۵ این است که تا سال ۱۳۷۲ اردبیل جزء محدوده استان آذربایجان شرقی بوده است که در سال ۱۳۷۲ به استان مجزا تبدیل شده است. لذا در حالت کلی استان آذربایجان شرقی دارای روند افزایشی بوده است.

- استان تهران تا سال ۱۳۸۵ روند افزایشی و سپس روند کاهشی با آهنگ کند داشته است.

- خراسان رضوی تا سال ۱۳۷۵ روند افزایشی داشته و در سال ۱۳۸۵ کاهش یافته و سپس در سال ۱۳۹۵ دوباره روند افزایشی پیدا کرده است. علت کاهش روند در سال ۱۳۸۵ این است که در سال ۱۳۸۳ استان خراسان رضوی به ۳ استان خراسان شمالی، خراسان رضوی و خراسان جنوبی تفکیک شده است. لذا در حالت کلی استان خراسان رضوی دارای روند افزایشی بوده است.

- زنجان تا سال ۱۳۶۵ روند افزایشی داشته، پس از آن تا سال ۱۳۸۵ روند کاهشی و در سال ۱۳۹۵ دوباره روند افزایشی پیدا کرده است. تا سال ۱۳۷۳ قزوین جزء استان زنجان بوده است و سپس قزوین به تهران ملحق شده است. لذا زنجان بعد از سال ۱۳۸۵ روند افزایشی داشته است.

- سمنان تا سال ۱۳۶۵ روند کاهشی داشته و سپس از سال ۱۳۷۵ روند افزایشی داشته است.

- مازندران تا سال ۱۳۷۵ روند افزایشی داشته و سپس در سال ۱۳۸۵ روند کاهشی و در سال ۱۳۹۵ دوباره روند افزایشی را طی نموده است. علت کاهش روند در سال ۱۳۸۵ این است که تا سال ۱۳۷۶ گلستان جزء محدوده استان مازندران بوده که در سال ۱۳۷۶ به استان مجزا تبدیل شده است. لذا در حالت کلی استان مازندران دارای روند افزایشی بوده است.

- مرکزی در سال ۱۳۶۵ روند کاهشی داشته، سپس از سال ۱۳۷۵ روند افزایشی را طی کرده است؛ زیرا در سال ۱۳۵۵ استان تهران و مرکزی با مرکزیت استان تهران با عنوان استان مرکزی شناخته می شد و در سال ۱۳۵۵ این استان ها از هم تفکیک شدند.

۳-۲-۲- توزیع سنی جمعیت

توزیع سنی جمعیت کمتر از ۱۵ ساله در استان های کشور در جدول ۱۶ نشان داده شده است.
جدول ۱۶: جمعیت کمتر از ۱۵ ساله در استان های کشور در پنج دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)

استان	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
آذربایجان شرقی	۱۴۹۴۰۵۴	۱۹۰۹۲۲۸	۱۲۲۵۴۷۲	۸۳۱۴۹۲	۸۹۳۹۹۴
آذربایجان غربی	۶۵۳۶۷۵	۹۰۵۰۱۰	۱۰۰۵۹۰۰	۷۸۹۱۰۸	۸۳۷۷۵۶
اردبیل			۴۹۲۸۳۷	۳۲۱۹۶۷	۳۰۰۲۳۷
اصفهان	۸۸۱۳۶۶	۱۴۵۲۰۸۵	۱۴۳۹۰۲۳	۱۰۰۷۱۸۱	۱۱۰۳۵۴۶
البرز					۵۷۹۹۵۴
ایلام	۱۲۱۰۰۲	۱۹۵۲۰۴	۲۱۸۵۹۴	۱۳۸۸۱۸	۱۳۴۵۷۶
بوشهر	۱۵۳۴۲۲	۲۹۷۸۲۵	۳۱۶۲۶۱	۲۲۷۷۳۷	۳۰۵۳۱۵
تهران		۳۴۷۹۹۲۹	۳۸۲۷۲۲۲	۱۹۷۶۱۴۵	۲۶۸۲۵۵۱
چهارمحال و بختیاری	۱۳۵۹۶۸	۳۱۵۰۲۹	۳۳۴۷۲۶	۲۳۳۴۶۶	۲۴۶۴۸۲
خراسان جنوبی				۱۸۱۹۱۶	۲۱۷۵۰۸
خراسان رضوی	۱۴۵۶۵۰۷	۲۴۸۲۵۲۱	۲۵۲۰۹۹۰	۱۵۱۷۴۰۷	۱۷۲۸۵۶۲
خراسان شمالی				۲۳۸۲۰۹	۲۳۵۹۰۸
خوزستان	۹۹۵۵۲۴	۱۳۰۷۶۵۳	۱۶۵۶۲۲۱	۱۲۲۱۲۵۷	۱۲۸۱۷۹۲۲
زنجان	۲۶۷۰۰۲	۷۶۲۵۶۶	۴۲۸۷۲۶	۲۴۳۷۵۰	۲۵۲۹۲۴
سمنان	۲۱۰۲۳۶	۱۷۱۷۴۷	۱۷۸۳۵۸	۱۳۳۴۳۶	۱۵۰۴۰۹
سیستان و بلوچستان	۳۰۲۲۴۵	۶۱۹۴۹۷	۸۴۰۴۵۴	۹۳۴۵۷۲	۱۰۶۳۷۸۹
فارس	۹۲۰۴۸۵	۱۴۸۷۷۵۷	۱۵۵۶۸۲۸	۱۰۳۵۶۸۶	۱۱۱۲۹۶۴
قزوین				۲۷۷۹۸۰	۲۹۷۰۵۹
قم			۳۴۴۶۷۲	۲۷۶۲۲۹	۳۳۵۲۳۲
کردستان	۳۵۸۲۸۷	۵۱۹۴۱۵	۵۷۵۶۶۰	۳۷۸۰۵۲	۳۸۳۰۸۹
کرمان	۴۹۸۳۴۴	۷۷۷۸۷۸	۸۴۶۶۵۴	۷۵۱۲۵۷	۸۵۶۸۶۴
کرمانشاه	۴۷۰۳۶۲	۶۷۴۱۰۰	۷۲۳۹۳۲	۴۵۷۶۳۰	۴۲۵۷۰۱
کهگیلویه و بویراحمد	۱۲۱۷۰۲	۲۱۴۰۳۲	۲۵۶۵۲۳	۱۸۳۶۸۵	۱۹۵۲۴۷
گلستان				۴۳۹۶۲۱	۵۰۱۱۱۱
گیلان	۷۱۹۶۹۸	۸۵۸۷۵۷	۷۷۴۳۷۲	۵۱۱۱۵۵	۴۴۹۷۷۸
لرستان	۴۵۱۳۱۷	۶۸۲۰۵۶	۶۸۷۳۱۰	۴۵۲۰۶۵	۴۳۲۹۸۵
مازندران	۸۱۰۸۶۹	۱۵۳۵۲۱۱	۱۵۵۹۶۴۰	۶۲۲۶۸۵	۶۴۰۶۷۱
مرکزی	۲۷۷۵۸۱۳	۴۸۶۹۴۸	۴۷۰۲۶۳	۳۱۳۳۲۵۲	۳۱۱۸۹۷
هرمزگان	۱۹۷۰۶۳	۳۷۳۱۸۸	۴۷۷۴۵۵	۴۳۴۱۸۷	۵۲۸۶۶۰
همدان	۵۰۲۹۴۹	۷۰۸۹۷۳	۶۸۱۱۸۱	۴۱۰۳۷۶	۳۹۲۸۲۴

استان	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
یزد	۱۵۳۴۷۳	۲۵۷۴۰۸	۲۹۱۳۱۱	۲۴۱۳۱۳	۳۰۷۱۵۰

منبع: داده‌های سرشماری مرکز آمار کشور.

تجزیه و تحلیل جدول ۱۶ نشان می‌دهد که جمعیت کمتر از ۱۵ ساله:

- استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اصفهان و زنجان در سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۵۵ روند افزایشی داشته و سپس در سال ۱۳۸۵ روند کاهشی و مجدداً در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است.
- استان‌های بوشهر، تهران، چهارمحال و بختیاری، خراسان رضوی، خوزستان، کردستان، کرمان، کهگیلویه و بویراحمد، مازندران، هرمزگان و یزد در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۵۵ روند افزایشی داشته و سپس در سال ۱۳۸۵ روند کاهشی و مجدداً در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است.
- استان‌های خراسان جنوبی، سیستان و بلوچستان، قزوین و گلستان همواره روند افزایشی داشته است.
- استان‌های خراسان شمالی و مرکزی همواره روند کاهشی داشته است.
- استان‌های کرمان، لرستان و ایلام در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۵۵ روند افزایشی و سپس روند کاهشی داشته است.
- استان‌های گیلان و همدان در سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۵۵ روند افزایشی و سپس روند کاهشی داشته است.
- استان اردبیل در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ روند افزایشی و سپس در سال ۱۳۹۵ روند کاهشی داشته است.
- استان قم در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ روند کاهشی و سپس در سال ۱۳۹۵ روند افزایشی داشته است.
- استان سمنان در سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۵۵ و ۱۳۸۵ روند کاهشی و در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۹۵ روند افزایشی داشته است.

در ادامه، توزیع سنی جمعیت فعال (۱۵-۶۴ ساله) در استان‌های کشور در جدول ۱۷ نشان داده شده است.

جدول ۱۷: جمعیت بالقوه در استان‌های کشور در پنج دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)

استان	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
آذربایجان شرقی	۱۵۹۴۹۸۴	۲۰۹۳۹۱۱	۱۹۳۵۱۵۳	۲۵۴۴۰۵۹	۲۷۳۲۵۸۲
آذربایجان غربی	۷۰۴۵۰۶	۱۰۱۴۵۴۶	۱۳۸۸۴۰۶	۱۹۳۷۵۶۲	۲۲۴۲۲۵۱
اردبیل			۶۲۴۸۰۹	۸۳۷۵۳۹	۸۸۶۶۳
اصفهان	۱۰۰۹۹۵۷	۱۷۲۶۶۷۸	۲۲۹۵۹۴۵	۳۲۸۸۵۱۲	۳۶۵۶۰۴۶
البرز					۱۹۸۰۸۳۲
ایلام	۱۱۵۰۹۸	۱۷۶۰۳۲	۲۵۱۱۲۱	۳۸۲۵۹۳	۴۱۳۰۳۸
بوشهر	۱۸۱۷۳۱	۲۹۷۸۹۱	۳۹۹۵۶۵	۶۲۲۵۷۶	۸۰۹۰۷۴
تهران	۴۹۵۵۳۶۲	۶۸۵۴۸۱۹	۹۸۱۲۴۴۷	۹۸۱۲۴۴۷	۹۶۸۷۲۴۳
چهارمحال و بختیاری	۲۴۵۱۵۷	۲۹۹۲۱۹	۳۹۴۵۶۱	۵۸۱۳۸۹	۶۴۶۵۰۱
خراسان جنوبی				۴۰۹۷۹۵	۴۹۸۴۵۵
خراسان رضوی	۱۶۹۴۶۲۱	۲۶۲۵۶۳۸	۳۲۵۲۷۵۴	۳۷۸۴۵۱۰	۴۳۴۶۱۹۶
خراسان شمالی				۵۳۳۲۵۷	۵۷۹۹۴۹
خوزستان	۱۱۱۵۰۰۸	۱۳۰۲۴۹۳	۱۹۶۵۸۳۹	۲۸۹۱۹۶۵	۳۲۱۴۲۷۱
زنجان	۲۹۲۸۳۸	۷۷۶۷۷۶	۵۵۹۱۸۹	۶۶۳۳۳۹	۷۳۳۹۲۳
سمنان	۲۶۲۱۹۹	۲۲۶۹۲۴	۲۹۴۵۳۳	۴۲۰۶۶۳	۵۰۴۷۹۰

استان	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
سیستان و بلوچستان	۳۲۸۳۰۹	۵۴۳۰۱۱	۸۳۱۶۸۴	۱۴۰۰۲۰۷	۱۶۲۲۰۲۷
فارس	۱۰۴۶۱۱۷	۱۶۱۳۴۸۸	۲۰۹۰۱۱۳	۳۰۷۵۶۲۶	۳۴۴۱۶۳۵
قزوین				۸۰۶۹۹۷	۸۹۹۹۱۷
قم			۴۷۳۹۵۷	۷۲۳۱۳۳	۸۹۳۳۷۵
کردستان	۴۵۴۶۹۸	۵۲۶۲۵۵	۷۱۴۴۰۰	۹۸۵۸۴۷	۱۱۲۲۷۴۴
کرمان	۵۵۴۵۹۶	۷۹۱۳۹۵	۱۰۷۱۶۳۰	۱۷۷۶۳۴۱	۲۱۴۶۶۶۱
کرمانشاه	۵۲۳۷۵۳	۷۴۶۸۹۶	۹۸۰۸۰۵	۱۳۲۰۸۰۵	۱۳۹۸۹۳۷
کهگیلویه و بویراحمد	۱۱۶۰۲۸	۱۸۸۷۳۸	۲۷۰۴۰۶	۴۲۳۵۸۰	۴۸۴۹۵۹
گلستان				۱۱۰۸۱۷۹	۱۲۷۵۰۰۹
گیلان	۸۰۷۳۴۴	۱۷۸۲۳۸۳	۱۳۴۰۳۸۸	۱۷۱۸۳۲۸	۱۸۵۶۲۶۱
لرستان	۴۴۹۸۷۲	۳۴۷۳۸۱	۸۳۶۲۴۶	۱۱۷۸۴۸۸	۱۲۳۴۵۵۱
مازندران	۱۵۰۱۴۰۱	۱۷۸۳۱۸۸	۲۳۰۴۴۵۰	۲۱۳۴۶۱۶	۲۳۹۴۶۷۱
مرکزی	۳۹۴۵۸۵۸	۵۵۷۰۰۱	۶۸۹۷۰۱	۹۴۵۳۶۸	۱۰۰۹۴۹۴
هرمزگان	۲۴۵۲۳۴	۳۶۴۶۰۶	۵۴۲۰۷۹	۹۱۲۴۰۳	۱۱۷۸۱۷۸
همدان	۵۴۷۱۳۰	۷۴۸۰۴۹	۹۱۱۴۷۸	۱۱۸۵۴۱۹	۱۲۱۸۸۵۹
یزد	۱۸۴۵۸۸	۲۹۳۱۱۲	۴۲۰۰۶۹	۶۹۲۱۱۹	۷۶۴۴۹۵

منبع: داده های سرشماری مرکز آمار کشور.

بر اساس نتایج جدول ۱۷ می توان بیان کرد که جمعیت بالقوه:

- استان های آذربایجان غربی، اردبیل، اصفهان، ایلام، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، خراسان جنوبی، خراسان رضوی، خراسان شمالی، خوزستان، زنجان، سیستان و بلوچستان، فارس، قزوین، قم، کردستان، کرمان، کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد، گلستان، مرکزی، هرمزگان، همدان و یزد طی سال های مورد بررسی همواره روند افزایشی دارند.

- استان های آذربایجان شرقی و گیلان طی سال های ۱۳۶۵-۱۳۵۵ دارای روند افزایشی بوده و در سال ۱۳۷۵ کاهش و سپس مجدداً از سال ۱۳۸۵ روند افزایشی داشته است.

- استان تهران تا سال ۱۳۸۵ دارای روند افزایشی و سپس روند کاهشی داشته است.

- استان های سمنان و لرستان تا سال ۱۳۶۵ روند کاهشی و سپس روند افزایشی داشته است.

- استان مازندران تا سال ۱۳۷۵ دارای روند افزایشی و سپس در سال ۱۳۸۵ روند کاهشی و در سال ۱۳۹۵ مجدداً روند افزایشی داشته است.

در ادامه، توزیع سنی جمعیت بالای ۶۵ ساله، در استان های کشور در جدول ۱۸ نشان داده شده است.

جدول ۱۸: جمعیت بالای ۶۵ ساله در استان های کشور در ۵ دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)

استان	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
آذربایجان شرقی	۱۰۸۶۴۷	۱۱۳۰۹۵	۱۶۴۷۴۹	۲۲۷۹۰۵	۲۸۳۰۷۶
آذربایجان غربی	۴۹۴۲۳	۵۰۴۱۰	۱۰۱۸۸۶	۱۴۶۷۸۹	۱۸۴۲۱۲
اردبیل			۵۰۲۹۲	۶۸۶۴۹	۸۱۵۲۰
اصفهان	۷۸۶۴۲	۱۱۵۱۵۸	۱۸۸۲۸۷	۲۶۳۵۶۳	۳۶۱۲۵۸
البرز					۱۵۱۶۱۴
ایلام	۹۹۲۴	۱۰۷۷۳	۱۸۱۶۸	۲۴۳۷۶	۳۲۵۴۴
بوشهر	۱۲۷۱۰	۱۵۹۱۲	۲۷۸۴۹	۳۵۹۵۴	۴۹۰۱۱
تهران		۲۷۳۷۸۷	۴۵۹۶۲۰	۶۶۳۷۷۴	۹۰۲۳۴۳
چهارمحال و بختیاری	۱۳۲۳۲	۱۶۸۶۱	۳۱۸۴۶	۲۳۱۷۸	۵۴۷۸۰

استان	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
خراسان جنوبی				۴۴۷۰۹	۵۲۹۳۵
خراسان رضوی	۱۱۳۲۷۰	۱۶۷۶۹۷	۲۷۲۷۸۹	۲۹۱۱۶۲	۳۵۹۷۴۳
خراسان شمالی				۴۰۱۰۶	۴۷۲۳۵
خوزستان	۷۶۵۸۶	۷۰۹۱۷	۱۲۴۶۱۹	۱۶۱۷۵۷	۲۰۸۳۱۶
زنجان	۲۰۷۳۰	۴۸۷۰۳	۴۸۰۵۹	۵۷۵۱۲	۷۰۶۱۴
سمنان	۱۹۶۷۸	۱۸۲۰۵	۲۸۵۲۲	۳۵۶۴۳	۴۷۱۶۱
سیستان و بلوچستان	۲۳۷۳۸	۳۳۱۶۲	۵۰۲۶۳	۴۰۲۸۳	۸۹۱۹۸
فارس	۶۸۹۸۰	۹۱۴۲۳	۱۶۹۸۳۷	۲۲۵۵۶۶	۲۹۶۶۷۵
قزوین				۵۸۲۲۳	۷۶۷۸۵
قم			۳۳۴۱۱	۴۷۲۷۵	۶۳۶۷۶
کردستان	۳۰۵۴۵	۳۲۴۶۱	۵۶۳۰۳	۷۶۲۵۷	۹۷۱۷۸
کرمان	۳۸۲۰۸	۵۲۴۶۰	۸۵۸۲۵	۱۲۴۸۱۵	۱۶۱۱۹۳
کرمانشاه	۳۶۵۹۹	۴۱۶۱۵	۷۳۷۰۰	۱۰۰۹۵۵	۱۲۷۷۹۶
کهگیلویه و بویراحمد	۶۶۴۰	۸۵۰۹	۱۷۴۲۴	۲۷۰۳۴	۳۲۸۴۶
گلستان				۶۹۲۸۷	۹۲۶۹۹
گیلان	۵۴۸۳۰	۶۹۵۰۱	۱۲۷۰۹۵	۱۷۵۴۷۸	۲۲۴۶۵۷
لرستان	۳۱۷۷۶	۳۸۱۲۱	۶۰۸۶۷	۸۵۹۷۴	۱۰۳۱۱۳
مازندران	۷۴۹۰۱	۹۹۴۷۳	۱۷۲۸۴۹	۱۷۵۱۳۱	۲۴۸۲۴۰
مرکزی	۲۴۰۵۳۵	۳۷۵۶۸	۶۸۶۴۲	۹۲۶۳۷	۱۰۸۰۸۴
هرمزگان	۲۰۱۴۳	۲۴۲۱۱	۴۲۷۲۱	۵۷۰۸۴	۶۹۵۷۷
همدان	۳۷۹۴۵	۴۸۵۸۰	۸۰۱۳۵	۱۰۷۴۷۲	۱۲۶۵۵۱
یزد	۱۸۷۸۸	۲۳۱۱۶	۳۹۳۲۳	۵۷۳۸۶	۶۶۸۸۸

منبع: داده‌های سرشماری مرکز آمار کشور.

بر اساس نتایج جدول ۱۸ می‌توان بیان کرد که جمعیت بالای ۶۵ ساله:

- استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل، اصفهان، ایلام، بوشهر، تهران، خراسان جنوبی، خراسان رضوی، خراسان شمالی، فارس، قزوین، قم، کردستان، کرمان، کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد، گلستان، گیلان، لرستان، مازندران، مرکزی، هرمزگان، همدان و یزد طی سال‌های مورد بررسی همواره روند افزایشی داشته است.

- استان‌های چهارمحال و بختیاری و سیستان و بلوچستان تا سال ۱۳۷۵ دارای روند افزایشی و سپس در سال ۱۳۸۵ روند کاهشی و در سال ۱۳۹۵ مجدداً روند افزایشی داشته است.

- استان‌های خوزستان و سمنان تا سال ۱۳۶۵ روند کاهشی و سپس روند افزایشی داشته است.

- استان زنجان تا سال ۱۳۶۵ روند افزایشی داشته و سپس در سال ۱۳۷۵ روند کاهشی و از سال ۱۳۸۵ مجدداً روند افزایشی داشته است.

در این زمینه لازم به ذکر است که شناخت ساختار سنی جمعیت یکی از ابزارهای اساسی برای تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان در سطح کلان محسوب می‌شود. نتایج نشان می‌دهد که افزایش جمعیت در دوره بعد از انقلاب باعث شده است که امروزه جمعیت مذکور در بازه سنی ۱۵-۶۴ ساله قرار گیرند. در حقیقت تغییرات ساختار سنی ناشی از انتقال گروه جمعیت کمتر از ۱۵ ساله به سنین کار و فعالیت صورت گرفته و لذا کشور دارای ساختار جمعیتی جوان است. افزایش نیروی انسانی نیاز به سرمایه‌گذاری فراوان در زمینه‌های تغذیه، بهداشت، آموزش، اشتغال و ... دارد. از این‌رو، افزایش نیروی انسانی به عنوان مهم‌ترین عامل توسعه

می تواند منجر به چالش های اساسی در جامعه شود. نیروی انسانی جوان در صورت عدم برنامه ریزی صحیح می تواند باعث ایجاد مشکلات عدیده ای برای جامعه شود، ولی در صورت ایجاد بسترهای لازم، نیروی انسانی جوان می توانند به عنوان محرکه توسعه عمل نمایند.

۳-۲-۳- میزان شهرنشینی

میزان شهرنشینی در استان های کشور در جدول ۱۹ نشان داده شده است.

جدول ۱۹: میزان شهرنشینی در استان های کشور در پنج دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)

استان	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
آذربایجان شرقی	۳۶/۹۵	۵۱/۱۵	۶۰/۲۷	۶۶/۶۷	۷۱/۸۵
آذربایجان غربی	۳۱/۶۳	۴۵/۷۹	۵۲/۶۸	۶۰/۰۳	۶۵/۴۲
اردبیل			۴۸/۶۶	۵۸/۲۶	۶۸/۱۶
اصفهان	۶۳/۲۳	۶۴/۱۰	۷۴/۲۹	۸۳/۳۱	۸۸/۰۱
البرز					۹۲/۹۲۶۳
ایلام	۱۹/۵۱	۴۱/۰۰	۵۳/۲۲	۶۰/۶۸	۶۸/۱۳
بوشهر	۳۴/۲۲	۴۹/۹۹	۵۳/۰۴	۶۵/۱۵	۷۱/۸۵
تهران		۸۶/۵۰	۸۴/۱۴	۹۱/۳۴	۹۳/۸۵
چهارمحال و بختیاری	۳۵/۹۳	۳۶/۳۵	۴۵/۰۴	۵۱/۵۵	۶۴/۰۹
خراسان جنوبی				۵۱/۳۳	۵۹/۰۲
خراسان رضوی	۳۸/۰۸	۴۸/۲۷	۵۶/۵۸	۶۸/۱۵	۷۳/۰۵
خراسان شمالی				۴۸/۳۵	۵۶/۱۱
خوزستان	۵۷/۸۹	۵۵/۳۸	۶۲/۵۲	۶۷/۲۱	۷۵/۴۵
زنجان	۲۴/۹۳	۴۲/۹۷	۴۷/۲۱	۵۷/۹۸	۶۷/۲۵
سمنان	۳۵/۶۲	۵۸/۷۰	۶۸/۲۹	۷۴/۷۰	۷۹/۸۰
سیستان و بلوچستان	۲۴/۶۳	۴۰/۷۴	۴۶/۱۲	۴۹/۵۹	۴۸/۴۹
فارس	۴۲/۸۳	۵۰/۸۶	۵۶/۶۷	۶۱/۱۷	۷۰/۱۱
قزوین				۶۸/۰۵	۷۴/۷۵
قم			۱۶/۱۶	۹۳/۹۱	۹۵/۱۷
کردستان	۲۴/۳۰	۳۹/۷۰	۵۲/۴۱	۵۹/۴۲	۷۰/۷۵
کرمان	۳۲/۴۱	۴۳/۰۵	۵۲/۸۸	۵۸/۵۳	۵۸/۷۲
کرمانشاه	۴۲/۵۷	۵۶/۱۷	۶۱/۷۴	۶۶/۷۹	۷۵/۲۱
کهگیلویه و بویراحمد	۱۲/۲۸	۲۷/۰۲	۳۹/۲۳	۴۷/۶۴	۵۵/۷۴
گلستان				۴۹/۱۷	۵۳/۲۷
گیلان	۲۸/۸۰	۳۷/۶۸	۴۶/۸۳	۵۳/۸۸	۶۳/۳۴
لرستان	۳۱/۳۱	۴۶/۷۴	۵۳/۶۴	۵۹/۴۳	۶۴/۴۵
مازندران	۳۳/۰۴	۳۸/۴۶	۴۴/۲۶	۵۳/۱۷	۵۷/۷۷
مرکزی	۷۹/۶۵	۴۳/۹۹	۵۷/۰۹	۶۸/۹۷	۷۶/۹۳
هرمزگان	۲۶/۵۰	۴۰/۴۳	۴۱/۷۹	۴۷/۱۱	۵۴/۷۰
همدان	۲۸/۹۴	۳۷/۷۴۰	۴۸/۳۱	۵۷/۵۸	۶۳/۱۲
یزد	۶۰/۸۸	۶۶/۵۴	۷۵/۱۵	۷۹/۷۱	۸۵/۳۱

منبع: داده‌های سرشماری مرکز آمار کشور.

تجزیه و تحلیل جدول ۱۹ نشان می‌دهد:

- طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۵۵، همواره میزان شهرنشینی روند افزایشی داشته است. به جز در استان‌های تهران در سال ۱۳۷۵، خوزستان در سال ۱۳۶۵، سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۵ و استان مرکزی در سال ۱۳۶۵ که نسبت شهرنشینی به جمعیت کل در سال‌های مذکور نسبت به سرشماری قبلی خود کاهش جزئی داشته‌اند.

در این زمینه لازم به ذکر است که به طور کلی شاهد افزایش شهرنشینی در کشور هستیم. افزایش شهرنشینی می‌تواند چالش‌هایی را نیز به همراه داشته باشد. یکی از مشکلات و چالش‌های افزایش شهرنشینی، چگونگی فراهم آوردن رفاه اجتماعی برای افراد است. با توجه به اینکه معمولاً افزایش فرایند شهرنشینی یا از طریق تبدیل نقاط روستایی به شهری بدون توسعه امکانات شهری یا مهاجرت روستائیان به شهرها بدون پشتوانه مالی کافی صورت پذیرفته است که مهاجرین از روستاها به شهرها نیز معمولاً در حاشیه‌های شهری سکنی گزیده‌اند و در نتیجه باعث گسترش پدیده شهرنشینی شده‌اند و این امر می‌تواند باعث ایجاد مشکلات و مسائل عدیده‌ای مانند فقر در مناطق شهری، افزایش آلودگی‌ها، تخریب محیط زیست و ... شود. از این‌رو، باید این امر مورد توجه جدی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان قرار گیرد.

۳-۲-۴- نرخ بیکاری

درصد بیکاری جمعیت بالقوه در استان‌های کشور در جدول ۲۰ نشان داده شده است.

جدول ۲۰: نرخ بیکاری در استان های کشور در ۵ دوره سرشماری (۱۳۵۵-۱۳۹۵)

استان	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
آذربایجان شرقی	۶/۳۵۷۲	۱۱/۵۳۸۰	۵/۹۵۲۳	۹/۹۲۰۰	۱۳/۹۱۸۶
آذربایجان غربی	۹/۵۵۷۰	۱۱/۳۰۸۴	۱۸/۶۳۲۲	۹/۸۰۰۴	۱۱/۶۳۹۵
اردبیل			۱۰/۰۸۸۸	۱۱/۸۷۲۶	۱۶/۰۵۶۲
اصفهان	۳/۳۹۷۶	۱۰/۰۱۴۰	۷/۶۲۲۶	۱۰/۷۸۰۵	۱۲/۹۰۰۱
البرز					۱۴/۰۱۲۸
ایلام	۲/۱۰۷۵	۱۷/۹۷۲۵	۱۴/۵۲۸۰	۲۷/۶۶۹۵	۱۳/۹۳۰۴
بوشهر	۱۵/۱۲۳۴	۱۸/۹۹۲۰	۶/۶۲۲۶	۹/۰۹۷۰	۱۲/۶۳۱۲
تهران		۱۳/۰۸۹۵	۵/۶۰۵۶	۸/۴۶۹۷	۱۰/۵۸۸۴
چهارمحال و بختیاری	۵۱/۵۹۲۱	۱۳/۸۴۴۱	۷/۳۲۹۲	۱۸/۳۶۹۹	۲۱/۴۱۹۱
خراسان جنوبی				۱۶/۸۵۶۹	۱۲/۳۷۱۹
خراسان رضوی	۳/۳۹۳۸	۹/۴۹۲۲	۶/۲۱۳۵	۸/۳۴۴۶	۱۱/۴۳۴۴
خراسان شمالی				۸/۱۸۰۹	۱۲/۳۲۴۵
خوزستان	۱۳/۱۹۰۶	۲۰/۶۳۰۲	۱۵/۳۷۳۹	۱۸/۹۵۹۴	۱۴/۵۳۹۰
زنجان	۷/۳۶۱۳	۹/۱۵۹۸	۶/۲۷۰۳	۹/۸۰۸۹	۱۲/۹۶۲۴
سمنان	۲/۸۱۶۸	۱۰/۰۲۰۱	۴/۴۵۴۷	۸/۶۱۲۶	۱۰/۲۶۳۴
سیستان و بلوچستان	۵/۵۸۸۶	۱۶/۶۲۰۵	۷/۸۴۳۲	۳۰/۵۴۷۴	۱۳/۰۰۹۷
فارس	۵/۷۲۹۸	۱۵/۱۲۲۲	۸/۲۷۴۳	۱۱/۴۹۱۹	۱۲/۰۹۲۹
قزوین				۱۱/۰۸۲۲	۱۲/۴۱۴۵
قم			۶۷/۶۹۵۳	۸/۱۲۵۸	۱۰/۴۵۰۰
کردستان	۱۴/۳۴۳۲	۱۴/۹۳۰۷	۸/۴۴۱۴	۲۰/۲۹۲۶	۱۶/۷۳۰۳
کرمان	۲/۹۴۵۲	۱۲/۹۱۲۶	۷/۱۰۹۴۲	۲۱/۳۴۳۴	۱۱/۵۸۳۲
کرمانشاه	۷/۵۵۲۵	۱۹/۹۲۱۶	۱۷/۶۵۹۸	۷۶/۳۱۸۹	۲۵/۷۸۶۵
کهگیلویه و بویراحمد	۲۳/۶۸۹۵	۱۳/۸۴۵۰	۱۴/۱۳۷۶	۱۹/۹۷۹۰	۱۳/۲۰۴۴
گلستان				۱۲/۴۸۲۷	۱۴/۴۳۰۷
گیلان	۴۲/۶۷۷۰	۱۴/۷۵۴۸	۱۵/۷۹۱۱	۱۵/۵۷۱۹	۱۳/۰۲۷۷
لرستان	۱۰/۷۵۲۸	۱۷/۵۸۲۸	۱۹/۲۶۱۱	۲۹/۵۹۴۹	۱۳/۲۸۹۰
مازندران	۲۳/۸۱۹۰	۱۱/۹۶۵۹	۹/۴۴۲۰	۱۱/۲۳۴۷	۱۲/۳۲۵۷
مرکزی	۳/۶۳۲۷	۲۵/۰۰۴۶	۷۶/۹۳۹۵	۱۰/۷۳۷۴	۱۰/۰۴۵۲
هرمزگان	۸/۷۰۵۹	۱۵/۹۶۰۵	۷/۴۰۹۷	۱۲/۱۱۴۲	۱۰/۹۴۵۸
همدان	۵/۹۵۷۶	۱۱/۰۷۷۵	۸/۲۷۷۴	۱۲/۶۰۲۱	۱۱/۸۱۸۸
یزد	۱/۸۸۷۰	۷/۴۴۹۴	۴/۷۶۹۹	۸/۰۷۲۹	۱۲/۱۴۹۵

منبع: داده های سرشماری مرکز آمار کشور.

تجزیه و تحلیل جدول ۲۰ نشان می دهد:

- طی دوره زمانی ۱۳۵۵-۱۳۹۵ اکثر استان ها دارای نرخ بیکاری بالاتری در سال ۱۳۹۵ و برخی استان ها مثل قم، آذربایجان غربی، کرمان و مرکزی در سال ۱۳۷۵ دارای نرخ بیکاری بسیار بالایی بوده اند.
- به طور متوسط بالاترین نرخ بیکاری به ترتیب مربوط به استان های مرکزی با نرخ ۷۶/۹۳ درصد در سال ۱۳۷۵، کرمانشاه ۷۶/۲۱ درصد در سال ۱۳۸۵، کرمان ۷۱/۰۹ درصد در سال ۱۳۷۵ و قم ۶۷/۶۹ درصد در سال ۱۳۷۵ هستند.

- به طور متوسط کمترین نرخ بیکاری مربوط به استان‌های یزد با نرخ ۱/۸۸ درصد، ایلام ۲/۱۰ درصد، سمنان ۲/۸۱ درصد و کرمان ۲/۹۴ درصد در سال ۱۳۵۵ بوده است. در حالت کلی نتایج حاکی از افزایش نرخ بیکاری در جامعه است و در حقیقت بیکاری به عنوان یکی از شاخص‌های بازار کار به بحران اجتماعی-اقتصادی جدی تبدیل شده است. برای رفع بحران بیکاری، نخستین راه شناخت علل اصلی بیکاری در جامعه است. امروزه بیکاری در جامعه به علل مختلفی مانند نوسانات اقتصادی، عدم توزیع مناسب درآمد، عدم به‌کارگیری نیروی انسانی در مراکز تولیدی با بهره‌وری بالاتر، عدم تناسب رشد جمعیت با فرصت‌های شغلی ایجاد شده و سیاست‌های غلط در سطح کلان و ... ایجاد شده است. با توجه به اینکه بیکاری می‌تواند مشکلات اجتماعی-اقتصادی بی‌شماری را ایجاد نماید و بار هزینه‌ای زیادی را به جامعه تحمیل کند، از این‌رو، باید فکر اساسی برای کاهش نرخ بیکاری قشر جوان جامعه صورت گیرد.

۳-۲-۵- آینده‌نگری جمعیت

بر اساس گزارش‌ها، ایران دارای سرعت افزایش نرخ شهرنشینی بالایی در جهان است. در سال ۱۳۵۹، کمتر از نیمی از جمعیت ایران، شهرنشین بوده‌اند. در سال ۱۳۸۹، ۶۵/۵٪ جمعیت ایران در شهرها زندگی می‌کردند و انتظار بر این است که در سال ۱۴۰۹، ۷۷/۹٪ جمعیت ایران شهرنشین باشد. همچنین در سال ۱۳۸۹، ایران دارای ۸ شهر پرجمعیت بالای ۱ میلیون نفر بوده که انتظار می‌رود در سال ۱۴۰۹، تعداد این شهرها به ۹ برسد. تهران پرجمعیت‌ترین شهر ایران است که در سال ۱۳۸۹، ۷/۴ میلیون نفر جمعیت داشته و انتظار بر این است که در سال ۱۴۰۹ جمعیت تهران به ۸ میلیون نفر برسد. همچنین، بر اساس پیش‌بینی‌های صورت گرفته تا سال ۱۴۰۹، جمعیت کلیه شهرهای ایران روند افزایشی خواهند داشت، اما بیشترین رشد جمعیت مربوط به استان‌های کرج با نرخ ۳۹/۴ درصد، سپس ارومیه و مشهد است.^۱ بر اساس آینده‌نگاری مرکز آمار ایران، جمعیت کشور در سال ۱۴۳۰ در کمترین سطح به ۹۵/۳ میلیون نفر و در بیشترین سطح به حدود ۱۱۲/۵ میلیون نفر برسد.

- با توجه به روند موجود و اجماع کارشناسی اعضای کمیته آمارهای بخشی جمعیت، محتمل‌ترین سناریو، کاهش تدریجی نرخ باروری و رقم ۱۰/۳ میلیون نفر جمعیت در سال ۱۴۳۰ است.

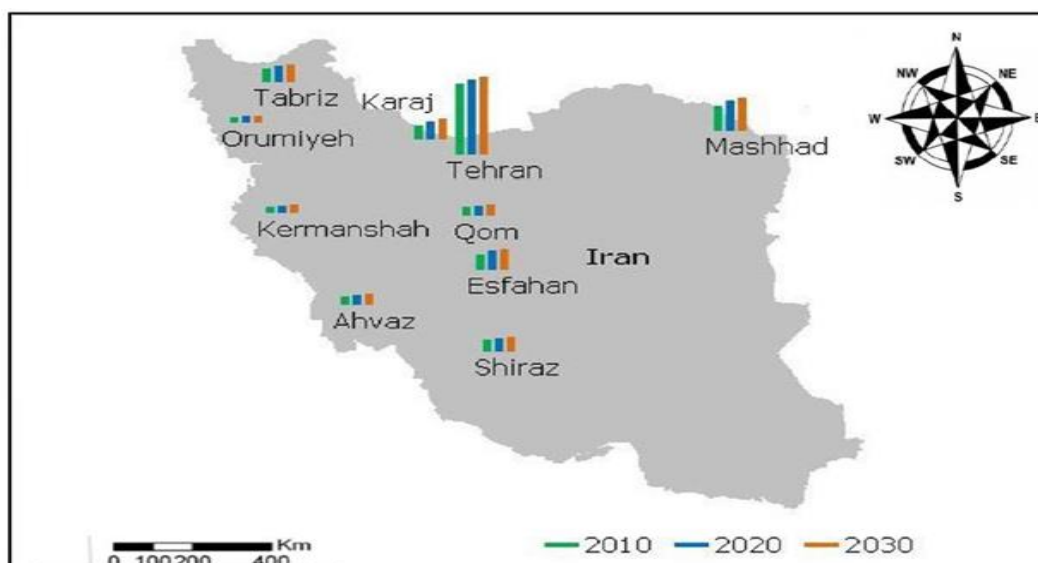
- جمعیت کشور به روند افزایشی خود حداقل تا ۳۵ سال آینده ادامه داده و انتظار می‌رود در سال ۱۴۳۰ شمسی جمعیت ایران به حدود ۱/۳ برابر جمعیت سرشماری شده در سال ۱۳۹۵ برسد. بر این اساس، در جدول ۲۱ پیش‌بینی رشد جمعیت در تمامی استان‌های ایران و آینده شهرهای میلیونی ایران در شکل ۴ نشان داده شده است:

1. Euromoniton International, 2016: Iran in 2030: The Future Demographic.

جدول ۲۱: پیش بینی جمعیت استان های کشور در سال های منتخب پیش بینی (جمعیت به هزار نفر)

شرح	۱۴۰۰	۱۴۰۵	۱۴۱۰	۱۴۱۵
کل کشور	۸۴۹۷۱	۸۹۱۲۱	۹۲۴۶۰	۹۵۲۷۸
آذربایجان شرقی	۴۰۸۲	۴۲۱۷	۴۳۲۲	۴۴۰۶
آذربایجان غربی	۳۴۷۸	۳۶۵۳	۳۷۹۱	۳۹۰۴
اردبیل	۱۳۱۴	۱۳۴۲	۱۳۵۳	۱۳۵۰
اصفهان	۵۳۹۱	۵۵۹۳	۵۷۳۶	۵۸۴۰
البرز	۲۹۶۰	۳۱۷۸	۳۳۷۵	۳۵۵۹
ایلام	۶۰۶	۶۲۳	۶۳۱	۶۳۳
بوشهر	۱۲۷۱	۱۳۶۳	۱۴۴۴	۱۵۲۱
تهران	۱۴۱۳۴	۱۴۸۴۳	۱۵۴۰۴	۱۵۸۵۵
چهارمحال و بختیاری	۹۹۷	۱۰۳۴	۱۰۵۹	۱۰۷۷
خراسان جنوبی	۸۳۴	۸۹۴	۹۴۷	۹۹۹
خراسان رضوی	۶۹۷۲	۷۴۴۰	۷۸۵۲	۸۲۳۷
خراسان شمالی	۹۰۶	۹۲۸	۹۳۴	۹۳۰
خوزستان	۴۹۸۵	۵۱۸۷	۵۳۲۶	۵۴۲۶
زنجان	۱۱۱۷	۱۱۶۳	۱۱۹۷	۱۲۲۲
سمنان	۷۷۹	۸۵۳	۹۲۲	۹۸۷
سیستان و بلوچستان	۳۱۱۱	۳۴۵۱	۳۸۰۹	۴۱۹۲
فارس	۵۰۹۴	۵۲۶۷	۵۳۸۱	۵۴۵۴
قزوین	۱۳۵۰	۱۴۱۲	۱۴۶۲	۱۵۰۵
قم	۱۴۲۳	۱۵۳۹	۱۶۴۳	۱۷۴۲
کردستان	۱۶۹۲	۱۷۶۵	۱۸۲۰	۱۸۶۲
کرمان	۳۳۸۳	۳۵۷۴	۳۷۳۷	۳۸۷۷
کرمانشاه	۲۰۰۹	۲۰۴۲	۲۰۴۹	۲۰۳۶
کهگیلویه و بویراحمد	۷۶۳	۸۰۵	۸۳۸	۸۶۵
گلستان	۱۹۹۹	۲۱۰۱	۲۱۸۴	۲۲۵۴
گیلان	۲۵۸۰	۲۶۱۰	۲۶۱۸	۲۶۰۴
لرستان	۱۸۱۰	۱۸۳۴	۱۸۳۲	۱۸۰۹
مازندران	۳۴۱۶	۳۵۲۲	۳۵۹۶	۳۶۴۴
مرکزی	۱۴۸۹	۱۵۲۹	۱۵۵۴	۱۵۶۸
هرمزگان	۱۹۸۲	۲۱۷۴	۲۳۵۵	۲۵۳۷
همدان	۱۷۸۸	۱۸۱۵	۱۸۲۳	۱۸۱۵
یزد	۱۲۵۸	۱۳۶۹	۱۴۶۶	۱۵۶۹

منبع: داده های سرشماری مرکز آمار کشور.

شکل ۴: آینده شهرهای میلیونی ایران

Source: Euromonitor International, 2016: Iran in 2030: The Future Demographic

۳-۲-۶- همگرایی رفاه اجتماعی درون منطقه‌ای و نابرابری منطقه‌ای

رفاه اجتماعی به عنوان یکی از معیارهای سنجش توسعه مناطق ایران در نظر گرفته می‌شود. اگر توسعه متوازن در بین مناطق مختلف یک کشور صورت پذیرد، انتظار می‌رود منجر به رفاه اجتماعی همگانی شود. رفاه اجتماعی همگانی محور اصلی توسعه متوازن شهری و منطقه‌ای است که باعث افزایش رضایتمندی و عدالت اجتماعی می‌شود.

در این راستا، همگرایی رفاه اجتماعی بین مناطق مختلف که نشان‌دهنده روند بلندمدت رفاه استان‌ها است، می‌تواند به عنوان یکی از معیارها برای سنجش رفاه همگانی لحاظ شود. مطالعات انجام شده حاکی از آن است که استان‌های کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد و مازندران به سمت متوسط رفاه استان‌ها همگرا شده و استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل، بوشهر، خراسان رضوی، خراسان شمالی، سمنان، سیستان و بلوچستان، قم، گلستان، لرستان و هرمزگان از متوسط رفاه واگرا می‌شوند. همچنین، اکثر استان‌های ایران دارای رفاه پایین‌تری نسبت به میانگین جامعه بوده، لذا توسعه متوازن رفاه مناطق صورت نگرفته است.^۱

همچنین اثرات فضایی رفاه اجتماعی بین استان‌های مختلف در همگرایی رفاه اجتماعی استان‌ها مؤثر نیست. در حقیقت استان‌هایی که اثرات فضایی رفاه اجتماعی در آن‌ها مشهود است، همگرا نیستند. این حاکی از آن است که بدهستان کارا بین آن مناطق صورت نپذیرفته است و بیانگر نابرابری‌های منطقه‌ای و عدم توازن منطقه‌ای بین مناطق مختلف کشور است.^۲

۱. برای مطالعات بیشتر به وفائی و همکاران (۱۳۹۷) مراجعه شود.

۲. برای مطالعات بیشتر به وفائی و همکاران (۱۳۹۶) مراجعه شود.

۳-۲-۷- تحرک استان ها در سلسله مراتب استانی

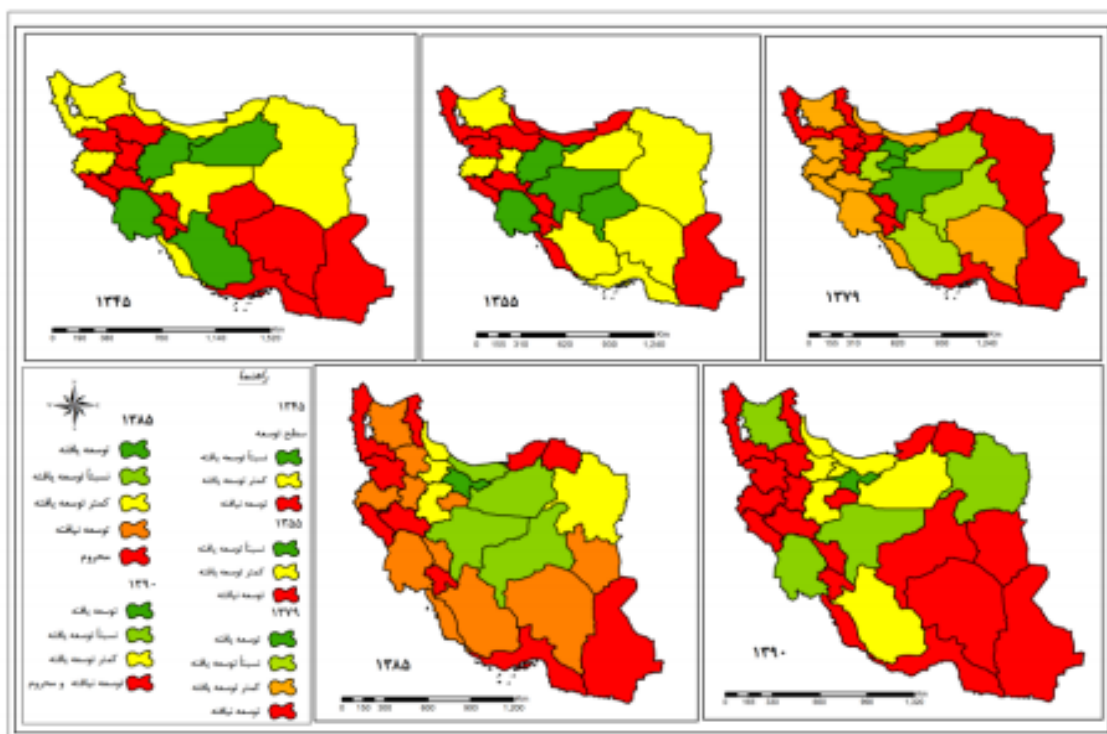
تحرک استان ها در سلسله مراتب استانی در سال های ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۷۹، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ در جدول ۲۲ ارائه شده است:

جدول ۲۲: تحرک استان ها در سلسله مراتب استانی

ردیف	پربزادی و میرزاده (۱۳۹۷)		پژوهش توکلی نیا و شالی		پژوهش فرهاد نوربخش		پژوهش هوشنگ امیراحمدی	
	میزان توسعه یافته	۱۳۹۵	میزان توسعه یافته	۱۳۸۵	میزان توسعه یافته	۱۳۷۹	میزان توسعه یافته	۱۳۵۵
۱	توسعه یافته	تهران	توسعه یافته	تهران	تهران	تهران	مرکزی	مرکزی
۲	نسبتاً توسعه یافته	اصفهان	نسبتاً توسعه یافته	سمنان	نسبتاً توسعه یافته	اصفهان	اصفهان	
۳		خوزستان		اصفهان		اصفهان		
۴		آذربایجان شرقی		یزد		خوزستان	یزد	
۵		خراسان رضوی		مازندران		فارس	اصفهان	
۶		سمنان		قزوین		سمنان	سمنان	
۷	کمتر توسعه یافته	گیلان	توسعه متوسط	خراسان رضوی	نسبتاً توسعه یافته	فارس	کرمانشاه	
۸		مرکزی		گیلان		خراسان	خراسان	
۹		مازندران		مرکزی		گیلان	کرمانشاه	
۱۰		قزوین		قم		کرمان	مازندران شرقی	
۱۱		فارس		آذربایجان شرقی		مازندران	گیلان	
۱۲		البرز		فارس		خوزستان	همدان	
۱۳		کردستان		خوزستان		زنجان	کرمان	
۱۴		هرمزگان		زنجان		بوشهر	بوشهر	
۱۵		لرستان		بوشهر		لرستان	لرستان	
۱۶		اردبیل		چهارمحال و بختیاری		ایلام	چهارمحال و بختیاری	
۱۷		کرمانشاه		همدان		خراسان	کردستان	
۱۸		کرمان		کرمان		چهارمحال و بختیاری	ایلام	
۱۹	یزد	کرمانشاه	همدان	بویراحمده و بوشهر				
۲۰	توسعه نیافته و محروم	قم	توسعه نیافته	خراسان جنوبی	توسعه نیافته	لرستان	لرستان	
۲۱		آذربایجان غربی		لرستان		ایلام		
۲۲		گلستان		ایلام		سیستان و بلوچستان		
۲۳		همدان		گلستان		زنجان		
۲۴		چهارمحال و بختیاری		اردبیل		کردستان		
۲۵		زنجان		هرمزگان		سیستان و بلوچستان		
۲۶		ایلام		کردستان		سیستان و بلوچستان		
۲۷		کهگیلویه و بویراحمد		آذربایجان غربی		کهگیلویه و بویراحمد		
۲۸		خراسان شمالی		کهگیلویه و بویراحمد		کردستان		
۲۹		خراسان جنوبی		خراسان شمالی		سیستان و بلوچستان		
۳۰	بوشهر	بوشهر	سیستان و بلوچستان					
۳۱	سیستان و بلوچستان	سیستان و بلوچستان	سیستان و بلوچستان					

منبع: پربزادی و میرزاده، ۱۳۹۷.

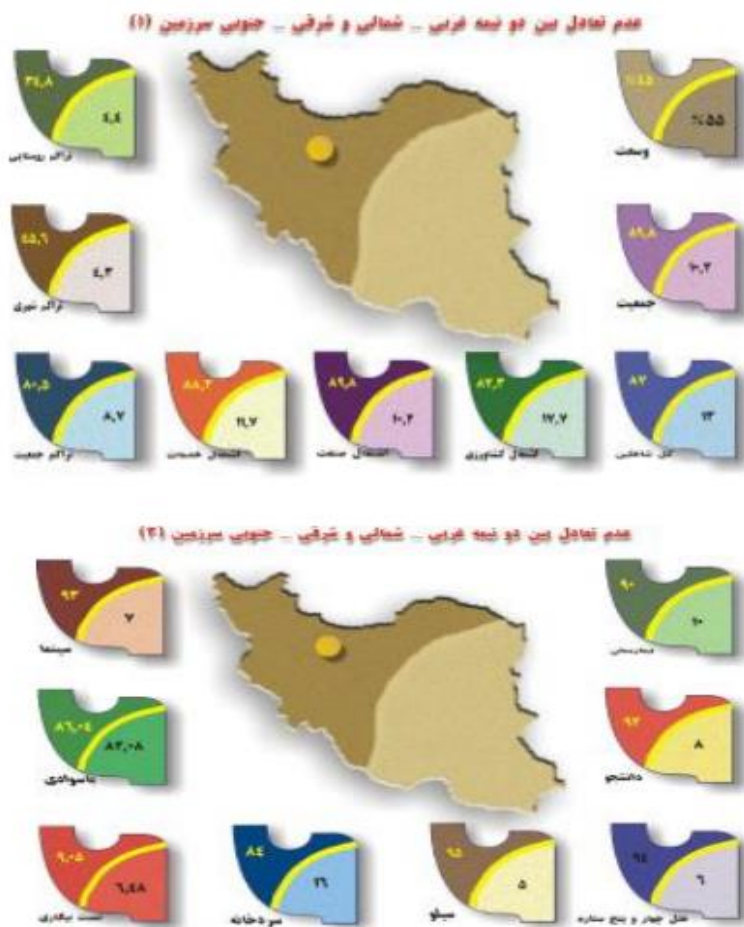
بر اساس نتایج جدول ۲۲ در سال‌های ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵، مناطق توسعه‌یافته در کشور نداشته و استان‌های مرکزی، اصفهان، یزد، خوزستان، فارس و سمنان جزء مناطق نسبتاً توسعه‌یافته تلقی می‌شوند. در سال ۱۳۷۹، تهران، قم و اصفهان استان‌های توسعه‌یافته بوده‌اند که در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵، تهران تنها استان توسعه‌یافته باقی مانده و اصفهان از لحاظ وضعیت توسعه‌یافتگی نزول کرده و وضعیت قم نیز بدتر شده است، به طوری که در سال ۱۳۹۵، جزء استان‌های توسعه‌نیافته تلقی شده است. همچنان وضعیت استان یزد نیز طی زمان بدتر شده است؛ به طوری که از استان نسبتاً توسعه‌یافته در سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۵، به استان توسعه‌نیافته در سال ۱۳۹۵ تبدیل شده و از لحاظ معیارهای توسعه‌یافتگی با افت شدید مواجه شده است. از سوی دیگر، وضعیت برخی استان‌ها مثل آذربایجان شرقی و خراسان رضوی نیز بهتر و به استان‌های نسبتاً توسعه‌یافته ملحق شده‌اند. همچنین در سال ۱۳۹۵، ۱۹ استان جزء مناطق توسعه‌نیافته و محروم تلقی می‌شوند. همچنین بر اساس نتایج فوق مشاهده می‌شود که طی زمان به طور نسبی، مناطقی که وضعیت مناسبی از لحاظ توسعه‌یافتگی داشته‌اند وضعیت خود را حفظ کرده و وضعیت برخی مناطق از همان ابتدا بدتر بوده و طی زمان، سیاست‌های مناسبی برای بهبود این مناطق صورت نگرفته، به طوری که از لحاظ توسعه‌یافتگی، تغییر محسوسی بین مناطق طی ۵۰ سال مورد بررسی وجود ندارد و این نشان‌دهنده عدم تعادل و توازن منطقه‌ای است. در ادامه، پراکنش فضایی سطوح توسعه منطقه‌ای در ایران در سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۹۰، در شکل ۵ ارائه شده است:

شکل ۵: پراکنش فضایی سطوح توسعه منطقه‌ای در ایران سال ۱۳۴۵-۱۳۹۰

منبع: پریزادی و میرزاده، ۱۳۹۷.

بر اساس نتایج، توسعه مناطق و استان های کشور تقریباً تمایل به مرکز دارد و اکثر استان های توسعه یافته در مرکز شهر قرار دارند. تهران همواره توسعه یافته ترین استان کشور محسوب شده است. همچنین نتایج نشان می دهد که توسعه یافتگی در استان های هم جوار مرکز به علت نزدیکی به مرکز بیشتر از استان های مرزی و حاشیه ای است. همچنین استان های جنوبی ایران همواره جزء استان های توسعه نیافته به حساب آمده اند. استان های با توسعه متوسط در نوار مرزی جنوب، جنوب غرب و شمال غرب کشور تمرکز یافته اند. نابرابری در مناطق مختلف کشور در شکل ۶ نشان داده شده است:

شکل ۶: نابرابری در مناطق مختلف کشور

منبع: پریزادی و میرزاده، ۱۳۹۷: ۱۹۰ به نقل صرافی، ۱۳۹۴: ۱۲

بر اساس شکل ۶، عدم تعادل و نابرابری در مناطق مختلف کشور غربی- شمالی و شرقی- جنوبی بین عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی و ... دیده می شود. همچنین، نیمه غربی- شمالی کشور درصد بیشتری از عوامل را به خود اختصاص داده است. این در حالی است که در نیمه شرقی- جنوبی درصد این عوامل نسبت به نیمه بالایی از درصد کمتری برخوردارند. به این ترتیب تراکم اکثر عوامل جمعیت، اشتغال، دانشجو، باسوادی

و ... در مناطق نیمه غربی- شمالی کشور تجمع دارند که نابرابری و عدم تعادل در بین مناطق را به‌وضوح نشان می‌دهد.^۱

۴- شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید در حوزه توسعه منطقه‌ای

برای شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید در حوزه توسعه منطقه‌ای از روش سوات متکی بر مطالعات مختلف استفاده شده که به شرح زیر است. البته ذکر این مسئله ضروری است که این روش در سطح کل و برون منطقه‌ای مد نظر قرار گرفته است که به تبع برای برخی موارد، این نقاط بین وضعیت توسعه درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای مشترک بوده است. بنابراین، در حالت کلی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان می‌توانند با توجه به هدف مد نظر از این نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید استفاده نمایند.

نقاط قوت:

- وجود سرمایه انسانی و نیروهای متخصص و تحصیل کرده؛
- موقعیت خاص راهبردی ایران؛
- قرار گرفتن ایران در مسیر ترانزیت حمل کالا؛
- وجود امنیت نسبی؛
- دسترسی به منابع طبیعی غنی؛
- وجود فرهنگ غنی ایرانی- اسلامی؛
- برخورداری از عوامل مهم تولید؛
- دسترسی به محیط‌های اقلیمی چندگانه؛
- وجود صنایع رقابتی بین‌المللی؛
- دسترسی به زیرساخت‌های فیزیکی مناسب.

نقاط ضعف:

- روند تدریجی و گاه نامناسب رشد اقتصادی؛
- عدم ثبات اقتصادی؛
- پیری جمعیت در آینده؛
- افزایش مهاجرت‌ها؛
- فرار مغزها؛
- تنش‌های ناشی از قومیت‌گرایی؛
- عدم استفاده بهینه از تمامی ظرفیت‌ها و مزیت‌های مختلف کشور؛
- عدم توسعه مناطق حاشیه‌ای و مرزی کشور؛
- عدم تناسب بین مهارت نیروی کار متخصص و نیاز بازار کار؛

۱. پریزادی و میرزاده (۱۳۹۷).

- نبود جایگاه قانونی مناسب برای آمایش سرزمین در کشور؛
- عدم تبیین مناسب جایگاه برنامه‌ریزی منطقه‌ای؛
- عدم اجرای الگوی توسعه منطقه‌ای بومی مناسب؛
- ضعف و ناکارآمدی نظام مدیریت سرزمین و توسعه منطقه‌ای؛
- ساختار توزیع نابرابر و پتانسیل تورمی آن در اقتصاد ایران؛
- تعامل ضعیف با اقتصاد جهان؛
- تخریب محیط‌زیست؛
- حضور سازمان‌های شبه‌دولتی در عرصه‌های اقتصادی؛
- هزینه بالای توسعه زیرساخت‌ها؛
- گسترش اقتصاد زیرزمینی؛
- ایجاد فرهنگ قانون‌گریزی؛
- تبعیض جنسیتی؛
- ایجاد روحیه مصرف‌گرایی به جای تولیدگرایی.

تهدیدها:

- عدم تمایل سرمایه‌گذاران خارجی برای سرمایه‌گذاری؛
- تضعیف پیوند فیزیکی ایران با سایر کشورها (پیوندهای ملی و فراملی)؛
- تحریم‌های اقتصادی؛
- دگرگونی‌های اقلیمی، زیست-محیطی و بحران‌های آبی؛
- خروج سرمایه‌های مالی از کشور؛
- تهاجم فرهنگی؛
- کاهش تاب‌آوری منطقه؛
- تبعیضات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛
- وجود رقابت بین کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای تسخیر بازار مصرف؛
- انزوای فرهنگی و اجتماعی.

فرصت‌ها:

- برخورداری از قابلیت‌های خاص ژئواکونومیک، ژئواستراتژیک و ژئوپولیتیک برای تعاملات ملی و فراملی؛
- قابلیت مبادلات اقتصادی خاص؛
- تقویت هویت‌های ملی و ایجاد همگرایی با اکثر کشورهای منطقه به دلیل وجود منافع مشترک؛
- هم‌جواری با کشورهای همسایه؛
- افزایش اهمیت خاورمیانه به دلیل نیاز کشورهای جهان به ذخایر انرژی در منطقه.

۵- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

این گزارش به بررسی تجارب و سناریوهای جهانی مطرح در مورد توسعه منطقه‌ای و ارزیابی جایگاه ایران در جهان و نیز جایگاه مناطق مختلف داخلی ایران پرداخته است.

از این‌رو، ابتدا دیدگاه‌های نظری در مورد توسعه و نابرابری‌های منطقه‌ای بررسی شده است. در ادامه، نگاهی اجمالی به کلیات پژوهش صورت گرفته است. سپس، کلان‌روندهای شاخص‌های منتخب توسعه منطقه‌ای ایران در جهان بر اساس گزارش‌های مؤسسات معتبر جهانی صورت پذیرفته و نیز به بررسی وضعیت مناطق داخلی ایران پرداخته شده است. در بخش آخر، نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌ها در حوزه توسعه منطقه‌ای مطرح شده است. نتایج و پیشنهادهای حاصل از این تحقیق به این شرح است:

۱- در این گزارش، نظریات مختلف توسعه منطقه‌ای مانند رشد متوازن، نامتوازن، تئوری مرکز-پیرامون، چارچوب‌های فضایی، نظریه‌های همگرایی و واگرایی منطقه‌ای، توسعه فضایی پایدار و رقابت‌پذیری منطقه‌ای و نیز رویکردهای نظری مختلف در حوزه نابرابری منطقه‌ای مانند نهائون، نهادگرایان، انتشاریون، رادیکال و تفکیک نابرابر پل کولومی ارائه شده‌اند.

۲- تصویر کلی از وضعیت ایران در جهان بر اساس مطالعات مؤسسات پرایس واتر هاوز کوپرز (PWS)، اکونومیست (Economist)، خدمات مالی و بانکداری بریتانیایی HSBC، بانک جهانی (WB) و مرکز آینده‌پژوهی بین‌المللی پاردی آمریکا ارائه شده است. در این راستا، وضعیت ایران در جهان بر اساس شاخص‌های اقتصادی، جمعیتی، سلامت، آموزش، اجتماعی، سیاسی، زیست محیطی و ... ارائه شده است. بنابراین، در بعد مقایسه فرمانطقه‌ای، تعادل و توازن در شاخص‌های منتخب توسعه منطقه‌ای در جهان مشاهده نمی‌شود.

۳- در بررسی وضعیت مناطق مختلف ایران، بر اساس آمار و اطلاعات سرشماری مناطق داخلی ایران در بازه زمانی ۱۳۹۵-۱۳۸۵، وضعیت جمعیت، نسبت جنسیتی، روند شهرنشینی و بیکاری در مناطق و استان‌های مختلف ایران بررسی شده است. بر اساس آینده‌نگاری مرکز آمار ایران، پیش‌بینی روند جمعیتی کشور ارائه شده است. همچنین، با توجه به اینکه رفاه اجتماعی یکی از مهم‌ترین اهداف توسعه منطقه‌ای است، بررسی همگرایی رفاه اجتماعی درون منطقه‌ای ایران نشان‌دهنده عدم توازن در رفاه مناطق مختلف ایران بوده و اثرات فضایی رفاه اجتماعی بین استان‌های مختلف در همگرایی رفاه اجتماعی استان‌ها مؤثر نیست.

بر اساس مطالعات تحرک استان‌ها در سلسله‌مراتب استانی نیز، تغییر محسوسی بین مناطق طی ۵۰ سال مورد بررسی صورت نگرفته است و این نشان‌دهنده عدم تعادل و توازن منطقه‌ای است. توسعه مناطق و استان‌های کشور نیز تقریباً تمایل به مرکز دارد و اکثر استان‌های توسعه‌یافته در مرکز کشور قرار دارند؛ و نیز عدم تعادل و نابرابری در مناطق مختلف کشور غربی- شمالی و شرقی- جنوبی بین عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی و ... دیده می‌شود؛ بنابراین، در بعد مناطق داخلی ایران، بین مناطق و استان‌های مختلف از لحاظ وضعیت جغرافیایی، جمعیتی و ... نیز عدم تعادل مشاهده می‌شود.

۴- به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان پیشنهاد می‌گردد:

- در برنامه‌ها و سیاست‌های آتی کشور، در جهت رفع عدم تعادل‌ها و نابرابری‌های منطقه‌ای گام برداشته و با شناسایی علل و عوامل عدم تعادل‌ها، در جهت بهبود وضعیت مناطق داخلی ایران و بهبود جایگاه ایران در جهان تلاش نمائیم.
- همچنین می‌توان راهبردهای کلی زیر را به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان پیشنهاد داد:
 - راهبردهای استفاده از نقاط قوت برای جلوگیری از تهدیدات عبارتند از:
 - حمایت از اقتصاد دانش‌بنیان؛
 - استفاده از انباشت سرمایه انسانی برای ارتقاء تکنولوژی در کشور و مقابله با تهدیدهای سریع جهانی شدن؛
 - افزایش ارتباطات بین‌المللی و منطقه‌ای؛
 - شکل‌دهی اقتصاد رقابتی؛
 - فضای دسترسی باز به حقوق مالکیت؛
 - تسهیل قوانین تجارت و اصلاح قانون برای جلوگیری از قانون‌گریزی؛
 - بهبود محیط کسب و کار؛
 - حمایت از سیاست الگوهای صحیح مصرف؛
 - شناسایی و ایجاد بسترهای لازم برای جلوگیری از تبعیضات جنسیتی.
 - راهبردهای استفاده از فرصت‌ها برای جبران نقاط ضعف عبارتند از:
 - ایجاد امنیت اقتصادی؛
 - گسترش خصوصی‌سازی و بازارهای رقابتی؛
 - افزایش سرمایه‌گذاری در جهت ایجاد رشد مستمر اقتصادی و افزایش درآمد ملی؛
 - تأکید بر تولید کالاها و خدمات باکیفیت قابل رقابت در منطقه با استفاده از مزیت وفور انرژی؛
 - استفاده از سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی برای بومی‌سازی الگوهای توسعه منطقه‌ای؛
 - ایجاد ثبات اقتصادی و سیاسی در منطقه.
 - راهبردهای تبدیل فرصت‌ها به نقاط قوت عبارتند از:
 - افزایش همکاری با اتحادیه اروپا؛
 - افزایش تعاملات بین‌المللی با کشورهای منطقه برای بازاریابی تولیدات ایرانی؛
 - گسترش خصوصی‌سازی و بازارهای رقابتی؛
 - استقرار نظام نوآوری با استفاده از انباشت سرمایه انسانی و زیرساخت‌های فیزیکی و اقتصادی مناسب به‌منظور ارتقاء بهره‌وری؛
 - توسعه گردشگری.
 - راهبردهای به حداقل رساندن زیان‌های ناشی از تهدیدات و نقاط ضعف عبارتند از:
 - اتخاذ استراتژی عدالت‌گرا؛
 - بهبود توزیع مجدد درآمد و ثروت؛
 - بهبود نظام مدیریت و حکمرانی؛

- مناسب‌سازی نظام آموزشی متناسب با نیازهای کشور؛
- برخورداری بهینه از منابع و تضمین پایداری‌های محیطی؛
- ایجاد جایگاه قانونی و اجرایی مناسب برای آمایش سرزمین در کشور؛
- اعمال مدیریت سیاسی و اقتصادی بر اساس شایسته‌سالاری.

منابع

- بزاززاده، مهدی، هاشم داداش‌پور و شریف مطوف (۱۳۹۳). «بررسی و تحلیل عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه منطقه‌ای با رویکرد آینده‌نگری منطقه‌ای، مطالعه موردی: استان آذربایجان غربی ایران»، *برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)*. سال چهارم، شماره ۲، ۷۹-۱۰۴. پاپلی یزدی، محمدحسین و حسین رجبی سناجردی (۱۳۹۲). *نظریه‌های شهر و پیرامون*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.
- پرچکانی، پروانه (۱۳۹۵). «توسعه پایدار گردشگری در برنامه‌ریزی فضایی با استفاده از تمثیل هیدرا». *گردشگری علوم و فرهنگ*، سال سوم، شماره چهارم، ۳۱-۳۸.
- میرزازاده، حجت و طاهر پریزادی (۱۳۹۷). «توسعه منطقه‌ای در ایران با رویکرد عدالت توزیعی». *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، سال هجدهم، شماره ۵۰، ۱۷۹-۱۹۸.
- جغتایی، فائزه، میرطاهر موسوی و محمدجواد زاهدی مازندرانی (۱۳۹۵). «ابعاد و مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه». *رفاه اجتماعی*، سال شانزدهم، شماره ۶۳، ۵۵-۸۸.
- چلبی، مسعود (۱۳۹۵). *جامعه‌شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی*. تهران: نی.
- دائی، بابک، شهرزاد نصیری و محمد امیرکمالی (۱۳۸۸). «درس‌هایی از سیاست‌های اتحادیه اروپا برای توسعه منطقه‌ای». *مجله اقتصادی*، سال نهم، شماره ۹۵ و ۹۶، ۸۱-۱۱۴.
- دبیرخانه آینده‌نگاری ملی (۱۳۹۵). *فراروند تحول در قدرت‌های اقتصادی*، تهران: برنامه ملی آینده‌نگاری.
- رصدخانه ملی علم، فناوری و صنعت شاخص‌پژوه، *کلان‌روندهای جهانی تا سال ۲۰۲۰*، قابل دسترس در: <http://spstino.com>
- علیزاده، عزیز (۱۳۹۴). *کلان‌روندهای آینده جهان و اهم کلان‌روندهای بخشی*. تهران: روابط عمومی دبیرخانه شورای عالی عتف، قابل دسترس در: <https://www.atf.gov.ir/fa/news>
- شریف‌زادگان، محمدحسین و سحر ندایی طوسی (۱۳۹۴). *چارچوب «توسعه فضایی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در ایران»* مورد پژوهشی: استان‌های ۳۰گانه. *هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی*، سال بیستم، شماره ۳، ۵-۲۰.
- شیخی، حجت و احمد شاهمیوندی (۱۳۹۱). «تحلیلی بر توسعه منطقه‌ای و سطح‌بندی نظام شهری در منطقه زاگرس». *برنامه‌ریزی فضایی*، سال دوم، شماره ۲، ۲۱-۴۰.
- قربان‌پور (دشتکی)، علی (۱۳۹۹). گذار از «الگوی پیشرفت خطی-نخبه‌گرایانه» به «الگوی پیشرفت غیرخطی - مشارکتی» در تحلیل پیشران‌ها. *مطالعات اقتصاد اسلامی*، سال دوازدهم، شماره ۲، ۲۹۵-۳۲۲.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۰). *برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای (تئوری‌ها و تکنیک‌ها)*، تهران: خوشبین.
- مرکز آمار ایران، سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۵۵-۱۳۹۵.
- مرکز آمار ایران، *سالنامه‌های آماری کشور*، تهران: مرکز آمار ایران.
- معاونت برنامه‌ریزی توسعه شهری و امور شورا (۱۳۹۷). *آینده‌نگاری کلان‌شهر تهران سناریوهای پیش‌رو در افق ۱۴۰۴*. تهران: مدیریت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی راهبردی.
- مولایی، محمد (۱۳۸۶). «مقایسه درجه توسعه‌یافتگی بخش خدمات و رفاه اجتماعی استان‌های ایران طی سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۸۳». *رفاه اجتماعی*، سال ششم، شماره ۲۴، ۲۴۱-۲۵۸.
- وفائی، الهام، پرویز محمدزاده، حسین اصغرپور و فیروز فلاحی (۱۳۹۷). «ارزیابی رفاه اجتماعی و همگرایی رفاه استان‌های ایران برای سنجش توسعه مناطق ایران». *مدل‌سازی اقتصادی*، سال دوازدهم، شماره ۴۳، ۱-۲۳.

وفائی، الهام، پرویز محمدزاده، حسین اصغریپور و فیروز و فلاحی (۱۳۹۶). «ارزیابی سیاست‌های توسعه منطقه‌ای با استفاده از همگرایی رفاه اجتماعی استان‌های ایران: کاربرد روش اقتصادسنجی غیرخطی جزء اخلاص فضایی». *اقتصاد شهری*، سال دوم، شماره ۲، ۷۱-۸۲.

نظم‌فر، حسین و آمنه علی‌بخشی (۱۳۹۳). سنجش نابرابری فضایی توسعه‌یافتگی ناحیه‌ای (مطالعه موردی: استان خوزستان). *برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)*، سال چهارم، شماره ۳، ۹۹-۱۴۴.

Coopers, P. W. (2017). *The Long View: How will the global economic order change by 2050*. London, UK: PWC.

Euromonitor International (2017). *Iran in 2030: The Future Demographic*.

Karakurum-Ozdemir, K. Kazemi Najaf Abadi, M. Hayati, F. Pallares-Miralles, M. Sadoff, C. W. Borgomeo, E. & Rehberger Bescos, I. (2017). *Iran economic monitor: oil-driven recovery* (No. 117165, pp. 1-54). The World Bank.

Kim, S. (2008). Spatial inequality and economic development: Theories, facts, and policies. *Urbanization and growth*, 133-166.

Kutscherauer, A. (2010). *Regional Disparities in Regional Development of The Czech Republic Ostrava*, University Of Ostrava.

Matsumoto, M. (2008). "Redistribution and regional development under tax competition." *Journal of Urban Economics*, Vol.64, No.2, 480-487.

Pardee Center for International Futures in University Of Denver: http://www.ifs.du.edu/ifs/frm_CountryProfile.aspx?

PricewaterhouseCoopers. (2015). *The World in 2050: Will the Shift in global economic power continue?*. PwC.

Shankar, R. and Shah, A. (2003). "Bridging the economic divide within countries: a scorecard on the performance of regional policies in reducing regional income disparities." *World Development*, Vol.31, No.8, 1421-1441.

Stewart, K. J. (2002). Measuring well-being and exclusion in Europe's regions. *LSE STICERD Research Paper No. CASE053*.

Unit, E. I. (2015). Long-Term Macroeconomic Forecasts: Key Trends to 2050. *Special Report*.

Vafaei, E., Mohammadzadeh, P. & Asgharpour, H. (2019). "The Evaluation of Suitability of Spatial Error STAR Model for Modeling Convergence of Social Welfare of Iran's Provinces." *Iranian Economic Review*. Vol.23, No.1, 47-62.

Ward, K. (2012). *The world in 2050: From the top 30 to the top 100*. HSBC Global Research.

Williamson, J. G. (1965). "Regional inequality and the process of national development: a description of the patterns." *Economic development and cultural change*, Vol.13, No.(4, Part 2), 1-84.

جدول سوات^۱

<p>فرصت‌ها:</p> <ul style="list-style-type: none"> - برخورداری از قابلیت‌های خاص ژئوآکونومیک، ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک برای تعاملات ملی و فراملی - قابلیت مبادلات اقتصادی خاص - تقویت هویت‌های ملی و ایجاد همگرایی با اکثر کشورهای منطقه به دلیل وجود منافع مشترک - هم‌جواری با کشورهای همسایه - افزایش اهمیت خاورمیانه به دلیل نیاز کشورهای جهان به ذخایر انرژی در منطقه 	<p>تهدیدها:</p> <ul style="list-style-type: none"> - عدم تمایل سرمایه‌گذاران خارجی برای سرمایه‌گذاری - تضعیف پیوند فیزیکی ایران با سایر کشورها (پیوندهای ملی و فراملی) - تحریم‌های اقتصادی - دگرگونی‌های اقلیمی، زیست-محیطی و بحران‌های آبی - خروج سرمایه‌های مالی از کشور - تهاجم فرهنگی - کاهش تاب‌آوری منطقه - تبعیضات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی - وجود رقابت بین کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای تسخیر بازار مصرف - انزوای فرهنگی و اجتماعی 	<p>درونی بیرونی</p>
<ul style="list-style-type: none"> - افزایش همکاری با اتحادیه اروپا - افزایش تعاملات بین‌المللی با کشورهای منطقه برای بازاریابی تولیدات ایرانی - گسترش خصوصی‌سازی و بازارهای رقابتی - استقرار نظام نوآوری با استفاده از انباشت سرمایه انسانی و زیرساخت‌های فیزیکی و اقتصادی مناسب به منظور ارتقاء بهره‌وری - توسعه گردشگری 	<ul style="list-style-type: none"> - حمایت از اقتصاد دانش‌بنیان - استفاده از انباشت سرمایه انسانی برای ارتقاء تکنولوژی در کشور و مقابله با تهدیدهای سریع جهانی شدن - افزایش ارتباطات بین‌المللی و منطقه‌ای - شکل‌دهی اقتصاد رقابتی - فضای دسترسی باز به حقوق مالکیت - تسهیل قوانین تجارت و اصلاح قانون برای جلوگیری از قانون‌گریزی - بهبود محیط کسب و کار - حمایت از سیاست الگوهای صحیح مصرف - شناسایی و ایجاد بسترهای لازم برای جلوگیری از تبعیضات جنسیتی 	<p>نقاط قوت:</p> <ul style="list-style-type: none"> - وجود سرمایه انسانی و نیروهای متخصص و تحصیلکرده - موقعیت خاص راهبردی ایران - قرار گرفتن ایران در مسیر ترانزیت حمل کالا - وجود امنیت نسبی - دسترسی به منابع طبیعی غنی - وجود فرهنگ غنی ایرانی-اسلامی - برخورداری از عوامل مهم تولید - دسترسی به محیط‌های اقلیمی چندگانه - وجود صنایع رقابتی بین‌المللی - دسترسی به زیرساخت‌های فیزیکی مناسب
<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد امنیت اقتصادی - گسترش خصوصی‌سازی و بازارهای رقابتی - افزایش سرمایه‌گذاری در جهت ایجاد رشد مستمر اقتصادی و افزایش درآمد ملی 	<ul style="list-style-type: none"> - اتخاذ استراتژی عدالت‌گرا - بهبود توزیع مجدد درآمد و ثروت - بهبود نظام مدیریت و حکمرانی - مناسب‌سازی نظام آموزشی متناسب با نیازهای کشور 	<p>نقاط ضعف:</p> <ul style="list-style-type: none"> - روند تدریجی و گاه نامناسب رشد اقتصادی - عدم ثبات اقتصادی - پیری جمعیت در آینده - افزایش مهاجرت‌ها

<ul style="list-style-type: none"> - تأکید بر تولید کالاها و خدمات باکیفیت قابل رقابت در منطقه با استفاده از مزیت وفور انرژی - استفاده از سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی برای بومی‌سازی الگوهای توسعه منطقه‌ای - ایجاد ثبات اقتصادی و سیاسی در منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - برخورداری بهینه از منابع و تضمین پایداری‌های محیطی - ایجاد جایگاه قانونی و اجرایی مناسب برای آمایش سرزمین در کشور - اعمال مدیریت سیاسی و اقتصادی بر اساس شایسته‌سالاری 	<ul style="list-style-type: none"> - فرار مغزها - تنش‌های ناشی از قومیت‌گرایی - عدم استفاده بهینه از تمامی ظرفیت‌ها و مزیت‌های مختلف کشور - عدم توسعه مناطق حاشیه‌ای و مرزی کشور - عدم تناسب بین مهارت نیروی کار متخصص و نیاز بازار کار - عدم شایسته‌سالاری در مدیریت سیاسی و اقتصادی منطقه - فقدان جایگاه قانونی مناسب برای آمایش سرزمین در کشور - عدم تبیین مناسب جایگاه برنامه‌ریزی منطقه‌ای - عدم اجرای الگوی توسعه منطقه‌ای بومی مناسب - ضعف و ناکارآمدی نظام مدیریت سرزمین و توسعه منطقه‌ای - ساختار توزیع نابرابر و پتانسیل توری آن در اقتصاد ایران - تعامل ضعیف با اقتصاد جهان - تخریب محیط‌زیست - حضور سازمان‌های شبه‌دولتی در عرصه‌های اقتصادی - هزینه بالای توسعه زیرساخت‌ها - گسترش اقتصاد زیرزمینی - ایجاد فرهنگ قانون‌گریزی - بی‌عدالتی‌های جنسیتی - ایجاد روحیه مصرف‌گرایی به جای تولیدگرایی
---	--	--